

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

انسان ، فضا ، طراحی

دوره پیش دانشگاهی

رشته هنر

شماره درس ۱۴۲۴

۷۰۱	شریف تهرانی ، سیدرضا
۸/	انسان، فضا، طراحی/ مؤلف : سیدرضا شریف تهرانی. — تهران : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های
الف ۴۵۳ ش	درسی ایران، ۱۳۹۶.
۱۳۹۶	۱۱۳ص. : مصور. — (آموزش دوره پیش دانشگاهی؛ شماره درس ۱۴۲۴)
	متون درسی رشته هنر دوره پیش دانشگاهی.
	برنامه‌ریزی و نظارت، بررسی و تصویب محتوا : کمیسیون برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی
	رشته هنر دوره پیش دانشگاهی دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش وزارت آموزش
	و پرورش.
	۱. فضا در هنر. ۲. معماری — عوامل انسانی. ۳. طراحی. الف. ایران. وزارت آموزش و
	پرورش. دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کاردانش. ب. عنوان. ج. فروست.

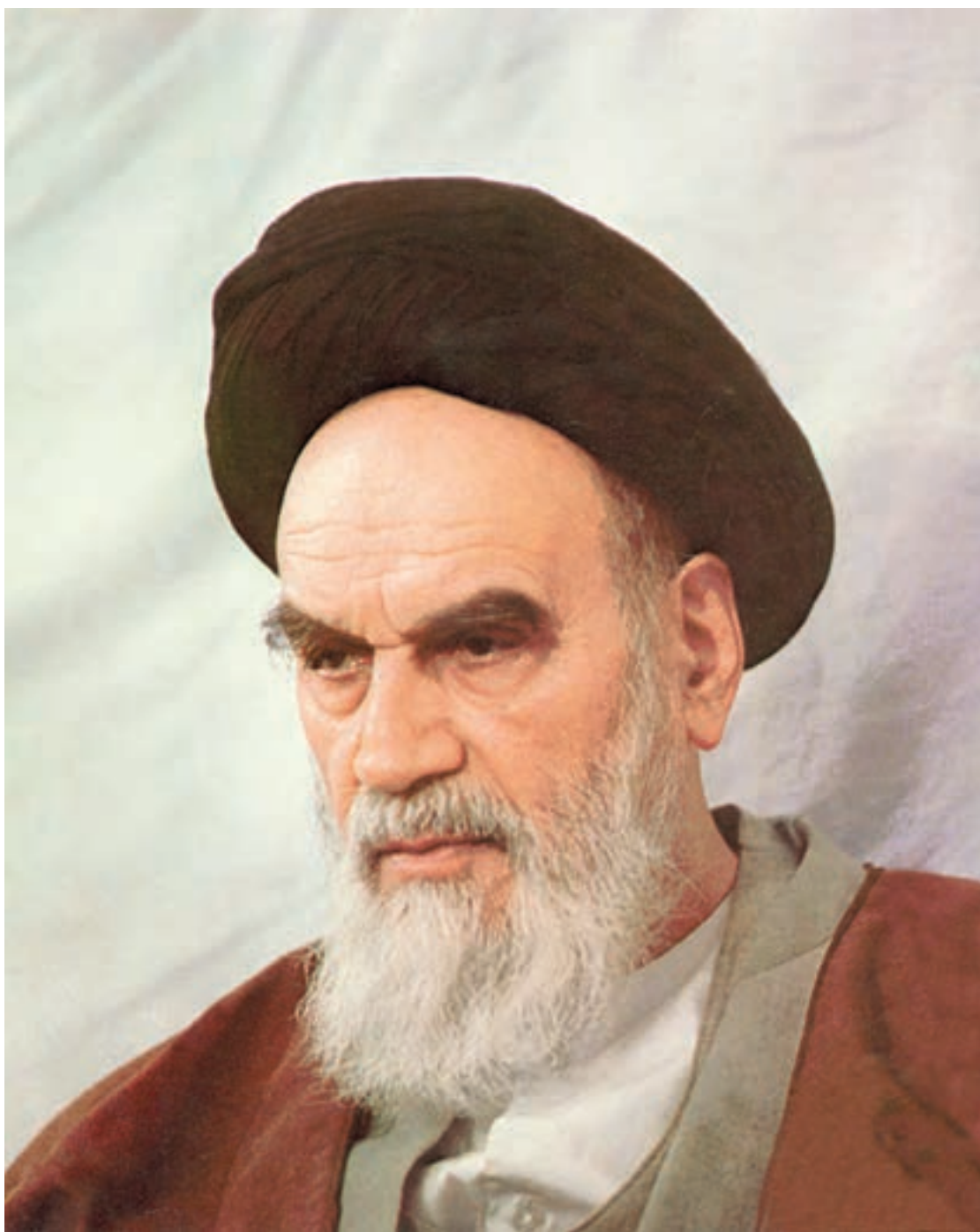

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :
پدیدآورنده :
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :
مدیریت آماده‌سازی هنری :
شناسه افزوده آماده‌سازی :
نشانی سازمان :
ناشر :
چاپخانه :
سال انتشار و نوبت چاپ :

انسان، فضا، طراحی - ۵۹۴/۷
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کار دانش
سیدرضا شریف‌تهرانی (مؤلف)
اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شهرزاد قنبری (اجرای صفحه‌آرایی) - علیرضا رضائی‌کر (طراح جلد)
تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)
تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹
وب‌گاه : www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (دارو بخش)
تلفن : ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵-۱۳۹
شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
چاپ هجدهم ۱۳۹۶

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

وظیفه شاعران و هنرمندان است، که تکلیف خویش را نسبت به توده‌های محروم و بینوا و قشرهای مستضعف از راه آفرینش آثار شعری بدیع، و تابلوهای هنرمندانه جذاب ادا کنند، آثاری که خون گرم زندگی در آنها بجوشد. و جوهر حرکت و تصمیم از آنها بیارد، تا وجدانها بیدار گردند و جانها هشیار.

امام خمینی (ره)

فہرست

۲۶	– فضای قدرت	بخش اول – کلیات	
۲۸	– فضای مرموز	مقدمه	۲
۳۰	– تجسم فضای شهر قدیم		
	– مجسمه کل ساختمان‌های شهر یا مجسمه شهر	فصل اول – فضای معنوی	
۳۱		– حضور ما طرحی مقدر را می‌سازد	۴
		– طراح با ما فضا را می‌سازد	۶
		– بخشی از فضا را ما می‌سازیم، بخش دیگر ساخته می‌شود	۸
	بخش دوم – فضاهای تصویری		
۳۵	فصل اول – فضای نقاشی	فصل دوم – تشکیل فضا، فضای عبادت	
۳۶	– چند نوع فضا داریم	– ظرف و مظلوف و رابطه بین آنها	۱۲
۳۸	– روش‌های معمول نشان دادن فضا	– عوامل تأثیرگذار و عناصر تشکیل دهنده فضا	۱۳
۳۸	– اندازه	– فضای پُر. فضای بین	۱۳
۳۹	– ارتباط بین اندازه اشیا و محل قرارگرفتن آنها	– عناصر اصلی در مساجد	۱۴
۴۰	– انرژی نوری و فضا	– فضاهای اصلی دو مسجد ایرانی	۱۶
۴۲	– خط و فضا	– حسن اختتام	۱۸
۴۴	– بافت و فضا	– انعکاس و شفافیت	۱۹
۴۶	علمی } – پرسپکتیو		
	واقعی }		
	فصل دوم – فضای ارتباط‌های تصویری	فصل سوم – فضای گذشته	۲۱
۵۲	– گرافیک	– فضای آشنا	۲۲
۵۴	– نماها و کاربرد آنها در بیان مفاهیم داستان	– فضای تاریخ – فضای تاریخی	۲۳
		– تفاوت در چیست؟	۲۴

۸۲	خطای دید
۸۴	خیال در دو بعد، خیال در سه بعد
۸۶	درک بُعد چهارم
	بخش چهارم — طراحی برای ساختن
۹۰	طراحی فضای شهر
۹۲	فضای نمایشگاه
۹۴	فضاهای نمایشگاهی
۹۶	چند فضا وجود دارد
۹۸	طراحی با گیاه
۱۰۰	نقش گیاه در نقاشی‌های قدیم
	بخش پنجم — فضای کلمه و نوا
۱۰۵	گوش بدهید حتماً خواهید شنید
۱۰۶	فضای شعر
۱۰۷	فضای موسیقی
۱۰۸	انتخاب فضای مرگ { عقاب مرگ قو
۱۱۲	منابع و مأخذ

۵۴	نمای کلی
۵۵	نمای عمومی
۵۵	نمای متوسط
۵۵	نمای نزدیک
۵۵	نمای درشت
۵۶	موقعیت شخصیت‌ها به تصویر معنی می‌دهد
۵۶	دید از بالا وقتی ناظر بالاست
۵۶	دید از پایین به بالا
۵۸	داستان مصور
۶۰	فضای قدرت و نفرت
۶۲	تصویرسازی کتاب‌های کودکان و نوجوانان
۶۴	فضای داستانی
۶۷	تداوم تصویر
۶۸	نقاشی قهوه‌خانه‌ای
	بخش سوم — واقعیت و خیال
۷۲	نگاه نقاش
۷۴	فضای رؤیا
۷۷	حدّ تخیل
۷۸	تداعی
۸۰	فضای عجیب

هدف کلی

آشنایی با عوامل مؤثر و تأثیرگذار در ایجاد فضا در هنرهای مختلف به منظور تعمیق بینش هنری دانش‌آموزان

در این کتاب سؤال‌ها بیش‌تر به منظور گسترش بینش دانش‌پژوهان و برای ایجاد سؤال در ذهن آن‌ها و وادار نمودن آن‌ها به تفکر پیرامون آن‌هاست، نه افزایش دانش. لذا نباید محفوظات ذهنی دانش‌پژوهان آزموده شود. پرسیدن تعداد منار، مقدار یا اندازه یک شیء یا ترتیب مناسک حج یا نام شاعر و نویسنده و نظائر آن ضرورت ندارد. به جای ترتیب مناسک می‌شود تجسم مناسک را در مقطع زمانی خاصی خواست تا ویژگی‌های فضای تشکیل شده را بیان کنند.

یا خواسته شود فضای درون و بیرون گنبد، حیاط، منار و نظائر آن‌ها را مجسم و آن‌را توصیف نمایند. برای مثال منار حجمی است که به عنوان نشانه و مأذنه استفاده می‌شده است. پله‌ای مارپیچ حول محوری عمودی بالا می‌رود تا مؤذن را از پایین (بین مردم) به بالا محل انتشار اذان ببرد. در راه، روزنه‌های فضای تاریک مارپیچی پله را کمی روشن می‌کند تا در انتها به نور می‌رسد. عبور مؤذن برای ... تاریکی، نور، پایین، بالا، محور، مارپیچ و ... دارای معانی خاصی می‌شود و ...

بخش اول – کلیات

— مقدمه

— فصل اول، فضای معنوی

- حضور ما طرحی مقدر را می‌سازد
- طراح با ما فضا را می‌سازد
- بخشی از فضا را ما می‌سازیم،
- بخش دیگر ایجاد می‌شود

مقدمه

انسان، فضا، طراحی

عنوان این کتاب نیاز به توضیح دارد.

انسان: موجودی پیچیده است، بویژه وقتی وارد عرصه‌های ذهنی و درونی او

می‌شویم.

تفاوت‌های فردی و گروهی انسان‌ها، بستگی به شرایط محیطی رشد او، آداب و رسوم، باورهای قومی — ملی — نژادی فرهنگ گذشته و حال او و بسیاری عوامل معلوم و نامعلوم دیگر دارد.

ورود به این عرصه کار این کتاب نیست.

فضا: لفظ پر ابهام با معانی گسترده‌ای است که بسیار شتابزده وارد فرهنگ کلمات ما شده است و به سرعت در جای کلماتی نظیر فلک، آسمان، محیط، جو، مکان، جا، وسعت، شرایط و ... می‌نشیند. در دنیای بی‌نهایت بزرگ‌ها و بی‌نهایت کوچک‌ها، در فیزیک، ریاضی، علوم انسانی هم وارد شده است.

در این کتاب امکان بررسی تمام معانی فضا نیست، اما ناگزیر هستیم به خاطر عمومیتی که کاربرد این کلمه در زمینه‌های مختلف هنری — علمی و علوم انسانی دارد، اگرچه در محدوده‌ای خاص به آن بپردازیم.

در این کتاب به بخشی از فضا پرداخته می‌شود که حضور انسان در آن مؤثر بوده و محدوده آن عمدتاً، هنر و ادبیات و معماری است.

عنوان کتاب با دو کلمه پیوسته «انسان، فضا» شروع می‌شود که بعضاً از کلمه فضا به جای آن استفاده می‌شود.

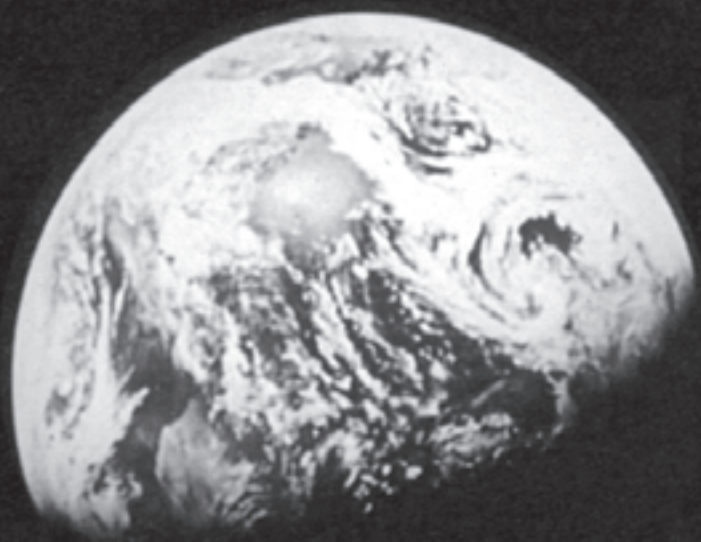
طراحی: معنای این کلمه هم وسیع است. طرح و طراحی در جاهای مختلف به کار می‌روند مانند:

انجام بهتر طرحی که قبلاً کار شده است،

ترسیم، طرحی بدیع که با خلاقیت و تفکر همراه است.

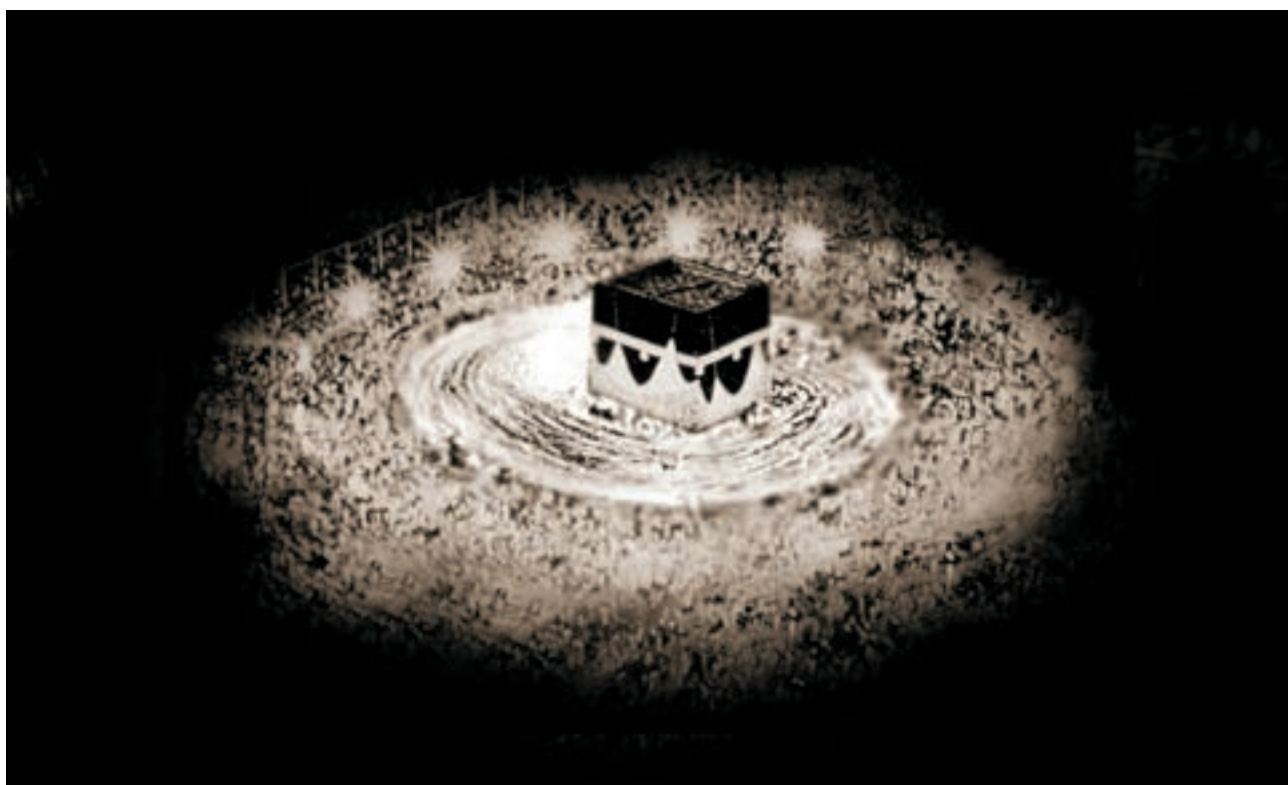
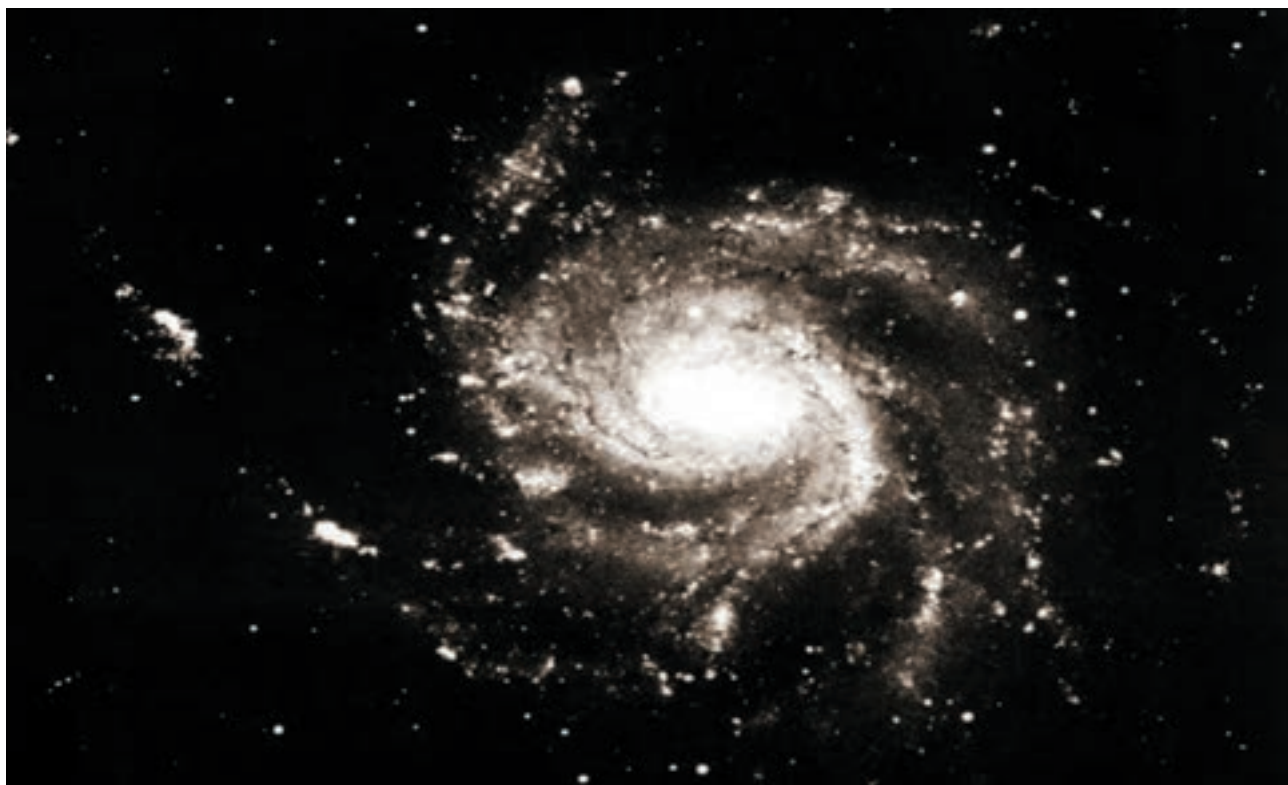
در این کتاب، فضاهای متعددی عنوان شده است اما طرح این نکته حائز اهمیت است که کدام بخش از هر فضایی را می‌توان طراحی کرد و کدام بخش را نمی‌شود. گاهی بخشی را که نمی‌شود طراحی کرد یا از حوزه تصور و تجسم طراح خارج است، مهم‌ترین بخش فضا است. گاهی طراح، دیگری است و ما در طرح او نقش داریم و ... .

فضای معنوی

حضور ما طرحی مقدر را می‌سازد.

... مایست، حرکت کن، مدارت را بیاب، «انتخاب کن»،

خود را به جمع بسیار، طواف است، وارد شو!

اکنون جزئی از نظام آفرینش شده‌ای، در مدار این منظومه قرار گرفته‌ای، وارد حوزه جاذبه خورشید جهان شده‌ای و همچون یک ستاره از چپ به راست. طواف می‌کنی. بر گرد خدا طواف می‌کنی، می‌چرخ و می‌چرخ و کم کم احساس می‌کنی که هیچ شده‌ای. دیگر خود را به یاد نمی‌آوری، به جا نمی‌آوری، تنها عشق هست، جاذبه عشق، و تو یک «مجنون»! می‌چرخ و می‌چرخ و احساس می‌کنی که یک «نقطه» ای، نقطه‌ای بودی و در این «طواف»، یک خط پیوسته‌ای، یک مداری، فقط یک حرکتی یک طوافی، یک حجتی: طواف او، حج او، و تو یک «تسلیم»! یک توکل، یک تفویض!

عشق به اوج خویش رسیده است، عشق، به مطلق رسیده است، و تواز خویشتن، تجرید کرده‌ای، مجرد شده‌ای، و می‌بایی که ذره ذره در او ذوب می‌شوی، ذره ذره در او محو می‌شوی، سراپا عشق می‌شوی، فدا می‌شوی! ...

شکلی از عبودیت: همه نمازگزاران مسلمان روی زمین به سمت کعبه نماز می‌گذارند و هر لحظه از شبانه روز عده بی شماری از آنها رو به قبله دارند. در زمان حج تمتع، هنگامی که زیرین محرم می‌شوند یعنی لباس ساده احرام را که قریب به اتفاق سفید و هم شکل است، می‌پوشند و نیت حج می‌کنند. با رفتاری مشابه، ادعیه نظیر و گردشی همسو و هم جهت به فضای کعبه می‌رسند طواف می‌کنند، از چپ به راست، همه در فکر تقرب به او هستند. همه مثل هم هستند، از هر نژاد، از هر ملت و از هر طایفه. هیچ فرق ندارند. فضای روحانی خاصی حاکم است فقط زمان نماز از حرکت می‌ایستند و در حلقه‌هایی دایره شکل که کعبه مرکز آن است، کنار هم و روبروی هم نماز می‌گذارند. آنها که روی کره زمین دواير متحدالمرکز را هنگام نمازشان می‌ساختند حال به گونه‌ای عینی و محسوس می‌سازند. هر فرد در دل جمع آزاد است و به نظمی تمکین می‌کند که از بیرون قانونمند و متعین و از درون انعطاف پذیر. این حرکت منظم نوبتی، انعکاسی از جهان و کیهان است.

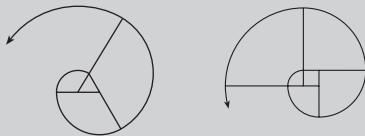
گاهی برای آنکه بتوانیم بعضی مفاهیم خاص را بیان کنیم، از اشکال کمک می‌گیریم، مثلاً برای بیان نقطه غیرمادی که تعریف ریاضی نقطه است. با کشیدن دایره یا هر شکل منتظمی که دایره محاطی یا محیطی داشته باشد، نشان داده می‌شود. دایره نزدیک‌ترین صورت به این معنی است.

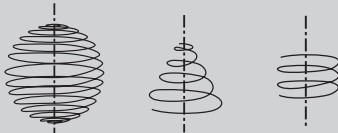
در شکل الف نقطه، دیده می‌شود و بیان مادی دارد. در شکل ب نقطه دیده نمی‌شود و بیان غیرمادی آن احساس می‌شود. در دواير متحدالمرکز تأکید بر مرکز بیشتر می‌شود. در کره و تمام احجام منتظمی که بر کره محیط یا در آن محاط می‌شوند همین معنی وجود دارد. اگر خطی حول یک محور فرضی بگردد، آن محور فرضی می‌تواند محوری غیرمادی تلقی شود. استوانه نزدیک‌ترین احجام به این معنی است.

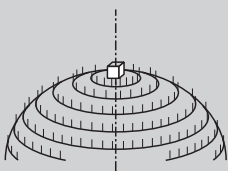
در شکل الف، خط، دیده می‌شود و بیان مادی دارد. در شکل ب خط، دیده نمی‌شود و احساس می‌شود و بیانی غیرمادی دارد. مارپیچ نیز چنین است، مارپیچ‌ها در صفحه دور یک نقطه مرکزی با تناسب خاصی می‌پیچند.

مارپیچ‌ها در فضا نیز می‌توانند حول یک محور فرضی بپیچند. مثلاً دور محور یک استوانه فرضی، مخروط فرضی، کره فرضی و نظایر آن.

صف نمازگزاران رو به قبله و در مدارهای موازی هم قرار می‌گیرند. محوری که از مرکز این مدارها و از کعبه می‌گذرد بی انتها و غیرمادی به نظر می‌آید. نمازگزاران با تصور این مفهوم خود را جزئی از کل این فضا احساس می‌کنند. طراح این فضا کیست؟ طراحی فضا چگونه است؟

طراح با ما فضا را می‌سازد.

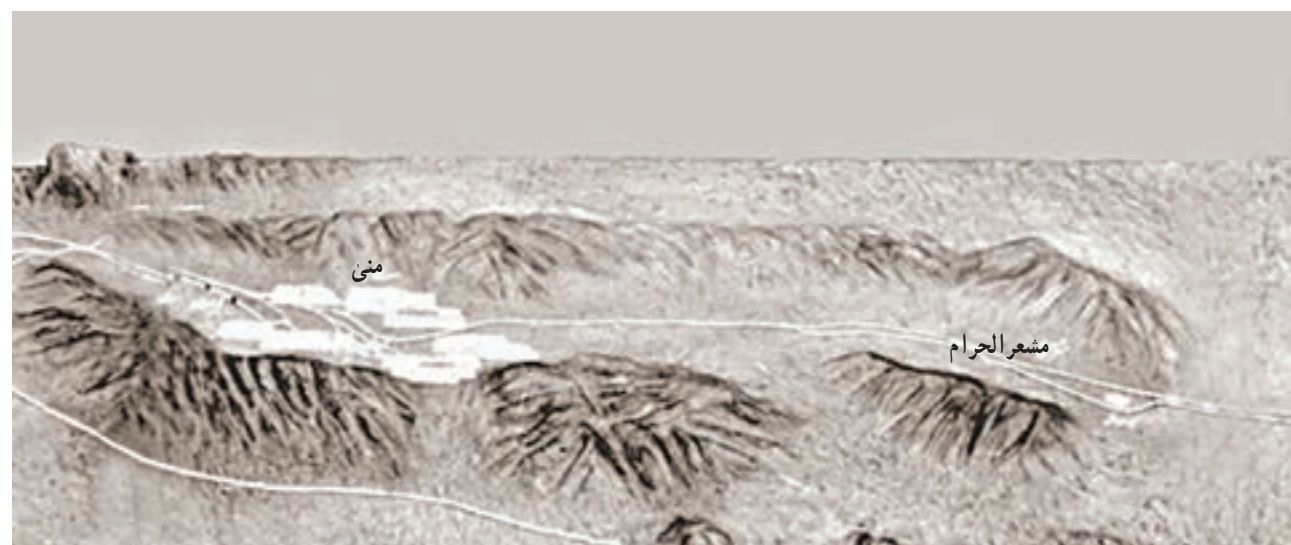

مشرق عرفات مشعر منی کعبه مغرب

مکه سرزمینی کوهستانی است و خشک، آنگاه که ابراهیم(ع) هاجر و اسماعیلش را به فرمان خدا در آنجا گذاشت، وقت رفتن دعا کرد. خدایا دل امت را به این سمت بگردان. مناسک حج سفری است روحانی در استجابت دعای ابراهیم(ع)،

سفری است از کعبه به عرفات و از عرفات به مشعر و از مشعر به منی، عرفات سخنی از شناخت است (علم). مشعر سخنی از شعور (فهم) و منی سخنی از عشق است (ایمان) ...

زایرین باید در محدودهٔ عرفات باشند، تجسم کنید فضا چگونه است. بعد از غروب آفتاب زایرین عازم مشعرالحرام می‌شوند. «صدها هزار انسان بی‌نام و نشان در تماشای آسمان ستاره‌ریز، تمام عطشت را در زیر آسمان مشرگیر، تا باران‌های غیبی وحی سیرایت کند. سکوت مشعر، در این غوغای قیامت محشر می‌کند. صدای سکوت را به خوبی می‌شنوی. فضا از خدا لبریز است.» در مشعر برای جهاد با نفس و مقابله با شیطان سنگ جمع می‌کنی و منتظر صبح می‌نشینی. منظرهٔ شگفتی است.

در منی سه روز توقف می‌کنی، منی آخرین منزل است. منی در مغرب است و عرفات در مشرق. در منی سنگ‌هایی را که از صحرای مشعر جمع کرده‌ای به بت یا شیطان می‌زنی و بعد قربانی می‌کنی (اسماعیل را قربانی می‌کنی) عید می‌گیری و دوباره رمی جمرات می‌کنی ...

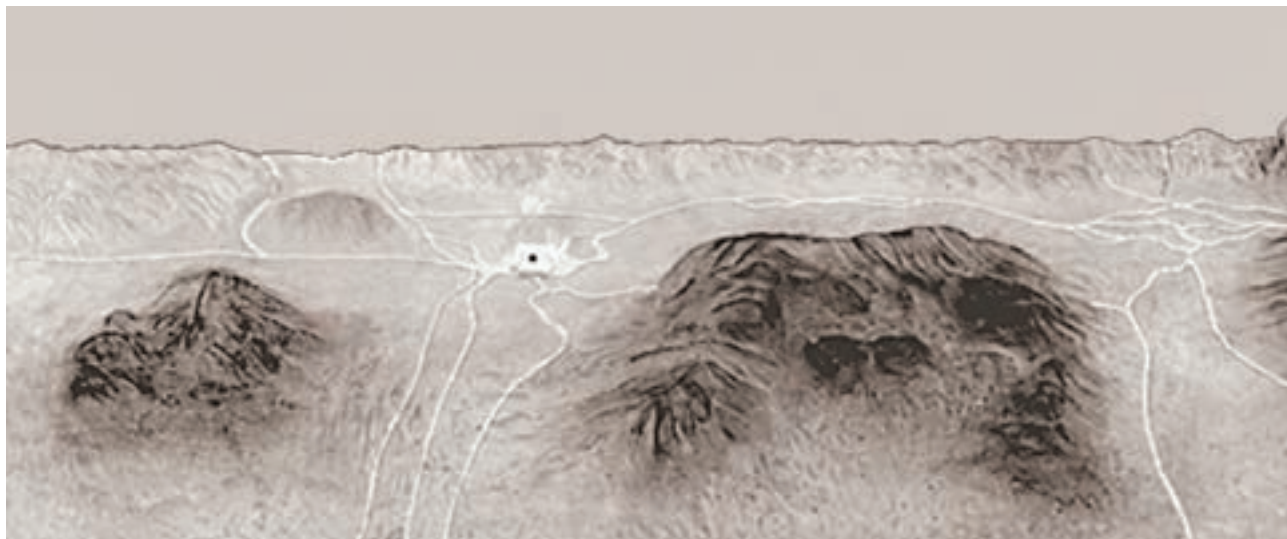
در این حرکت عظیم که جمع زیادی از نژادهای مختلف هم سو و هم قصد و هم مقصد می‌شوند، با حضورشان و با حرکتشان مطابق آنچه از آنها خواسته شده است هر سال در وقت موعود آن فضای قدسی را می‌سازند. طراح کیست؟

اگر ما هم بخواهیم در این طرح عظیم و شگفت شرکت کنیم، در زمان موعود با، هم احساس شدن و تجسم فضای ایجادشده به آن پیوند خواهیم خورد مانند بسیاری از دیگر مسلمانان جهان.

مناسک حج تمتع عبارتند از احرام در مکه - وقوف در صحرای عرفات - وقوف در مشعرالحرام - رمی جمرات - قربانی - تقصیر - اعمال مکه (طواف نماز - سعی بین صفا و مروه) - وقوف در منی - رمی جمرات. این اعمال که یک نوبت در ماه ذیحجه انجام می‌شود، فضایی را با حضور انسان می‌سازد که دارای همهٔ اجزاء و عناصر فضا مانند اندازه، حجم، حرکت، صدا و ... است که با نظمی غیرقابل تصور هر سال یک بار اتفاق می‌افتد، با پایان یافتن حج آن، کیفیت فضای حج تغییر کرده و تا نوبتی دیگر این سرزمین در انتظار می‌ماند. در این سفر و در هر مرحله از آن فضا شکل و کیفیت خاصی دارد بعضی آن را دیده و درباره‌اش گفته‌اند، بعضی نوشته‌اند، بعضی شنیده و بعضی خوانده‌اند و بسیاری نیز احساسشان را از این فضای عجیب نزد خود نگهداشته‌اند ...

حج از کعبه تا عرفات رفتن و از عرفات به سوی کعبه تا منی بازگشتن است. سفری با معنی است که در شب نهم ذیحجه آغاز می‌شود تمام زایرینی که از اقصی نقاط جهان آمده‌اند، و در حال طوافند ناگزیر به ترک کعبه هستند و به قصد عرفات سفر را آغاز می‌کنند ... «اکنون به عرفات رسیده‌ایم، در دورترین فاصله‌ای که در این سفر، می‌توان با کعبه داشت جلگه‌ای خشک، موج از ماسه‌های نرم ساحلی ...»

جمع عظیمی در انتظارند از ظهر تا غروب آفتاب، تمام

یکی از رواق‌های آینه‌کاری شده حرم

حرم امام رضا (ع)

معنای این فاصله گاهی با کلماتی مانند دوری و نزدیکی، طولانی، فراق، ... بیان می‌شود گاهی نزدیکی فاصله فیزیکی به معنای نزدیک بودن فضای ذهنی آن‌ها نیست یا در مورد اماکن مقدس فاصله از زمانی که نیت زیارت دست می‌دهد تا قصد سفر و عزم به آن شروع می‌شود تا جایی که آن‌جا برای زائر مقصد باشد ادامه پیدا می‌کند. برای بعضی مقصد، رسیدن به شهر، بعضی حرم و برای بعضی رساندن دست به ضریح است. در هر کدام از این فواصل علی‌رغم یکی بودن فاصله فیزیکی، کیفیت و معنای فضا برای هر زائر در این فواصل تفاوت می‌کند.

بعضی جزئیات: وجود تدریج تا رسیدن به مقصد، ما را با فضاهای متعددی آشنا می‌کند. برای مثال:

- ۱- گرفتن وضو در حوض صحن. ۲- درآوردن کفش (حاضر شدن برای ورود به فضای دیگر). ۳- خواندن اذن ورود... ورود. ۴- گرفتن ضریح و ...

فرش‌ها که نقش آن‌ها تصویری کلی در ذهن ما از کودکی ایجاد کرده است فضایی آشنا و پرخاطره را می‌سازند.

رواق آینه‌کاری شده که از آینه‌های بریده شده کوچک در شکل‌های هندسی تشکیل شده است تصویر هر چیز را چندین بار در خود می‌شکند. زائر شکسته شدن تصویر خودش را (بلکه

بخشی از فضا را ما می‌سازیم، بخش دیگر ساخته می‌شود.

هر فضائی ظاهری و باطنی دارد. ظاهر آن چیزی است که در برخورد اول آن‌را می‌بینیم و درک می‌کنیم. باطن، معناست و ظاهر نمود باطن است. برای مثال در حرم معصومین (ع)، تجمع مردم و رفتار نزدیک به هم زائرین حرم، ساختمان و جزئیات آن و اشیاء منقول و غیر منقول وابسته به آن، صداها و بوی گلاب و نظایر آن، ظاهر فضا و نیت زائرین و معنای تجمع و معنای شکل عبادت آن‌ها، معنای شکل و تناسبات ساختمان، معنای نور و مصالح و تزئینات و ادعیه و نظائر آن، باطن فضا را می‌سازد. به میزانی که معنای هر یک از ظواهر برای زائری معلوم شود آن معنا برای او ظاهر می‌شود و این ظاهر به معنای دیگری اشاره می‌کند. به همین دلیل هر بار حضور در مکان کشفیات جدیدتر و نو شدن همیشگی فضا را در پی دارد.

یکی از ویژگی‌های فضا، فاصله است. مانند فاصله بین چند نفر، چند دوست، بین مادر و فرزند، بین زائر و مکان مقدس و بین چند شیء و مانند آن.

ظاهر این فاصله پیداست و اندازه فیزیکی بین آن‌ها مقداری معلوم است و با هر واحد اندازه‌گیری، اندازه‌گیری می‌شود. اما

کیفیت فضای بین صورت و درِ مَطلّا

حرم امام رضا (ع)

به‌طور سمبولیک خودش را) و تصویر همه چیز را در این تالار جور دیگری می‌بیند. این فضای خاص و پرمعنی به همراه نور، فرش‌ها، مرمر، کتیبه‌ها، کتاب‌ها و صدای دعاها، گریه‌ها، حرف‌ها، راز و نیازها مجموعه‌ای از یک فضای متداوم را برای ما به‌تدریج تا مقصد می‌سازد.

سوالات فصل اول

۱- از کسانی که اخیراً حج رفته‌اند در مورد فضاهای آنجا و احساسی را که دارند سؤال کنید و آنرا خلاصه بنویسید.

۲- چگونه می‌شود تا حدودی فضای مکه و مدینه را بدون آنکه آنجا رفته باشید درک کنید؟ توضیح دهید.

۳- فضای یک بخش از مناسک حج را پس از مطالعه انتخاب نموده آنرا بیان کنید (به هر طریق که بهتر می‌دانید).

۴- سعی کنید آنچه را که در حرم امام رضا (ع) دیده‌اید بنویسید. از مناسبترین کلمات و کمترین تعداد کلمه برای بیان آنها استفاده کنید.

۵- سعی کنید این بار که به حرم می‌روید انواع فضاها را ببینید.

۶- به انتخاب خود یک فضائی را در حرم یا مسجد بطور خلاصه توصیف کنید.

با توجه به مطالب فصل اول بگویید:

۷- چه وقت، چه قدر و چه بخشی از فضا را می‌شود طراحی کرد؟

۸- معمولاً کدام بخش از فضا و توسط کدام افراد ساخته می‌شود؟

۹- چند فضای قابل طراحی و چند فضای غیر قابل طراحی را نام ببرید.

۱۰- فکر کنید خاطرات در ایجاد فضا چه نقشی دارند چند مثال بیاورید.

برای مطالعات بیشتر می‌توانید به کتاب‌های زیر مراجعه کنید.

۱- ارض ملکوت - کالبد انسان در روز رستاخیز از ایران مزدایی تا ایران شیعی

از هنری کوربن، ترجمه سیدضیاء الدین دهشیری

۲- شهر اسلامی از پرفسور نجم‌الدین بemat

ترجمه دکتر محمدحسین حلیمی و منیره اسلامبولچی

فصل دوم

تشکیل فضا، فضای عبادت

- ظرف و مظرّف و رابطهٔ بین آنها
- عوامل تأثیرگذار و عناصر تشکیل‌دهندهٔ فضا
- فضای پر. فضای بین
- عناصر اصلی در مساجد
- فضاهای اصلی دو مسجد ایرانی
- حسن اختتام

ظرف و مظروف و رابطه بین آنها

در این جا لازم است به معنای دو کلمه ظرف و مظروف یا قالب و محتوا توجه کنیم.

اگر معنایی بخواهد قابل فهم شود، یعنی مفهوم شود لازم است از طریقی خود را معرفی کند یا بشناساند. لذا قالب مناسبی را برای معرفی خود انتخاب می کند. در این صورت معنا که حالا محتوا یا مظروف این قالب یا ظرف است می تواند مفهوم شود.

از مهم ترین وظایف هنرمند (به معنای عام کلمه) خلاق و متفکر، انتخاب یا ساختن ظرف های متناسبی است برای بیان یا مفهوم کردن معانی خاص، ذکر این نکته حائز اهمیت است که هر قدر تناسب بین قالب و محتوا بیشتر باشد، معنا زیباتر بیان و مفهوم می شود. به عبارتی ظرف هر قدر در ارتباط با معنا متناسب تر و زیباتر باشد، بیانی روان تر و ساده تر در انتقال معنا دارد.

ممکن است ظرفی بسیار زیبا از نظر تناسب سمعی یا بصری ساخته شود، ولی مناسب مظروفش نباشد.

برای توضیح بیشتر از چند مثال ساده شروع می کنیم:

یکی از ساده ترین قالب ها برای بیان یک معنا، کلمه است. اگر کلمه یا کلمات درست انتخاب شوند (گاهی به ثر و گاهی به نظم) می توانند حامل و ناقل معنای اصلی خود باشند.

— برای ایجاد کتابخانه چه فضایی مناسب است.

برای طراحی کتابخانه لازم است ابتدا به نکات زیر توجه کرد:

آرامش و سکوت در فضا، نور کافی و مناسب، هوای کافی و تهویه خوب، مصالحی که تا حد ممکن عایق صدا از داخل و بیرون باشند، رنگ آرام بخش و ...

حالا اگر معماری فضایی ساخت که فاقد نکات بالا بود، ظرف مناسبی برای مظروفش (کتابخانه) طراحی نکرده است.

— برای نوشیدن آب کدام ظرف مناسب است. لازم است

به نکات زیر برای انتخاب یا طراحی توجه شود:

راحت در دست جای بگیرد، سنگین نباشد، حتی الامکان شفاف باشد، حجم آن به اندازه ای باشد که تشنگی را رفع کند، خوب شسته شود، حمل و نقل آن آسان باشد، بسته به آن که کجا

استفاده شود، در استحکام، قیمت و نظایر آن دقت شود و ... . حالا اگر به جای رعایت خواسته های بالا ظرفی بدون توجه به آنها ساخته شد، ظرف مناسبی است؟

۱- ساختمانی قدیمی، بسیار زیبا و مناسب برای سکونت در زمان گذشته ساخته شده است آنرا برای ساکنین امروز (این زمان) بطور مناسبی تغییر می دهیم. نوع استفاده هر دو مسکونی است. اما شیوه زندگی امروز با دیروز تغییر کرده است.

۲- ساختمانی با مشخصات مسکونی و قدیمی برای نمایشگاه، موزه، مرکز فرهنگی و نظائر آن تغییر عملکرد داده و در نتیجه، تغییر در فضاها و آن پیدا می شود تا برای عملکرد جدید متناسب باشد.

— فرمانی از طرف سرداری برای فرماندهان نظامی صادر شده است تا فوراً اقدام کنند:

اگر فرمان به خط شکسته نستعلیق، غبار یا کوفی تزیینی نوشته شود، می گوئیم قالب (خط) با محتوا (فرمان) تناسب ندارد زیرا به سرعت مفهوم نمی شود. مثال های فراوانی وجود دارد درباره لباسی که متناسب با شخصیتی نیست یا رفتاری که به شخصی نمی آید و ...

نکته مهم: هر قدر تناسب بین ظرف و مظروف بهتر برقرار شود، ناظر یا مخاطب رابطه بیشتری با مظروف از طریق ظرف برقرار می کند و احساس خوش آیندی نسبت به فضای ایجاد شده خواهد داشت.

گاهی ظرف ها قابلیت پذیرش مظروف دیگری را دارند مانند کلمه با معانی متفاوت و قالب های شعری.

توضیح: بحث راجع به معنا، محتوا و قالب ابعاد عمیق و وسیعی دارد که وجوه عرفانی و فلسفی آن در این کتاب وارد نشده است. زیرا مراتبی وجود دارد بین معنا در حالتی که ظهور نکرده است و در حالتی که به صورت محتوا و در قالبی بروز کرده است. همواره راه دسترسی به معنا آسان نیست و لازم است فرد با ممارست و ریاضت و تزکیه خود را ظرف آن قرار دهد و ... لذا در این کتاب به عرصه های محدودی از معنا که قابلیت ارائه و بروز را دارند، اشاره شده است.

عوامل تأثیرگذار و عناصر تشکیل دهنده فضا

لازم است چند کلمه را تعریف کنیم:

عوامل: واقعیت‌ها و اطلاعاتی هستند که در فضا تأثیر کرده، نوع و ویژگی‌های آن را تعریف می‌کنند.
مانند: عامل فرهنگ، اعتقاد، سیاست، اقتصاد، برنامه و ...

عناصر: اجزاء و موادی هستند که از طریق حواس قابل درک بوده و عمدتاً قابل اندازه‌گیری ثابت یا متغیر هستند. مانند: عناصر بصری، سمعی، بویایی و ...

(تعاریف در این صفحه تعاریفی قراردادی است.)

فضا مجموعه‌ای از عوامل و عناصر است که شرایطی را برای ایجاد نوعی زندگی فراهم می‌آورد. با تغییر هر عامل یا عنصری، فضا می‌تواند به طور محسوس یا نامحسوس تغییر کند. فضا مانند موجودی زنده است و صفات و حالات انسان را به خود می‌گیرد. برای مثال ما صحبت از فضای شاد، غمگین، سنگین، باوقار، محترم، عصبی، راحت، دلگیر و دلباز می‌کنیم. اگر تصمیم گرفته شود در هر محله‌ای بهترین آزمایشگاه یا بهترین فضای تدریس تاریخ و جغرافیا با بهترین امکانات و معلمینی ساخته شود و بعضی دروس بجای آنکه همه در یک کلاس تدریس شود بنا به نیاز مدارس در ساختمانهای جدید که بمنظور تدریس همان دروس آماده شده‌اند ارائه شوند. فضای ارائه آن دروس تخصصی نسبت به قبل تفاوت خواهد کرد. علت تفاوت عامل ایجاد فضای جدید و برنامه جدید و عناصر لازم برای ایجاد فضای مناسب آن درس خواهد بود.

فضای پُر. فضای بین

کلمات فوق با چند سؤال و مثال معنی می‌شوند:

سؤال ۱: در یک «کوچه» دیوارهای آن، کوچه هستند یا

آنچه بین دیوارها هست؟

سؤال ۲: در کلاس درس، دیوارها و سقف و کف، کلاس

هستند یا آنچه بین دیوارها و سقف و کف هست؟

سؤال ۳: در یک شهر، ساختمان‌ها شهر هستند یا فضای

بین آنها؟

حتماً جواب می‌دهید، هر دو زیرا یکی بدون دیگری وجود

ندارد. پس اشاره به دو چیز کرده‌ایم، دیوارها به معنای فضای پر و بین آنها به عنوان فضای بین. در یک شهر، ساختمان‌ها فضای پر و بین آنها (خیابان‌ها، پارک‌ها و فضاهای خالی و ...) فضای بین. باید توجه داشت که ساختمان‌ها در شهر فضای پر به حساب می‌آیند اما خودشان در داخل، فضای بین و فضای پر دارند.

چون به دو چیز اشاره شد، لازم است ویژگی‌های هر کدام

بیان شود.

فضاهای پر معمولاً ثابت هستند و محدوده و شکل و اندازه و تا حدودی نوع فضا را معین می‌کنند. اما فضاهای بین معمولاً انعطاف‌پذیر هستند. زندگی در این فضا جریان دارد، تغییرات و جابجایی‌ها در این فضا صورت می‌گیرد. اگر چه فضای پر در کیفیت فضای کل بسیار مؤثر است، اما فضای بین می‌تواند کیفیت فضا را کاملاً تغییر دهد.

برای مثال اگر صندلی‌ها و میزهای کلاس را برداریم و

به جای آن فرش پهن کنیم و عده‌ای خارجی را در آن سکنای دهیم فضا تبدیل به فضای جدیدی خواهد شد.

اگر در میدانی قدیمی، در وسط آن ساختمانی بلند مرتبه

بسازیم فضا کاملاً تغییر می‌کند.

اگر مبلمان یا تزئینات فضایی تغییر کند، اگر رنگ دیوارها

یا رفتار آدم‌های فضای بین، هوا، صدا و گرما یا سرما تغییر کند،

فضا تغییر خواهد کرد.

مسجد شاه خالد، فرودگاه بین‌المللی ریاض در ۱۹۸۳ کامل شده است.

مسجد جدید و مرکز فرهنگی اسلامی در رُم (دو عکس بالا)

عناصر اصلی در مساجد

به دلیل قدمت زیاد مذاهب، پیدا کردن زمان دقیق طرح معابد آسان نیست. مردم فضایی را لازم داشته‌اند تا متناسب با نوع عبادتشان باشند.

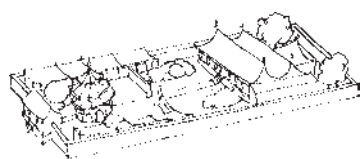
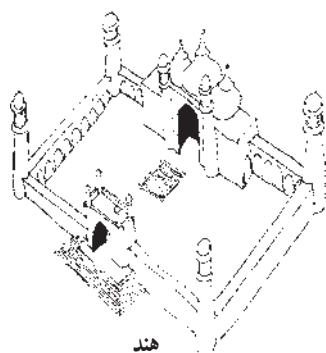
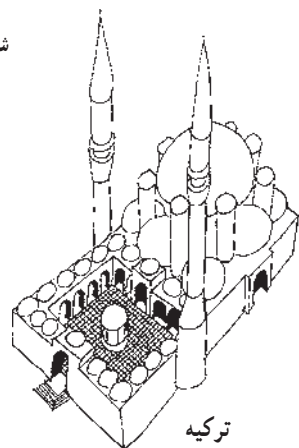
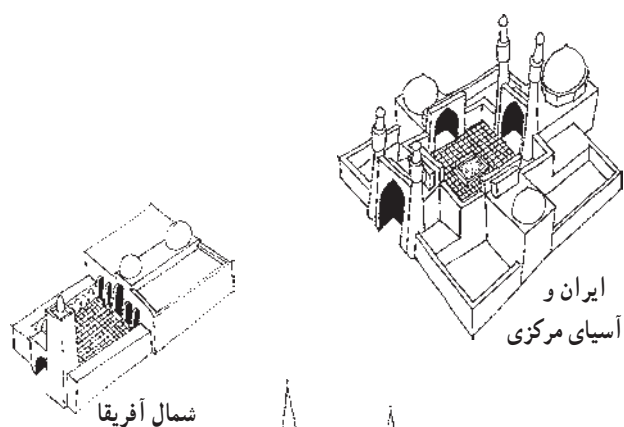
اسلام با خود معماری نیاورد اما به هر جای دنیا رفت، معماری آن سرزمین را به خدمت گرفت. همانطور که به ایران آمد و چهارطاقی‌های ساسانی را که از آن به عنوان مکان مقدس هم استفاده می‌شده برای گنبدخانه به کار گرفت. اما از آنجا که شکل عبادت تقریباً در مساجد مختلف، مشابه بوده است، فضاهای اصلی تقریباً شبیه به هم ایجاد شده‌اند. کشورهای عربی، ایران و ترکیه در تکامل و توسعه معماری مساجد نقش مهمی داشته‌اند.

در مقایسه تطبیقی مساجد در فرهنگ‌ها و اقلیم‌های مختلف علی‌رغم اختلاف‌های ظاهری در شکل و مصالح حتی در مساجد

اضافه شدن تکنولوژی مدرن به مسجدالنبی بدون آن که به فضای اصلی لطمه بزند.

مسجد بزرگ کوردوبا در جنوب اسپانیا

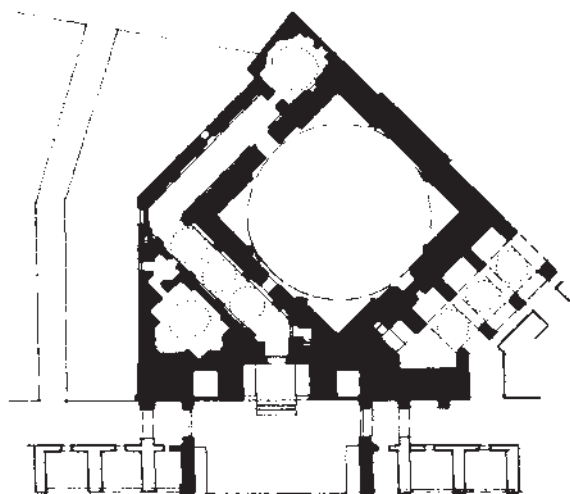
جدید با وجود تکنولوژی پیشرفته که دهانه‌های بزرگ مسطح و ستون‌های لاغر و فرم‌های مختلف را امکان‌پذیر کرده است. معهذا هنوز بسیاری از معماران طراح مسجد ترجیح می‌دهند از اصول حاکم بر معماری سنتی در ایجاد فضاهای آشنا اگر چه با استفاده از امکانات تکنولوژی مدرن، پیروی کنند.

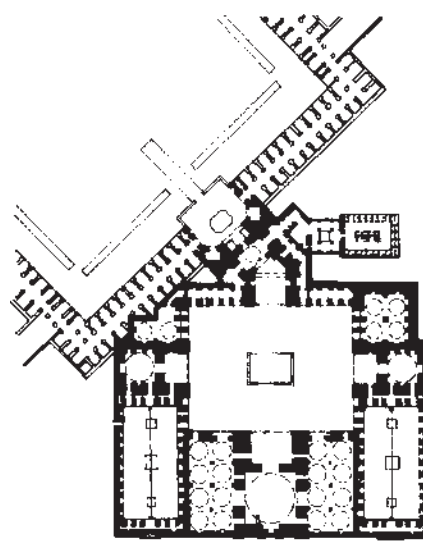
مسجد او-جی در چین، فضای اصلی داخلی قرن ۱۵

0 5 10
m

مسجد شیخ لطف‌الله...

0 50
m

مسجد امام

فضاهای اصلی دو مسجد ایرانی

مسجد با هم مقایسه کرده‌ایم، هر دو در کنار میدان نقش جهان واقع شده‌اند. حاصل مقایسه در جدول صفحه بعد نمایش داده شده است.

دو نمونه از مساجد ایرانی را برای پیدا کردن فضاهای اصلی

نمونه فرش ایرانی، توجه شود به نقش روی گنبد بالای صفحه و نقش روی فرش. فرش‌های ایرانی با الهام از طبیعت خاطرات چند نسل را به هم پیوند می‌زنند.

اسامی فضاها	مسجد امام	شیخ لطف الله
سردر ورودی	۱	۱
منار	۴	—
هشتی ورودی	۱	—
دالان	۲	۱
رواق	۲	—
حیاط	۳	—
حوض اصلی وسط حیاط	۱	—
ایوان	۴	—
گنبدخانه	۱	۱
محراب	۱	۱
شبستان	۲	—
وضوخانه	۱	۱
گلدسته	—	—
فضاهای جنبی	۴	—
کاشیکاری و تزئینات آن	تقریباً همه جا	تقریباً همه جا

گنبدخانه با فضایی که از بالای محراب و از طوق دور گنبد نور می گیرد، فضایی کاملاً روحانی ایجاد کرده است. فضای این مسجد در اسرع وقت کاملاً بر ما محیط می شود.

در مسجد امام ترتیب رسیدن از بیرون به گنبدخانه طولانی تر است و از دالان و حیاط می گذرد در حالی که در این مسیر فقط بخش هایی از مسجد نمایان می شوند، و مسجد بزرگ با کاشیکاری ها و تناسبات حساب شده اش و نقوش زیبا به صورت یک کل وحدت یافته، به تدریج بر ما محیط می شود.

توجه به کف و تعدد مصالح به کار رفته هم اهمیت دارد مصالح سخت تا نرم، فرش و آب هر کدام در جای خودش قرار دارد. زمانی که با کفش هستیم و زمانی که بدون کفش در هر حالت فضا را گونه ای دیگر احساس می کنیم. تماس پا با فرش یا سنگ از طریق تماس مستقیم پا با آنها و احساس صدای پا روی مصالح مختلف حائز اهمیت است.

نظم جهت دار: گنبدخانه مسجد که محل اصلی تجمع نمازگزاران است (به جماعت یا فرادی) معمولاً مکعبی است که گنبدی بر آن سوار است و زمین آن به خاک متصل است. این فضا دارای محور تقارنی است فرضی که مرکز زمین مکعب را (سطح مربع شکل) به مرکز گنبد وصل و آن را به سمت آسمان امتداد می دهد.

گنبد تمثیلی از آسمان و فرش کف (قالی) تمثیلی از باغ و بوستان است. اگر روی سطح گنبد و زیر آن هم مانند فرش کف، منقوش به نقش های هندسی و گیاهی باشد، یادآوری و تأکیدی است بر انعکاس نظم کیهانی بر زمین. معنی این نظم با محراب که در وجهی از مکعب رویه قبله دارد مفهوم می شود.

به دلیل وجود اشکال و احجام منتظم و در نتیجه ایجاد محور تقارن، مرکز، جهت قبله، نقوش هندسی و گیاهی مکرر و... و نظم جهت دار نمازگزاران و گفتن ذکر که تکرار آن توسط آنها مجموعه یک پارچه ای را می سازد که نتیجه آن احساس وحدت و قداست در فضای ایجاد شده است.

همانطور که پیداست ورودی اصلی، گنبدخانه، محراب و تدریج در ورود از بیرون به گنبدخانه (دالان) در هر دو وجود دارد. اغلب مسجدهای ایران واجد حداقل چند مورد از جدول فوق هستند مانند منار، وضوخانه و نظایر آن. لازم به توضیح است با آن که مسجد شیخ لطف الله حداقل فضاهای اصلی را دارد، معهدا در زمره شاهکارهای معماری مساجد است. مسجد با تونستگی ورودی، حریم پیدا کرده است، دالان تاریک به تدریج ما را از بیرون به درون می برد و در کنج راهرو نوری از شبکه ای وارد می شود که ما را به سمت وضوخانه و گنبدخانه هدایت می کند.

ساختمان به آن تمام می‌شود. کف اطاق‌ها ممکن است با سنگ یا کاشی فرش شود و .... به این عمل که کار را از نظر بصری تمام می‌کند حُسن اختتام یا حسن ختام می‌گوییم، نه هر تمام شدنی، بلکه خوب تمام شدن و گرنه کار تمام نشده است.

حسن اختتام

در معماری، هر کاری با مصالح و با جزئیات خاصی تمام می‌شود. مثلاً نما ممکن است کاشی شود یا آجر. روی دست‌انداز بام‌ها ممکن است سنگ، آجر یا ورق آهن گذاشته شود، پس

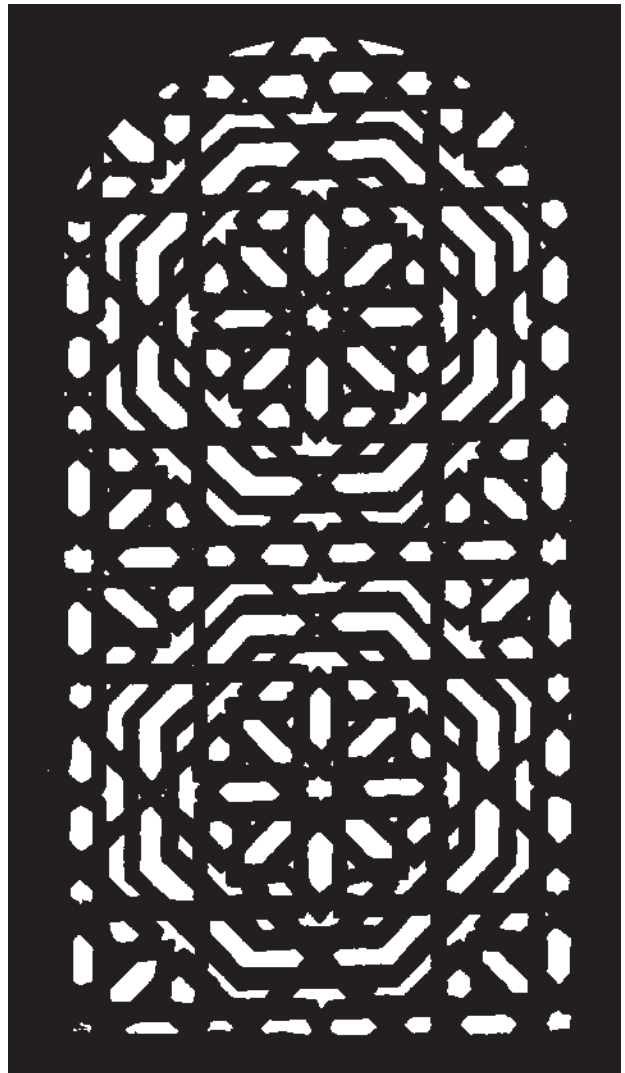
انعکاس و شفافیت

در این دو صفحه، با بعضی حسن ختام‌های مهم آشنا می‌شویم. هرکدام از آنها یا برق می‌زنند (نور را منعکس می‌کنند) یا نور از آنها عبور می‌کند و پشتشان هرچه باشد به صورت خاصی دیده می‌شود. اما چگونه؟

در معماری گذشته ما، اغلب اجزای ساختمانی و مصالح مختلف را نه فقط برای زیبایی بلکه برای خاصیتی که داشته‌اند، به کار می‌گرفتند. برای مثال: حوض و فواره برای ایجاد رطوبت در هوای گرم و خشک کویری و برای وضو گرفتن. ایوان‌ها برای ایجاد فضای مناسب در زمان‌های آفتاب و سایه در تابستان و زمستان برای نماز و گفتگو در مسجد و استراحت در منزل. کاشی عایق خوبی برای رطوبت و مصالح خوبی برای تمیز شدن و ایجاد زیبایی در فضا. قوس و منار برای نگهداشتن نیروی عمودی و جانبی و نشانه‌ای زیبا برای دیدن مسجد در شهر (هادی) و مأذنه‌ای برای اذان.

اما همه اینها در یک نظام متناسب و بسیار چشم‌نواز و پرمعنا قرار گرفته‌اند، آنچنان موزون که اگر قدری تأمل کنید، صدای گوش‌نواز آن را هم خواهید شنید، صدای قرآن، صدای برگ‌ها، صدای راه رفتن‌ها و صحبت‌ها و همه‌ها، صدای بازی بچه‌ها و صدای پرنده‌ها و خیلی صداها دیگر که باهم یک فضای کُل را می‌سازند حتی نقوش و تناسبات ساختمان هم در موسیقی فضا شرکت می‌کند. شفافیت و خرد شدن سطوح بزرگ به اجزای کوچک‌تر با تناسب خوب، سنگینی توده ساختمان را از بین می‌برد و آن را سبک کرده احساس شعف دست می‌دهد. در این جا، نور با ساختمان یکی می‌شود و آن را یک پارچه می‌کند.

در شب، نور چراغ‌ها در سطوح براق می‌افتد و فضای دیگری ایجاد می‌شود که با روز بسیار تفاوت می‌کند. خواهید دید که وقتی منبع نور تغییر می‌کند و نور موازی روز به نور مخروطی شب تبدیل می‌شود چگونه فضا تغییر می‌کند؟

سؤالات فصل دوم

- ۱- دو مثال برای ظرف و مظهر و رابطه بین آنها بیاورید و آنرا توضیح دهید.
- ۲- دو مثال برای عوامل تأثیر گذار و عناصر تشکیل دهنده فضا بیاورید و آنها را توضیح دهید.
- ۳- دو مثال برای فضای پر و فضای بین بیاورید و آنها را توضیح دهید (به اختصار).
- ۴- یک مسجد را انتخاب کنید و بطور خلاصه آنرا توصیف کنید.
- ۵- یک عنصر از فضای مسجد را انتخاب و آنرا بطور خلاصه توصیف کنید.
- ۶- دو مسجد را در شهر خودتان با هم مقایسه کنید و بطور خلاصه در مورد فضای هر کدام بنویسید.
- ۷- چند مثال برای انعکاس - شفافیت، سنگینی و سبکی در فضا بیاورید.

برای مطالعه بیشتر به کتاب‌های زیر مراجعه کنید.

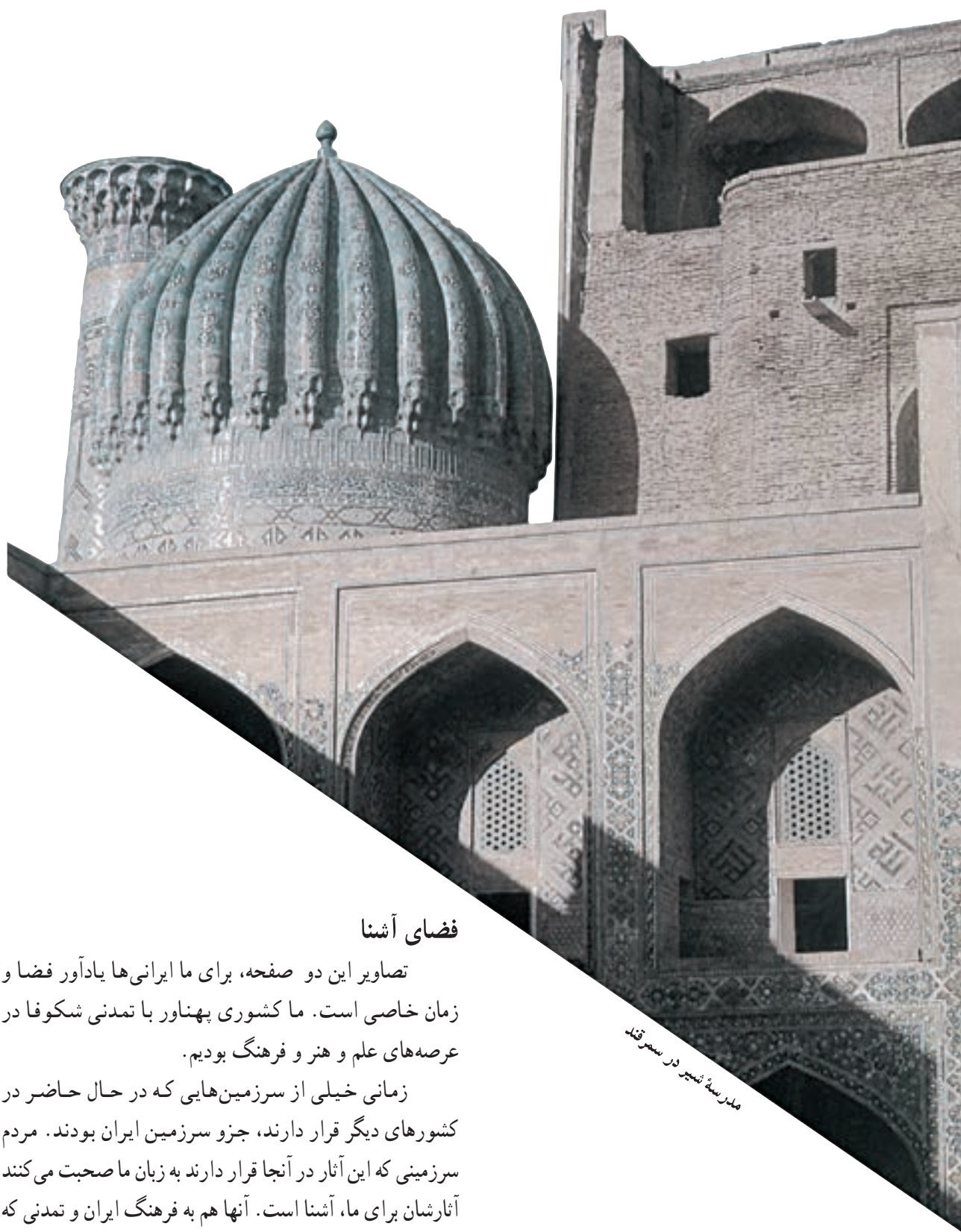
- ۱- ساختار شکل در معماری اسلامی ایران و ترکستان نوشته کلاوس هروگ - واحد پژوهش و ترجمه بانیان
- ۲ - هنر اسلامی زبان و بیان نوشته تیتوس بورکهارت - ترجمه مسعود رجب‌نیا
- ۳- مجله‌های صنف انتشارات دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی

فصل سوم

فضای گذشته

- فضای آشنا
- فضای تاریخ — فضای تاریخی
- تفاوت در چیست
- فضای قدرت
- فضای مرموز
- تجسم فضای شهر قدیم
- مجسمه شهر
- میدان نقش جهان

فضای آشنا

تصاویر این دو صفحه، برای ما ایرانی‌ها یادآور فضا و زمان خاصی است. ما کشوری پهناور با تمدنی شکوفا در عرصه‌های علم و هنر و فرهنگ بودیم.

زمانی خیلی از سرزمین‌هایی که در حال حاضر در کشورهای دیگر قرار دارند، جزو سرزمین ایران بودند. مردم سرزمینی که این آثار در آنجا قرار دارند به زبان ما صحبت می‌کنند. آثارشان برای ما، آشنا است. آنها هم به فرهنگ ایران و تمدنی که این آثار از آن به جا مانده عشق می‌ورزند. این سرزمین سمرقند است. فضای شهر سمرقند حتی برای آنها که ندیده‌اند آشناست.

مدرسهٔ نمبر در سمرقند

فضای تاریخ — فضای تاریخی

ممکن است شیئی متعلق به گذشته‌های دور باشد. چقدر دور؟ این سؤال یک معنای عام و یک معنای خاص دارد برای خیلی از افراد، ده هزار سال قبل با بیست هزار سال قبل تفاوتی نمی‌کند. حتی برای بعضی‌ها صد سال قبل با پنجاه سال قبل هم فرق نمی‌کند، درحالی که برای باستان‌شناس، مورخ، دانشمند یا هرکس که علاقه‌مند به دوره‌های تاریخی باشد، خیلی فرق می‌کند.

چگونه می‌شود این دوره‌ها را احساس کرد و از هم تمیز داد. آشنا شدن با آثار بجا مانده از دوره‌ها دره‌های زمینه‌های معماری، ادبیات، هنر، لباس و ... می‌تواند این احساس را ایجاد یا تقویت کند. گاهی برای ما دوره خاصی از تاریخ اهمیت ندارد اما یک احساس عمومی و کلی از گذشته، ما را در یک فضای تاریخی قرار می‌دهد. برای این کار باید اشیاء و آثار اصلی را دید. به یاد داشته باشیم که اشیای گذشته متعلق به زمانی هستند که در یک مجموعه زنده و پویا مورد استفاده قرار می‌گرفتند. حتی کلمات و ادبیات و محاورات در زمان خودش بیشترین زندگی و حیات را داشته است. اما به تدریج جان باخته و جسمی از آن به یادگار مانده است لذا به هر میزان که بتوانیم خود را در شرایط و زندگی همزمان این آثار قرار دهیم، گویی که تقریباً حیات فرهنگی و تمدنی آن روزگار را احساس کرده‌ایم و خود را اگرچه با فاصله زیاد، یکی از افراد آن روزگار می‌پنداریم، در این صورت به فضای تاریخ وارد شده‌ایم.

می‌توان گفت هرچه ما نسبت زمانی خود را با اثر گذشته کم کرده و به آن زمان نزدیک شویم وارد فضای تاریخ و هر قدر خود را از شیئی یا اثر گذشته دور بدانیم، با دیدن یا قرار گرفتن در یک یا مجموعه‌ای از آنها به فضای تاریخی نزدیک شده‌ایم. گاهی اوقات آثار گذشتگان به دلایل عام یا خاص با ما ارتباط بیشتری پیدا می‌کنند. مثلاً بعضی از این آثار امروز هم مورد استفاده ما قرار می‌گیرند. اگرچه با تغییر در کاربری آن، مثل فرش و ... این باعث پیوند ما به گذشته و احساس مشترک با آنها می‌شود هرچه این تعلق به آثار بیشتر باشد، این پیوند قوی‌تر است.

بخشی از گنبد درس‌خانه مدرسه شیر در سمرقند

به دلیل جدا شدن سرزمین‌ها از یکدیگر و ایجاد فاصله بخصوص در مدت رژیم سابق روسیه و استقلال فعلی آن به عنوان یک کشور مستقل، احساس ما نسبت به فضای این ساختمان‌ها علی‌رغم اشتراک کلی و بصری، متفاوت است.

جزئیات کار شده روی ستون تراژان

ب - ماکت باز سازی محیط و ستون مارکوس ارلیوس در رُم

الف - ستون مارکوس ارلیوس

تفاوت در چیست؟

تصور مردم در زمان تصویر (ب) تصویری تاریخی از فضا نبوده است. اما امروز ستون به جا مانده از فضای تصویر ب که در تصویر الف دیده می‌شود، تصویری تاریخی و نقش‌های آن، فتوحات گذشته را نمایش می‌دهد: این تصور تاریخی برای مردمی که به آن فرهنگ تعلق دارند، مانند مردم امروز ایتالیا و برای مردم دیگر نقاط جهان قدری متفاوت است.

در جواب این سؤال که تفاوت دو ستون در چیست؟ اگر از کهنگی و فرسودگی ستون (الف) که نشانه قدمت آن است بگذریم می‌توان گفت ستون الف همان ارزش‌های ستون ب را دارد بعلاوه ارزش تاریخی‌یی که در آن انباشته شده است.

اگر ما جای رومی‌ها در زمان خودشان بودیم و در میدانی (شکل ب) که ستونی (الف) در آن وجود داشت و در حال حاضر از آن فضا باقی مانده است، تاریخ و آثار تاریخی برای ما معنای خاصی می‌داشت (برای مثال) ستون داخل فضای محصور شده شکل (ب) که پیروزی‌ها و حکایت آن‌را بر خود نقش بسته، برای مردم زمان ایجادش و برای آیندگان ساخته‌اند.

نمی‌توان گفت تصور و پیش‌بینی رومی‌ها که خود میراث‌خوار تمدن یونان هم بوده‌اند از زمان انهدام و اضمحلال تمدنشان چقدر و چگونه بوده است. اما تصویری از گذشته و آثار گذشتگان خود و بقای آثار خود در آینده داشته‌اند. اما به هر حال

ستون تراژان

الهة آتن مربوط به یونان ۶۰۰ سال قبل از میلاد

شیری گاو نری را می‌درد. نقشی تکراری از شاهان پارس در تخت جمشید

فضای قدرت

در طول تاریخ، حکومت‌ها برای تثبیت موقعیت خود در جهان آن روز و برای مرعوب کردن دشمنان و بعضاً کسانی که بر آنها حکم می‌راندند، به عظمت‌گرایی روی آورده‌اند و قدرت خود را از طریق بناهای عظیم و فرمان‌های قطعی و بزرگ، سنگ‌نوشته‌ها و به کارگیری علامت‌ها و نشانه‌ها و تصاویری که القاء‌کننده قدرت است مانند شیر، عقاب، اژدها و ... تحکیم می‌بخشیدند.

ساختمان‌های عظیم مانند آنچه از ایران باستان، یونان باستان، روم باستان و مصر باستان، چین و هند باستان باقی‌مانده

است، بسیار قدرتمندند. اینها اغلب تمدن‌هایی هستند که به نحوی فرصت تداوم یافته‌اند.

از طرف دیگر قدرت‌نمایی نه فقط از طریق ابعاد بزرگ و ساختمانهای عظیم تظاهر کرده است بلکه در عرصه هنر و صنعت، دقت و ظرافت در ابعاد کوچک به حدی است که تحیربرانگیز است. این عمل در اشیاء تزئینی، جواهرات، مجسمه‌ها و حتی در آمیختن با ساختمان‌های عظیم و در معماری آنها صورت گرفته است. زمانی که باورهای دینی مردم هم به آن اضافه شده است شاهکارهای بی‌نظیری در این زمینه ایجاد شده است.

سر یک شیر دال ساخته شده از سنگ آهک مظهر خورشید ترکیبی از
ویژگیهای یک شیر و یک پرنده شکاری

تخت جمشید

تصویر پشت، هرم بزرگ گیزا — تصویر جلو، تصویری از اسفنکس یا ابوالهول یا مجسمه مرگ

فضای مرموز

معمولاً وقتی قدرت با باور و اعتقاد به وجود دنیای پس از مرگ همراه می‌شود، فضایی عمیق، ریشه‌دار و پر راز و رمز به وجود می‌آید. باور و رفتار مردم و خواسته‌هایشان و اعمال خاص آنها در چارچوب احکامی که مکلف به انجام آن هستند، به فضا شکل می‌دهد و آن را معنی می‌کند.

مصر باستان یکی از تمدنهایی است که بر این اساس بنا شده است. فراعنه و کاهنان جایگاهی رفیع دارند. از مظاهر این قدرت، اهرام بخصوص هرم گیزاست.

داستان‌های شگفت‌انگیزی که درباره این هرم و مصر و فراعنه می‌گویند همراه با نظریات و گفته‌های نویسندگان، مورخین و اندیشمندانی که بعضاً غیرمسئولانه داستان‌های هزار و یکشب‌گونه و غیرمنطقی و شخصی را بیان کرده‌اند به فضای مبهم این تمدن افزوده است. اما آنچه اهمیت دارد واقعیاتی است که مکشوف و بسیار عجیب است.

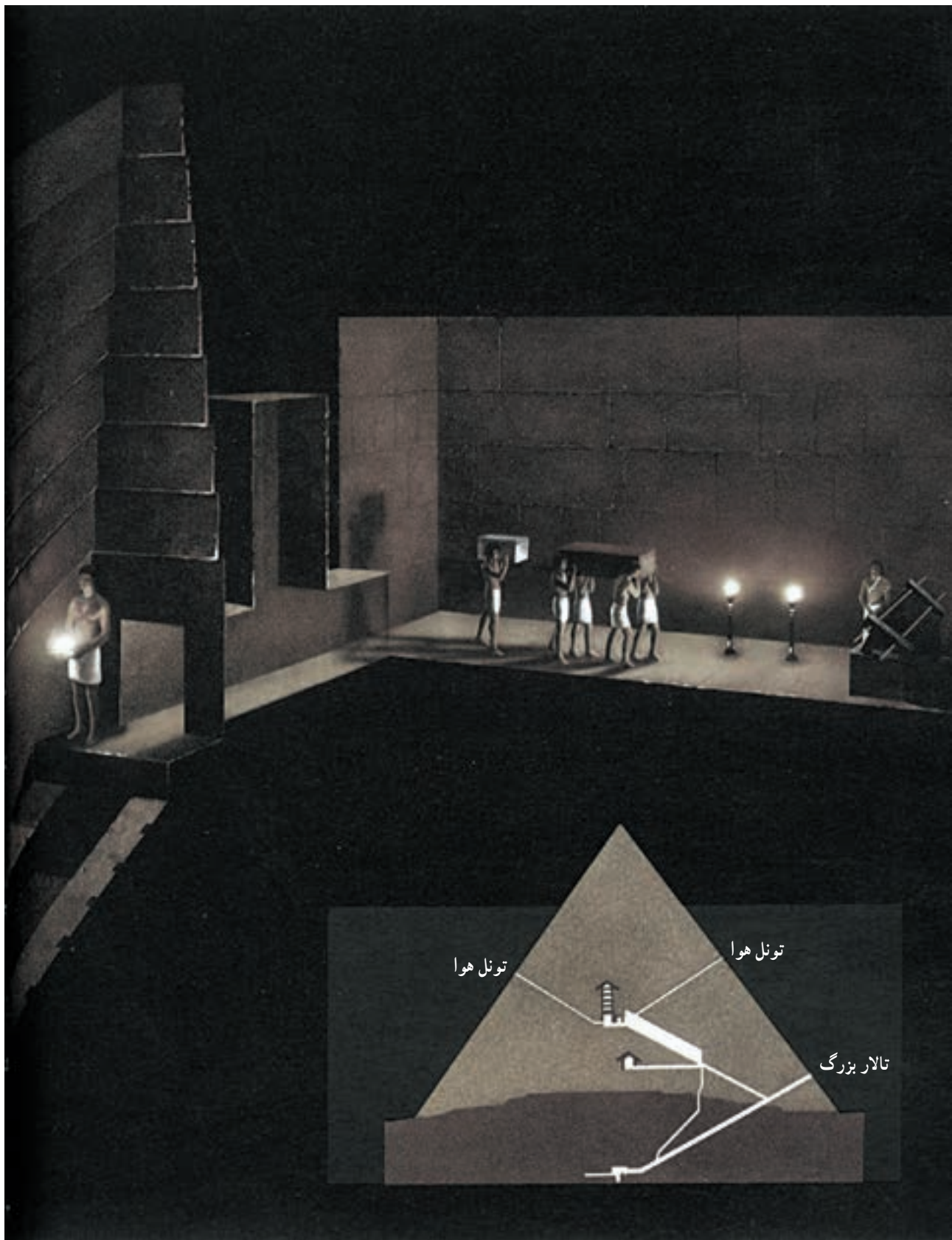
دانشمندان دریافته‌اند که هرم بزرگ گیزا گنجینه‌ای از

علوم مختلف مانند ریاضی، مهندسی، زمین‌شناسی، ستاره‌شناسی، معماری و دانش‌های شناخته شده این تمدن ۷۰۰۰ ساله است. تصویر صفحه بعد تصویری از زمان حیات این هرم را نشان می‌دهد، و تصویر پایین آن، مقطعی از آن را که تونل‌ها و تالارها را نشان می‌دهد.

به گمان مصریان هر فردی از دو شخصیت متمایز با یکدیگر که کالبد و روح هستند، تشکیل شده است، از آنجا که باور دارند روح پس از مرگ به جسم حلول می‌کند و فرد بار دیگر به زندگی بازگشت می‌نماید، کالبد را که منزلگاه همیشگی روح است از هرگونه آلودگی دور نگه می‌دارند.

آنها اجساد را مومیایی می‌کردند تا هنگام بازگشت روح که زمان آن را به روشنی نمی‌دانستند از هرجهت آمادگی پذیرفتن روح را داشته باشد. و پس از آن از چیزهایی که همراهش دفن می‌کردند، استفاده کند.

تناسبات و بزرگی و کارایی هرم به اندازه‌ای است که بعضی دانشمندان بر این باورند که از کرات دیگر آمده و آن را ساخته‌اند.

تجسم فضای شهر قدیم

فضاهای شهرهای قدیم را به یاد آوریم. آیا می‌توانید با تجسمی که از اطلاعات به دست می‌آورید، در آنها قدری راه بروید، زندگی کنید، حرف بزنید؟

سفرنامه‌ها در این مورد خیلی کمک می‌کنند. در بعضی از آنها که نویسنده، طراح هم بوده تصاویر جالبی نیز به جا گذاشته است. مجموعه سفرنامه‌ها و آثار به جا مانده در هر زمینه‌ای اعم از معماری، اشیای زندگی، لباس، ادبیات، وقایع، آداب و رسوم که بعضاً ممکن است هنوز هم تداوم داشته باشد و هر موردی که به بازسازی فضای یک شهر در ذهن کمک کند، می‌تواند تجسم دقیق‌تری را ایجاد کند. کما اینکه در شهرهای سینمایی، بخشی از فضاها را که از همین طریق و با پژوهش‌های زیاد به دست آمده بازسازی می‌کنند، طراحی فضاهای تاریخی و قدیمی برای فیلمبرداری نیاز به این کار دارد. بازسازی کالبدی ممکن است در مقیاس اصلی و بزرگ انجام شود (عین واقع) یا به صورت ماکت و با ترفندهای سینمایی آن‌را واقعی وانمود کنند. فضاهای توصیف شده که در زمان‌های مختلف که به وسیله افراد مختلف نوشته شده اهمیت زیادی دارد. در زیر دو نمونه از این توصیف‌ها آمده است.

اصفهان در سفرنامه ناصر خسرو (اواخر قرن ۴ هجری) (بخشی از متن): ... از بصره تا اصفهان صد و هشتاد فرسنگ باشد. شهری است بر هامون (زمین هموار و دشت). آب و هوایی خوش دارد. هر جا که ده گز چاه فرو برند آبی سرد و خوش بیرون آید. و شهر، دیواری حصین (محکم) بلند دارد. و دروازه‌ها و جنگ گاهها ساخته، و بر همه بارو کنگره ساخته، و در شهر جویهای آب روان و بناهای نیکو و مرتفع. و در میان شهر مسجد آدینه بزرگ نیکو، و باروی شهر را گفتند سه فرسنگ و نیم است و اندرون شهر همه آبادان که هیچ در محل خرابی ندیدم و بازارهای بسیار ...

احمد بن ابی یعقوب در وصف اصفهان می‌گوید (اواخر قرن ۳ هـ). ... از قم تا اصفهان شصت فرسخ است که شش منزل باشد. و برای اصفهان دو شهر است که به یکی از آن دو جی

گفته می‌شود و عربشان اندک است... مردم اصفهان را آبهای بسیاری است، از رودخانه‌ها و چشمه‌هایی که تا اهواز جریان دارد...

(جی نام شهر قدیم اصفهان است)...

راهی که در قدیم بین شهرها بود، به خاطر عدم امنیت و شرایط جوی و وسائل رفت و آمد، مفهوم خاصی دارد.

فاصله بین شهرها بسیار طولانی تر به نظر می‌رسد تا وقتی که وسائط ارتباطی بین شهرها سرعت بیشتری پیدا می‌کند.

خندق و بارو و پل و دروازه، نشانه و دوره ظاهری شهر از دور می‌تواند دارای ویژگی‌های خاص باشد. راه که به درون می‌رود یا با تغییر اندازه یا با تغییر مصالح کف یا هر دو با آمدن درخت و آب و ساختمان در کنارش نام کوچه و کوچه باغ و خیابان و نظایر آن را به خود می‌گیرد. گاهی به میدان و میدانچه‌ها می‌رسد و گاه بخشی از آن بازار می‌شود و گاه بازارچه که به آن گذر نیز می‌گویند. گاه سرپوشیده و سرباز و نیمه باز با پیچ و خمها و انشعابات گوناگون به مکان مهمی یا به انتها می‌رسد یا از طرفی خارج می‌شود تا به آبادی یا شهر دیگری برسد.

شهر و باروی قدیم یزد

میدان وقت الساعة یزد و بقعه سید رکن الدین

گنبد. دیگری طاق و شبکه آجر و فرش کف و همه چیز در نسبتی استادانه قرار گرفته‌اند هریک از مربع‌ها خود مجسمه‌ای است. مجموعه که قابل تنظیم و تغییر است عناصر یک شهر را کنار هم گونه‌ای قرار می‌دهد تا از ترکیب آن معماری شهر به نظر آید.

کار هنرمند مجسمه‌ساز رضا خیاطان

مجسمه کل ساختمان‌های شهر یا مجسمه شهر
این قاب چوبی با قاب‌های مربع شکل که سفال‌های مربع شکلی را قاب کرده‌اند بر محور خود، روی بدنه چوب می‌چرخند. تنظیم چرخش آنها به عهده ناظر است. سفال‌های مربع شکل هریک عنصری یا عناصری از کالبد شهر هستند. یکی پله‌های خانه‌ها و کوچه‌هاست، دیگری بادگیر. دیگری

عکس بالا تصویری از اصفهان قدیم (میدان نقش جهان)

عکس پایین تصویری از اصفهان چند سال قبل (میدان نقش جهان)

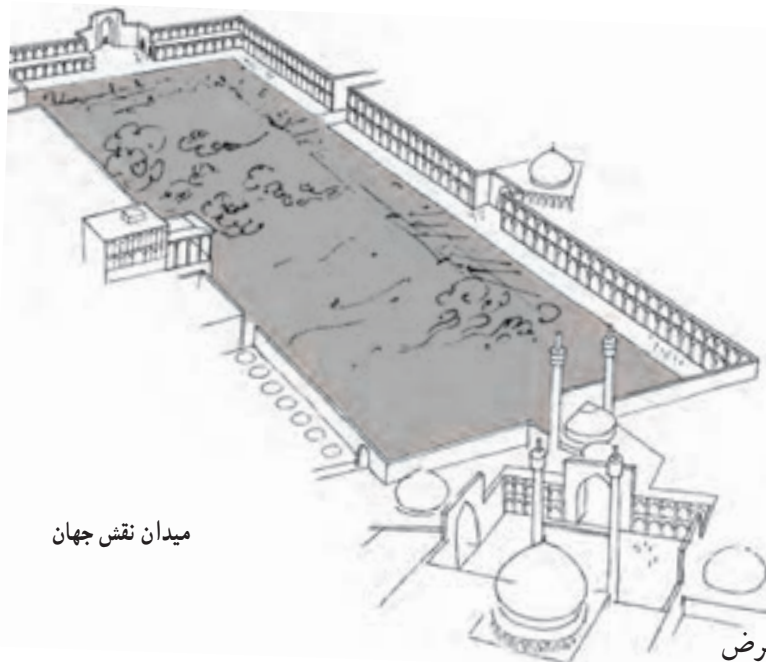
نام‌گذاری روی محله‌ها، اشیاء، خیابان‌ها، میادین و ... هرکدام فضایی را در ذهن ایجاد می‌کند. گاهی بعضی اسم‌ها مسمی' دارند و بعضی ندارند. میدان نقش جهان که از زیباترین میدان‌های جهان است، با ساختمانهایی که هرکدام در نوع خود شاهکارهایی هستند فضایی بسیار باشکوه و باورنکردنی پیدا می‌کند. درحال حاضر، منظره این میدان که بخشی از آن را برای

ورود اتومبیل‌ها ممنوع کرده‌اند، تفاوت بسیاری با قبل از این اقدام پیدا کرده است. اما این میدان سکوت و خلوتی را لازم دارد تا هرکس بتواند در کمال آرامش فضایی را که جا دارد برای دیدن آن از گوشه و کنار عالم به آنجا سفر کرد، آنطور که می‌خواهد ببیند و احساس کند.

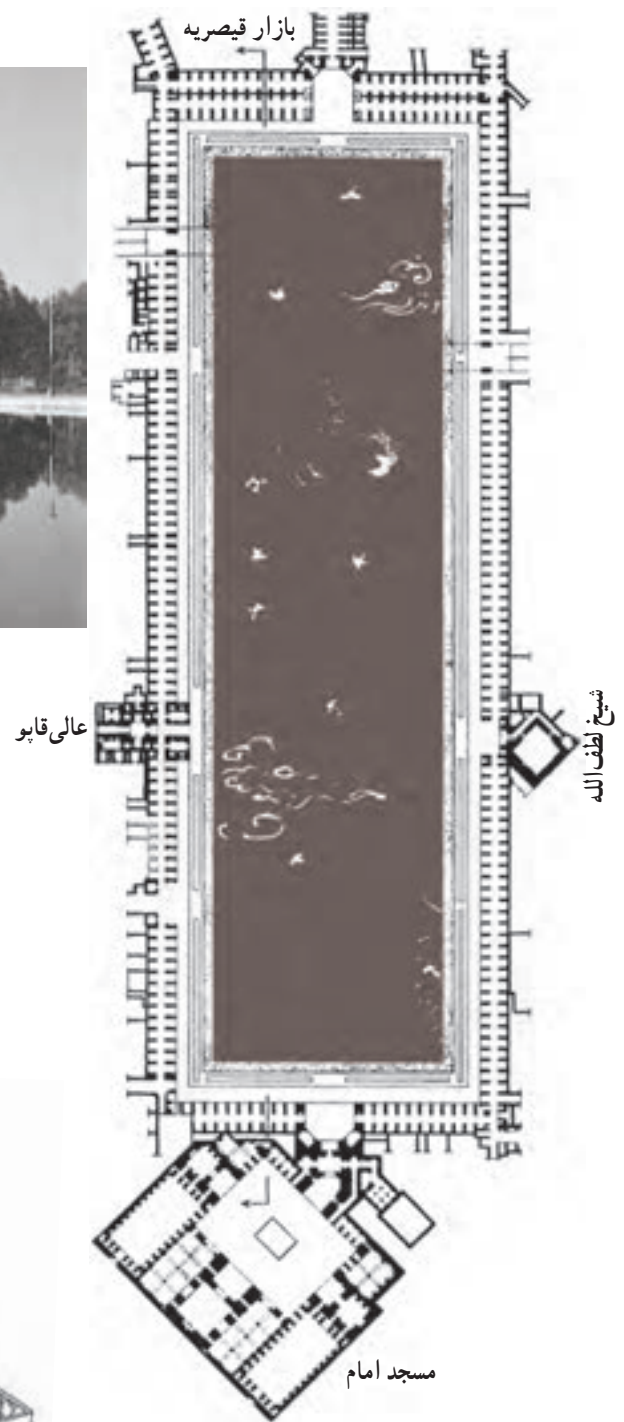

ساختمان مسجد امام، مسجد شیخ لطف الله، عالی قاپو و سردر بازار قیصریه هریک در یک ضلع آن قرار دارد. برای مثال، فرض کنید اطراف میدان را که پیاده روی مشجر عریضی دارد حفظ کنیم. مابقی میدان را مانند یک دریاچه کوچک اما ساکن، پراز آب کنیم. در این صورت همواره تصویر آسمان (به تعبیری جهان) و ساختمانهای اطراف در آن منعکس می شود به عبارتی نقش جهان خواهد شد. این فضای جدید را با فضاهای قبل مقایسه کنید؟

میدان نقش جهان

میدان نقش جهان دارای ۵۱۰ متر طول و ۱۶۵ متر عرض است. اطراف آن رواق ها و حجره ها قرار گرفته اند و چهار

سوالات فصل سوم

- ۱- یکی از ساختمان‌های قدیمی را که مرمت شده‌اند ببینید و نظر خودتان را درباره آن بگوئید.
  - ۲- نظرتان را درمورد ساختمان‌های قدیمی بنویسید.
  - ۳- در شهر خودتان به فضا‌های مختلفی نگاه کنید ببینید می‌توانید تصور کنید اگر تغییری در آن داده شود چه می‌شود؟ مثلاً اراضی بایر به فضای سبز یا میدانی فقط برای پیاده‌ها، شهر بدون اتومبیل و ... خانه‌ها همه بلند یا همه یک طبقه فضای ایجاد شده را توصیف کنید.
  - ۴- به نقشه شهرها نگاه کنید مثلاً شهر خودتان، ببینید می‌توانید از روی نقشه اندازه واقعی را تجسم کنید تا کجا جزئیات را به یاد می‌آورید؟
  - ۵- تاریخچه زندگی بخشی از فضائی قدیمی را بخوانید یا بپرسید و سعی کنید زمان آن موقع را در ذهنتان ترسیم کنید می‌توانید خودتان را در آن زمان قرار دهید برای این کار چه اطلاعاتی لازم دارید - آن‌ها را بنویسید.
  - ۶- به یک اثر از گذشته (هرچه باشد) نگاه کنید ببینید چه ارزش‌هایی را همراه خود دارد. نام ببرید.
  - ۷- به تصاویر یک نقاشی یا مجسمه یا بنا یا خوشنویسی نگاه کنید در مقایسه با چند مورد نظیرش قدرت، لطافت، ظرافت، خشونت و مانند آن را در شکل‌ها یا حجم‌های آن پیدا کنید این معانی را با روحیه هنرمندی اگر معلوم است یا با روحیه زمان ایجاد اثر مقایسه کنید مثلاً هخامنشیان (تخت جمشید) صفویه (اصفهان) زندیه (شیراز) قاجاریه (تهران) و ... .
  - ۸- شکل‌های مهم یا حجم‌های مهم در یک تصویر یا ساختمان یا شهر را مشخص کنید طوری که اگر نباشند آن شکل و ساختمان یا شهر به شکلی دیگر، ساختمانی دیگر و شهری دیگر تبدیل می‌شود این کار را با تصویر کپی و لاک می‌توانید انجام دهید موارد حذف شده را دوباره طور دیگری بکشید.
  - ۹- چند فضا را که معنا و احساس قدرت را بیان می‌کنند نشان دهید.
- برای مطالعه بیشتر به کتاب‌های تاریخ هنر مراجعه نمایید.
- ۱۰- چند فکر بدیع برای تغییر فضا در خیابان‌ها یا میدان‌های مشهور ایران طرح کنید (با توجه به صفحه ۳۳).

بخش دوم – فضاهای تصویری

– فصل اول – فضای نقاشی

- چند نوع فضا داریم
- روش‌های معمول نشان دادن فضا
- اندازه
- ارزش نوری
- خط
- بافت

علمی

- پرسپکتیو :

: واقعی

چند نوع فضا داریم

با تمهیداتی می‌شود روی سطح دو بعدی با علم به خطای دید، بیش از دو بُعد را القا کرد. فضاسازی با عمق کم و با عمق زیاد مربوط به همان سطح دو بُعدی است. از آنجا که به سختی می‌توان دید را روی دو بعد نگهداشت، فضایی مجازی در اطراف تابلو به سمت جلو و عقب ایجاد می‌شود که شخص آن را احساس می‌کند. آیا به جز این فضای مجازی فضاهای دیگری هم وجود دارد؟

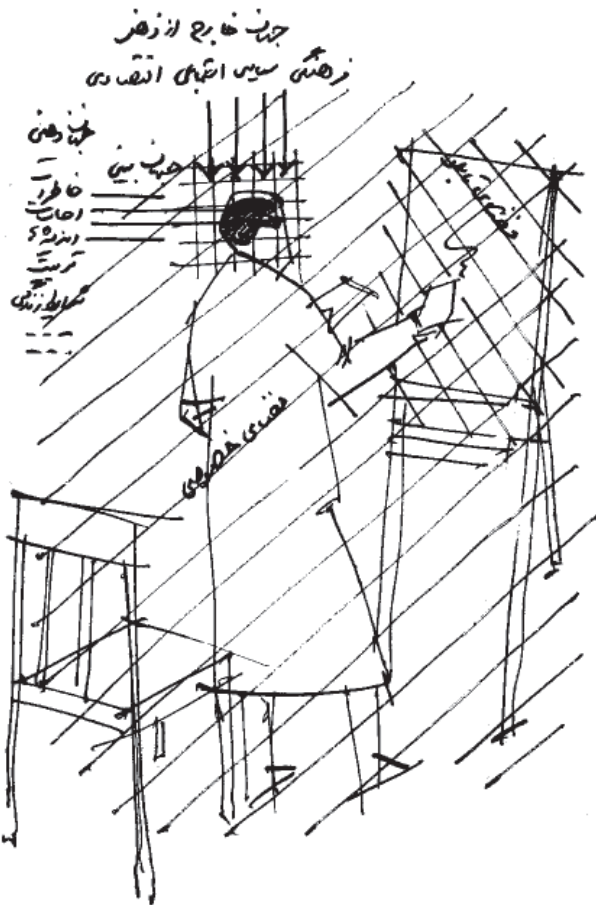
نقاشی انواع مختلفی دارد که اگر چه بیشتر آنها با وسایل و تکنیک‌های مختلف نقاشی شده و به غیر از نقاشی دیواری قابل حمل و نقل هستند نهایتاً و معمولاً روی دیواری نصب می‌شوند.

ممکن است نقاش ایده‌ها، احساس‌ها و تمایلات شخصی خود را روی بومی بیان کند او در این حالت، چه کار ذهنی انجام دهد یا الهام بگیرد در هر حال به مخاطب، کمتر می‌اندیشد و بیشتر برای ارضای تمایل خود نقاشی می‌کند. بنابراین، پس از اتمام کار، از نظر نقاش کار تمام شده است. اما ممکن است این اثر سر از موزه درآورد، ممکن است در منزل شخصی کسی یا دفتر کاری، هتلی و ... مورد استفاده قرار گیرد و موجب اتمام کار دیگری شود. که در این صورت لازم است فضای موضوع تابلو با فضای مکان و محل نصب آن تناسب داشته باشد.

با توجه به مطالب بالا، چند نوع فضا طرح شد :

۱- فضای خصوصی: معمولاً فاصله‌ای است که نقاش

با تابلوی خود رابطه برقرار می‌کند، گاهی می‌ایستد، گاهی راه می‌رود، گاهی می‌نشیند و کارش را تماشا می‌کند، فکر می‌کند، تغییر می‌دهد و ... و بسته به نوع نقاشی و شرایط روحی و کاری نقاش، اندازه این فضا تغییر می‌کند. اما فضای اصلی همان است که نقاش در آن نقاشی می‌کند. پس بهترین فاصله و محل برای دیدن نقاشی هم همان است. از آنجا که تابلو فقط یکی است می‌بایست جلوی آن در حدود همان فاصله قرار گرفت و به آن

نگاه کرد. این تابلو تکثیر نشدنی است. عکس‌ها و چاپ‌های از روی آن، دیگر خود آن تابلو نیست. فقط در محدوده فضای اصلی خصوصی است که با تابلو رابطه خاصی برقرار می‌شود.

۲- انتخاب تابلو برای محلی خاص: در این مرحله،

فضایی که تابلو به اضافه مکان خودش ایجاد می‌کند، فضای جدیدی است. این انتخاب که خود نوعی طراحی فضا است گاهی توسط طراح داخلی، طراح موزه و ... صورت می‌گیرد.

۳- فضای بین تابلو و بیننده در محل: در این صورت،

مجموعه‌ای از فضای اول، دوم و فضایی که بیننده با توجه به خصوصیات فردی، ذهنی دارد، به صورت فضای تازه‌ای خلق می‌شود که با هر بیننده تغییر می‌کند و متفاوت از دیگری است اگرچه وجه اشتراک زیاد باشد. نقاشی دیواری، اگر در فضای

داخلی باشد، طراح ساختمان یا مالک آن با توجه به معماری فضا، موضوع آن را به نقاش سفارش می دهند یا موضوع و تکنیک را به عهده خود او می گذارند.

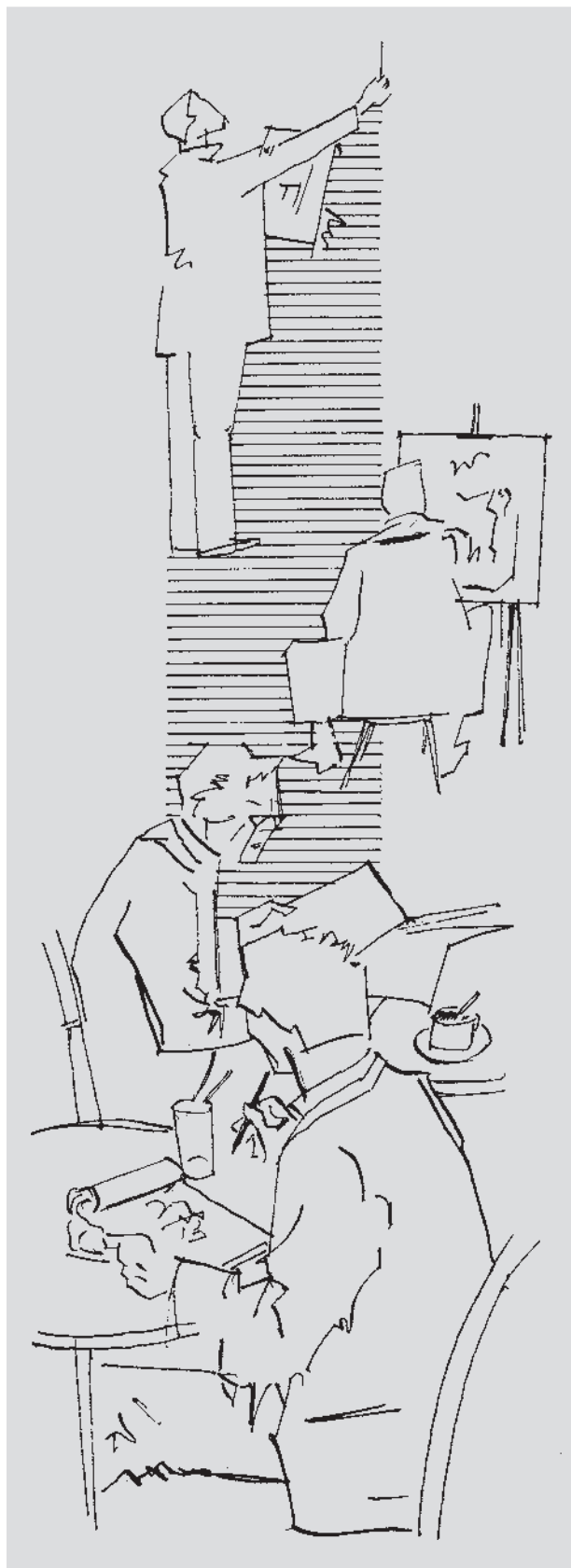
در هر حال نوعی از فضا که مجموعه ای از شرایط محیطی را دربردارد، ایجاد می شود. می توانید احساس کنید، اگر معمار ساختمان از ابتدا محلی برای نقاشی دیواری در نظر بگیرد، تا حدودی موضوع و تکنیک آن را متناسب فضای معماری دیده است. در این صورت پس از اتمام کار چند نوع فضا وجود دارد؟ از گذشته های دور در بسیاری از اماکن مذهبی مثل کلیساها حتی برای سطوح مدور زیر گنبدها و در اماکن عمومی که احتمال خراب شدن آنها کمتر بوده این نقاشی ها دیده می شوند. مهارت زیادی لازم است که زیرگنبد با ارتفاع زیاد روی سطحی مدور به گونه ای طراحی شود که بیننده از پایین، اشکال را متناسب و با پرسپکتیو صحیح ببیند.

نوع دیگر نقاشی دیواری در فضای آزاد و در مقیاس شهر روی بدنه ساختمان ها یا دیوارهای خاصی که عمداً برای نقاشی آماده شده یا ناخواسته ایجاد شده اند، نقاشی می شود. موضوع و اندازه اشیا، شخصیت ها در نقاشی دیواری تابع مکان و فاصله بیننده و سرعت حرکت آنها است.

در نقاشی های سفارشی (بیشتر روی بوم) :

- موضوع و اندازه نقاشی به نقاش سفارش داده می شود.
- نقاش از روی مدل نقاشی می کند اما بسته به حال و هوا و روحیاتش، در آن دخل و تصرف کرده به گونه ای نقاشی می کند که گاهی به سختی می توان مدل را از مورد نقاشی بازشناخت.
- گاهی برای نقاشی از صورت افراد، لازم است نقاش خصوصیات درونی آنها را بداند تا در چهره ها انعکاس یابد و ....
- در این صفحه چند تصویر است، در بعضی موارد شبیه هستند. آیا می توانید توضیح دهید چند نوع فضا در آنها پیدا می شود؟ شباهت ها و اختلاف ها را بیان کنید.

- در کدام فضا بهتر است فهم نقاشی آسان و سریع باشد؟
- می توانید بگویید کدام بخش از فضاهایی که در این دو صفحه مطرح شد، قابل طراحی و کدام بخش قابل طراحی نیست؟

روش‌های معمول نشان دادن فضا

● اندازه

ما معمولاً بزرگی ابعاد یا اندازه را دلیل بر نزدیک بودن و کوچکی آن را دلیل بر فاصله و دوری در فضا می‌پنداریم. در تابلوی زیر اندازه برای ایجاد فضا و بعد به کار رفته است.

سورا . عصر یکشنبه در جزیره

گاهی از اندازه برای اهمیت دادن به موضوعی استفاده می‌شود. مثلاً در تابلوی زیر، بزرگی اندازه «مادانا» به خاطر اهمیت اوست، در ضمن تمام افراد دیگر تصویر شده، هم اندازه بوده و از لحاظ جهت ایستادن یکنواخت‌اند بجز شکل، مادانا که برخلاف جهت دیگران است.

ستایش هگی

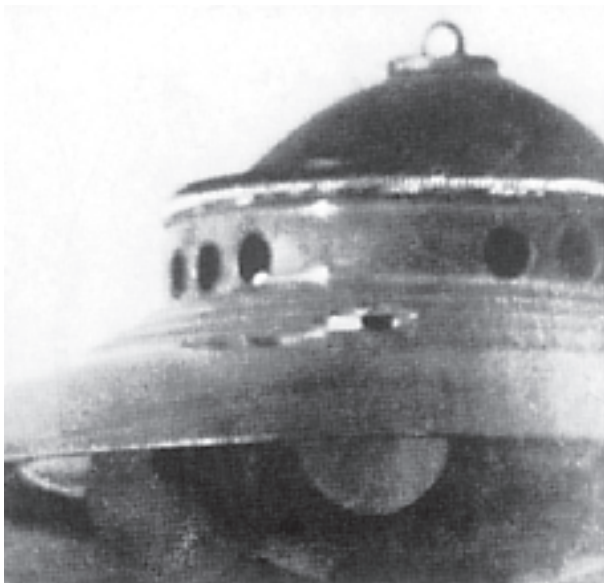
از تغییر اندازه غیر معمول اشیاء می‌شود فضاهای تخیلی و عجیب به وجود آورد.

از اغراق در اندازه یک شکل یا اشکال و یا بخشی از یک شکل یا شخصیت داستان، فیلم و تابلو... می‌توان مفاهیم تازه‌ای ساخت. شکل زیر صحنه‌ای از اختلاف اندازه اشیاء که در مقیاس آن اغراق شده است.

منتخب از نمایشگاهی در زوریخ

شکل زیر که در یک قوری می‌باشد گونه‌ای با مهارت عکاسی شده است که به نظر یک سفینه می‌رسد. زیرا عامل مقایسه وجود ندارد.

ارتباط بین اندازه اشیا و محل قرار گرفتن آنها

اگر چیزی برای کودک مهم جلوه کند، آن را بزرگ تر نقاشی می کند. مثلاً اگر کودک ۴ یا ۵ ساله ای بخواهد نشان دهد که سرش درد می کند، ممکن است یک سر بزرگ بکشد. کودک اصولاً نسبت اشیا به یک دیگر را حس نمی کند. برای مثال ممکن است پدرش را بزرگ تر از یک درخت و گلی را بزرگتر از خانه ترسیم کند.

دید او با دید بزرگسالان فرق می کند، بزرگی و کوچکی اشیا در نقاشی هایش دارای معانی عاطفی هستند. آنچه برایش مهم نباشد کوچک می کشد یا اصولاً نادیده می انگارد.

با بالا رفتن سن کودک، کم کم روابط منطقی تری در نقاشی های او به وجود می آید و به همان میزان که نسبت ها و اندازه ها را صحیح تر می کشد و رعایت می کند، رابطه عاطفی او با اشیا و اشخاص ضعیف تر می شود.

در نقاشی های کودکان، قسمت های مورد علاقه و پرارزش تر نه تنها با بزرگ تر شدن اندازه نسبی آنها بلکه با قرار گرفتن آنها در قسمت های مختلف کاغذ یا نقاشی مشخص می شود. گاهی کودک در نقاشی هایش مواردی که به آنها علاقه دارد یا در نظر او اهمیت بیشتری دارند، رنگ می کند.

ما بزرگسالان وقتی شکلی را ترسیم می کنیم نخست توجهمان به سوی چشم انداز فضای موضوع جلب می شود و بعد از آن که این مهم را درک کردیم به اصل مطلب یعنی کشیدن موضوع، عمق و اندازه ها می پردازیم.

اما برای کودک، مسأله فضا و سطح، مشکل اصلی نیست. بلکه توجه او بیشتر به اشیا و اشخاص معطوف می شود که می خواهد آنها را ترسیم کند.

اگر نتواند عمق را برساند، هیچ ناراحتی به خود راه نمی دهد... .

با تغییر اندازه آثار بیاد ماندنی زیادی خلق شده اند مانند: در کتاب سفر سحرآمیز دانشمندی را که فرمول جدیدی پیدا کرده در فرودگاه می ربایند و در حادثه رانندگی، خون در مغزش لخته می شود.

گروه دیگری که به تکنولوژی کوچک کردن اشیا به مدت معینی، از طریق تابش اشعه، دست یافته اند، او را در حالت مجروح به آزمایشگاه می برند و تعدادی متخصص را در سفینه ای فرستاده آنها را کوچک می کنند به اندازه ای که از طریق تزریق با سرنگ در شاهرگ، سفینه در مسیر رسیدن به مغز قرار گرفته تا در زمان محدودی قبل از بزرگ شدن سفینه خون لخته شده را از بین ببرند ... .

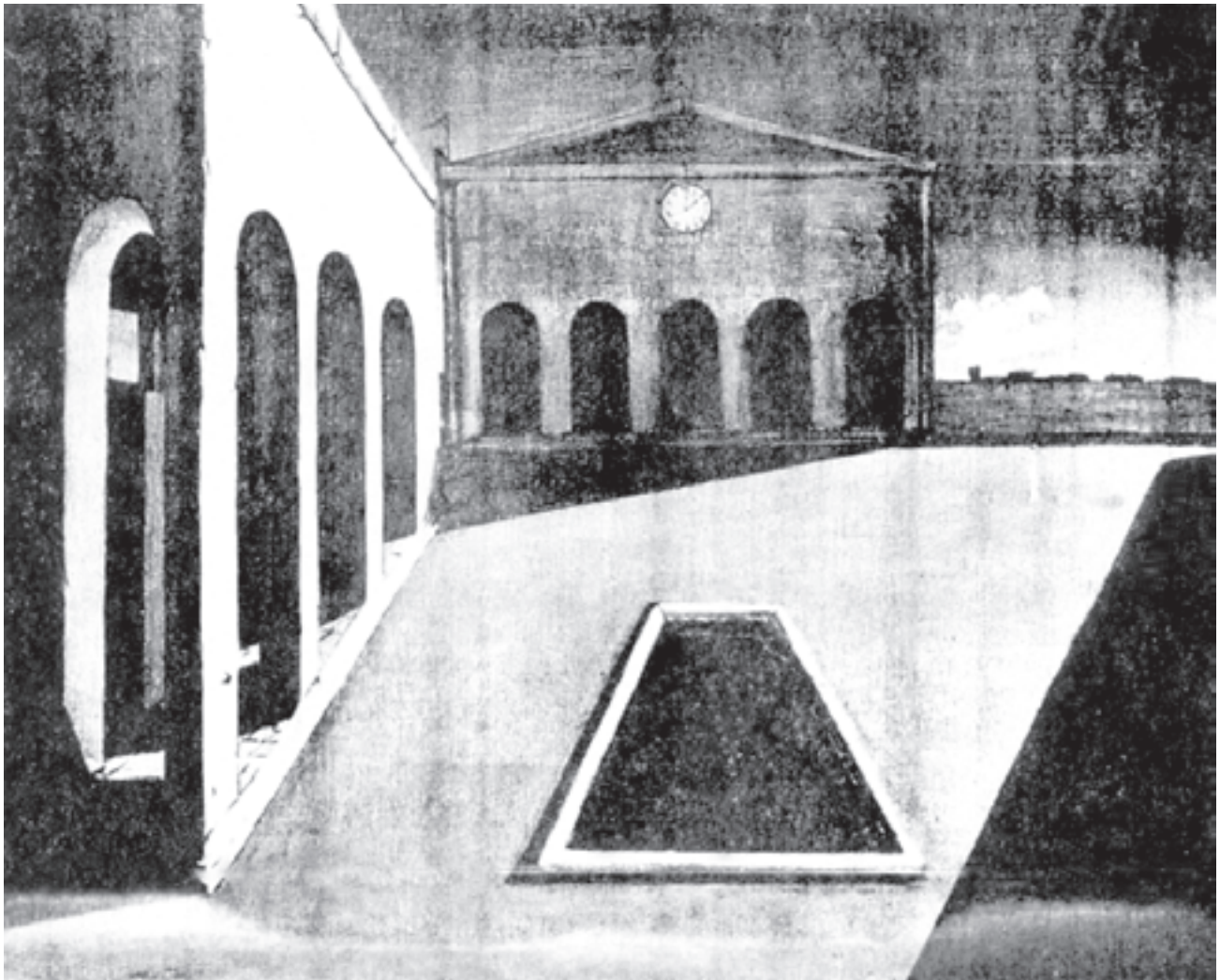
در کتاب مسخ اثر کافکا ... او که دچار زندگی ماشینی و یکنواخت و کسل کننده ای شده است، یک روز صبح از خواب بیدار می شود با کمال تعجب می بیند تبدیل به سوسکی به بزرگی یک آدم شده است و ... .

در کتاب گالیور وقتی او به ساحل می افتد و به هوش می آید می بیند توسط آدم کوچولوها با تارهای نازک بی شماری به زمین دوخته شده است و ... .

در فیلم های زنده، انیمیشن، کتاب ها، نقاشی ها، داستان های مصور و نظایر آن، شاهد نمونه های زیادی از وقایع تخیلی هستیم که با تغییر اندازه ساخته و پرداخته شده اند.

در بخشی از کره زمین، نسلی از مورچه به دلیل آزمایشات اتمی آنقدر بزرگ شدند که ... .

آیا شما هم می توانید داستان هایی را از راه تغییر اندازه تخیل کرده بنویسید؟ اگر چه کوتاه باشد.

خوشحالی شاعر اثر جورجو دگریکو

سایه در این اثر کیفیت فیزیکی و روانی دارد و نمایانگر زمان است.

ارزش نوری و فضا

تضاد نوری بیشتری بوده و اشیای دور، کمتر واضح و به‌سوی خاکستری‌های خنثی در کنار سیاه و سفید قرار می‌گیرند و با فاصله در عمق دیده می‌شوند. سایه‌ها نیز در القای فضای عمیق سهم به‌سزایی دارند.

در تصویر صفحهٔ مقابل :

پایین دست راست نور از جلو

بالا، راست. نور از وسط (نور میانی)

چپ، نور از عقب به‌سوی جلو

ارزش نوری بستگی به مواضع نور و تاریکی دارد. هرگاه منبع نوری در جلوی اثر باشد، اشیای قسمت جلوی زمینه، روشن خواهند بود. در این هنگام، زمینهٔ میانی و زمینهٔ عقبی به ترتیب و به تدریج تیره می‌شوند و از سطح تصویر دور شده در عمق فضا می‌روند.

هرگاه منبع نوری در عقب قرار گیرد، نظم ارزش نوری برعکس خواهد شد.

به‌طور طبیعی از نظر ما اشیای جلوتر، واضح‌تر و دارای

بخشی از تابلوی فراخوانده شدن قدیس متی کاراواجو

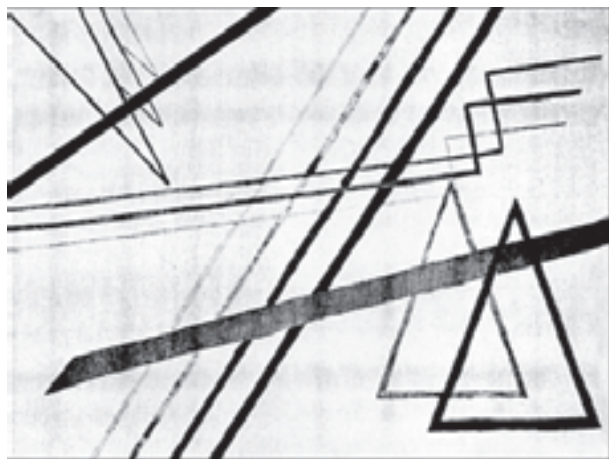
تابلوی یوسف نجار، ژرژ دولاتور

تابلوی بازگشت فرزند، رامبراند

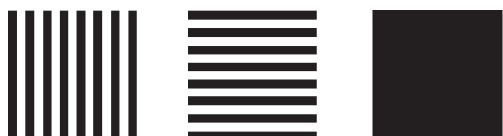
خط و فضا

خط نشان‌دهنده امتداد و مشخص‌کننده یک جهت است. چشمان ناظر را از یک نقطه یا ناحیه به نقطه یا ناحیه دیگر می‌کشاند (به عنوان رابط عمل می‌کند).

خط رابطی است میان جلو، وسط و عقب (زمینه) و از این طریق در وحدت بخشیدن به اثر، هنرمند را یاری می‌دهد. خط دارای ویژگی‌های فیزیکی دیگری هم هست. مثلاً بلند، کوتاه، ضخیم، نازک، مستقیم، شکسته و منحنی که هر یک نمایانگر نوع متفاوتی از بیان فضایی و حرکتی هستند. یک خط بلند و ضخیم به نظر می‌رسد که شیء بزرگی است (یک تأکید فضایی) و لذا بیننده آن را به خود نزدیک‌تر حس می‌کند.

خطوطی که جلوی هم قرار می‌گیرند بویژه در جهت‌های مخالف یکدیگر (مثلاً عمودی و افقی) بیان فضایی متفاوت و قوی دارند.

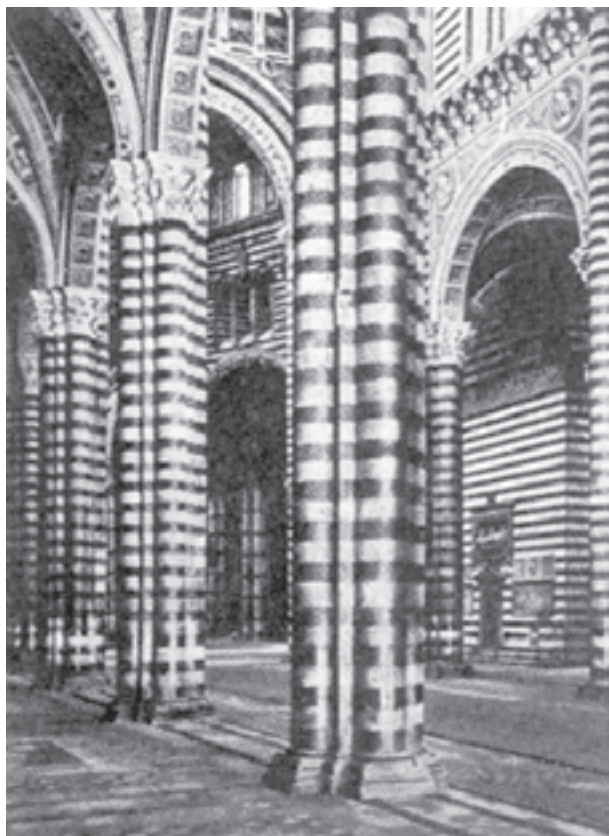
با تغییرات ارزش نوری در این خطوط می‌توان خصوصیات فضایی حاصله را تقویت کرد.

به نظر می‌رسد که خط مایل از سطح تصویری به عمق فضا در حرکت است در حالی که خطوط افقی و عمودی عمدتاً حالت سکون دارند.

خطوط موج، حلقوی، مارپیچ، زیگزاگ، بسته به حالت‌های آنها قابلیت انطباق با همه‌گونه فضا را دارند. به نظر می‌رسد که این خطوط پیش می‌آیند و پس می‌روند و از یک موقعیت فضایی به موقعیت فضایی دیگر نقل مکان می‌کنند.

در شکل مقابل فضا را در جایی که خطوط روی سطوح نباشند با حالتی که در شکل می‌بینید مقایسه کنید چه تفاوتی خواهد داشت.

در شکل صفحه بعد، حالات القایی فضایی خطوط، متفاوت است. خطوط ضخیم و بلند، نازک و کوتاه، جهت حرکت خطوط و ارزش نوری هر کدام دارای بیانی خاص در ایجاد فضایی نظامی دارند.

تصویری از ژیل واکر، کار با قلم و مرکب

بافت و فضا

بافت به سطح، غنای زیادی می‌بخشد. بافت علاوه بر جنبهٔ تزئینی، برجستگی و عمق روی سطح را هم نشان می‌دهد. بافت‌های دقیق، واضح و پررنگ، به‌نظر پیش آمده و بافت‌های محو و غیرواضح پس رفته نشان می‌دهند. و به این صورت نوعی القاء بُعد از طریق بافت میسر می‌شود.

بسته به این که بافت متعلق به کدام سطح یا حجم یا جسمی باشد، احساس متفاوتی را ایجاد می‌کند. برای مثال جمعیت وقتی از فاصلهٔ دور دیده می‌شود، بافتی را ایجاد می‌کند اگر فشرده باشند یا پراکنده، اگر منظم باشند یا نامنظم، اگر در حال حرکت باشند یا ساکن و اگر لباس خاصی بر تن داشته باشند مانند لشگری که عازم جنگ است یا نیزه و کلاه خود یا با تفنگ و ساز و برگ جدید، براق یا مات هر کدام باشد بافت خاصی را از دور ایجاد می‌کند. هر قدر به جمعیت نزدیک تر شویم، بافت درشت تر خواهد شد. تا وقتی که به یک نفر برسیم، پوست بدن و لباس او می‌تواند بافت دیگری باشد. اگر با ذره‌بین یا با میکروسکپ پوست بدن را ببینیم بسته به آن که درشت نمایی چقدر باشد، بافت تغییر می‌کند.

در شهر هم ساختمان‌ها از دور یا از بالای سر آنها مانند دید از هواپیما مشابه جمعیت به‌نظر می‌رسد بسته به آن که کدام شهر باشد فشرده مثل کویر باز مثل شمال ایران کوهستانی و ... شهری با آسمانخراش‌های زیاد، فشرده یا متراکم می‌تواند بافت‌های متعددی ایجاد کند. اگر نزدیک شویم تا به خانه یا ساختمان برسیم مصالحی که در نما یا بام‌ها به کار رفته، بافت جدیدی است، تأسیساتی که روی بام‌ها وجود دارد بافت را تغییر می‌دهد و ...

ناگفته نماند که : با آنکه رنگ خود مقوله جداگانه‌ای است لکن در فضا با بافت ترکیب شده، بافت رنگی را ایجاد می‌کند. برای مثال، بافت زیر با رنگ تیره و همان بافت با رنگ روشن بسیار در ایجاد فضا متفاوت عمل می‌کند.

شهر سنتی تونس

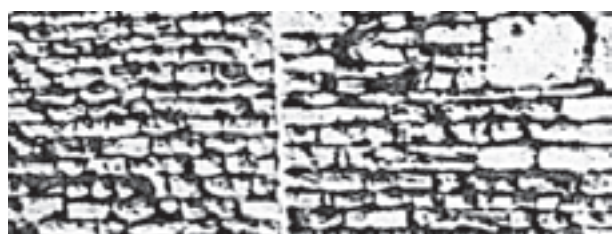
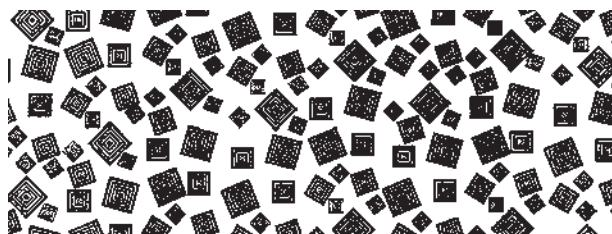
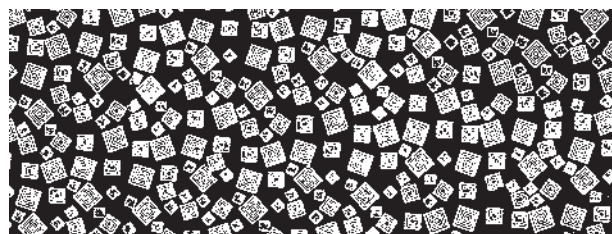
تصویر هوایی بخشی از شهر تونس

تصویر هوایی از شهر صنعا

درعکس‌های هوایی بالا سه منظره از ارتفاع‌های مختلف را می‌بینید. حتی از یک ارتفاع (عکس بالا) بافت‌های مختلف از ریز تا درشت را می‌بینیم و با کم کردن ارتفاع، بافت از ریز تا درشت و از نرم تا زیر تغییر می‌کند.

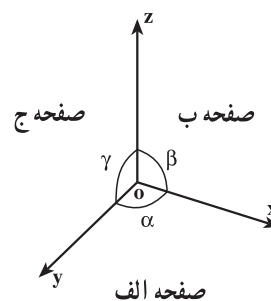
در هنرهای بصری از این خطا به نوعی صرف نظر می شود.
 دو تصویر بالا، بالایی نوعی سنگ کاری روی دیوار و
 بعدی بخشی از پوست یک سوسمار است.
 سه تصویر پایین بخش هایی از سنگ کاری نمای یک دیوار
 است. با تغییر اندازه، جنس و محل قرار دادن سنگ ها از نظر
 فاصله و ترتیب، به بافت های مختلف می رسیم.

بافت عکس بالا که تصویری از جمعیت فشرده از ریز تا
 درشت است، با تغییر فاصله تغییر می کند و در سه تصویر بعدی
 یک نوع پارچه ژاپنی با نقوشی در اندازه های متفاوت. با آنکه
 جنس یکی است اما بافت به نظر متفاوت است. معمولاً بافت با
 قوه لامسه سروکار دارد. اما به علت کثرت استفاده همزمان از
 لامسه و باصره این حس به تدریج به قوه باصره ترجمه شده است
 لذا با چشم نوع بافت را تعیین می کنیم اگرچه دید خطا کند. اما

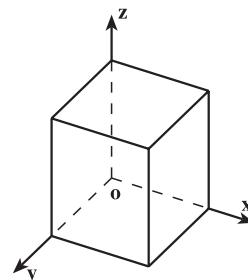
پرسپکتیو

برای نشان دادن تصویر سه بعدی روی صفحه دو بعدی معمولاً پرسپکتیو و قوانین آن را به کار می‌برند. این قوانین با استفاده از خطای دید به دست آمده است و عمق کاذب و بعد مجازی ایجاد شده می‌تواند تصویری از فضای سه بعدی را بدهد. پرسپکتیوها بسته به کاربرد آن، انواع مختلفی دارند. به طور کلی می‌شود پرسپکتیوها را به دو دسته علمی و واقعی تقسیم کرد.

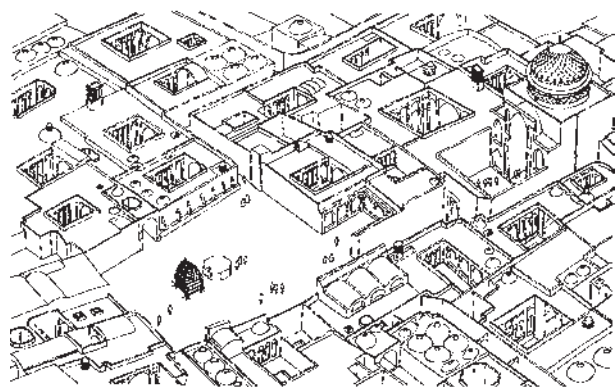
پرسپکتیوهای علمی: آنهایی هستند که با استفاده از سه محور که در بیرون صفحه عمود بر هم هستند نشان داده می‌شوند.

زوایای α و β و γ در صفحه تصویر برابر قرارداد هر اندازه‌ای باشند فرض بر این است که در عالم واقع با هم برابر و 90° درجه هستند لذا $\alpha = \beta = \gamma = 90^\circ$ یک کج قائم فرض می‌شود. مثلاً یک مکعب مستطیل به صورت زیر نشان داده می‌شود.

حالت‌های خاصی که بین α و β و γ در صفحه تصویر پیدا می‌شود هر کدام کاربرد و اسمی خاص گرفته‌اند. برای مثال اگر در صفحه تصویر $\alpha = \beta = \gamma = 120^\circ$ باشد، اندازه‌های واقعی یک شیء روی محورها با همان نسبت واقعی ترسیم می‌شوند.

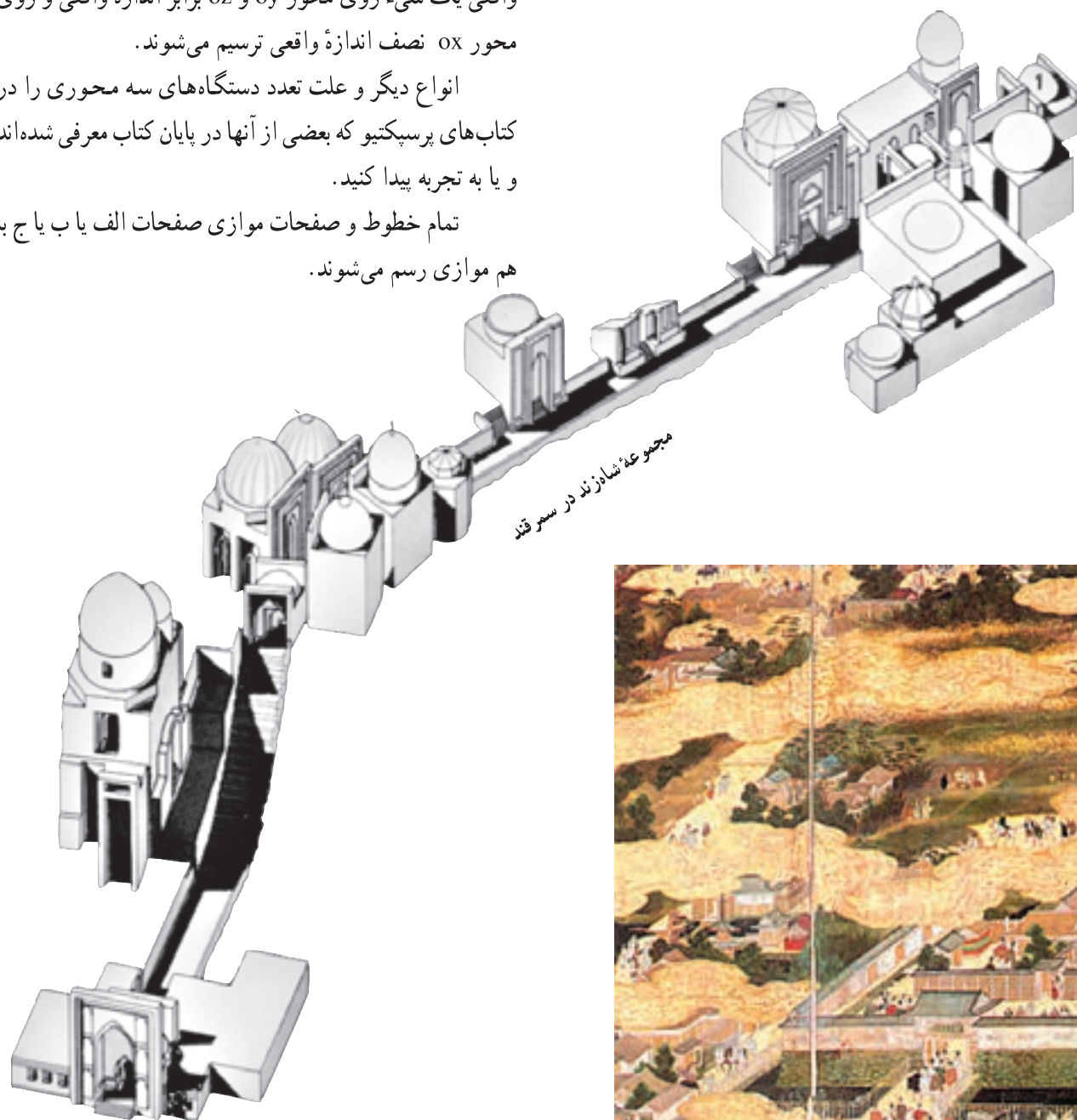

میدان وقت الساعة یزد

اگر در صفحه تصویر $\alpha = \beta = 135^\circ$ باشد، اندازه‌های واقعی یک شیء روی محور OY و OZ برابر اندازه واقعی و روی محور OX نصف اندازه واقعی ترسیم می‌شوند. انواع دیگر و علت تعدد دستگاه‌های سه محوری را در کتاب‌های پرسپکتیو که بعضی از آنها در پایان کتاب معرفی شده‌اند و یا به تجربه پیدا کنید. تمام خطوط و صفحات موازی صفحات الف یا ب یا ج با هم موازی رسم می‌شوند.

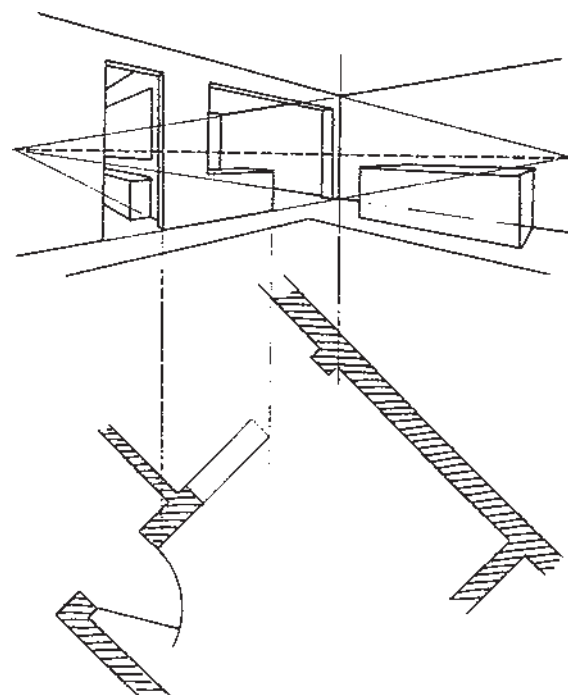
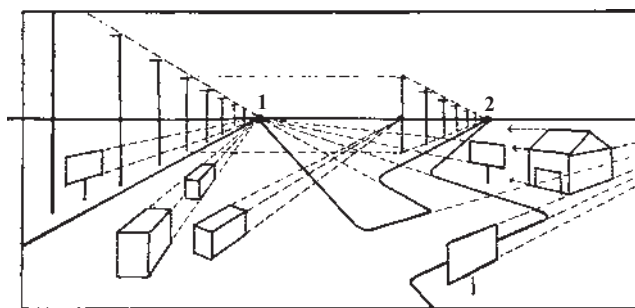
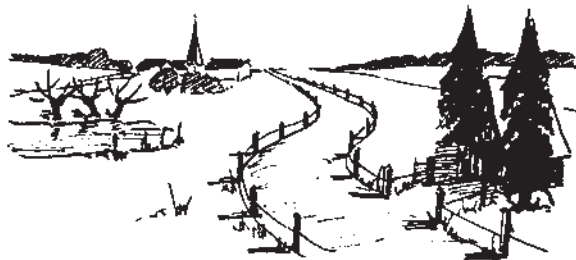
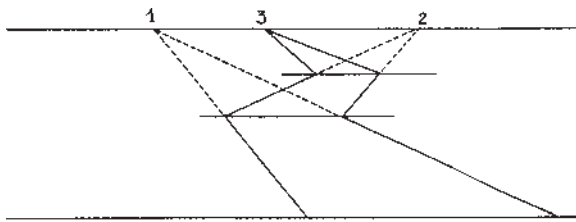

کاربرد این پرسپکتیوها بیشتر برای تهیه نقشه‌های فنی و مقاطع دقیق است. از جمله در معماری و طراحی صنعتی. اما بعضی از حالت‌های خاص آن در نقاشی و نماهای دور بخصوص پرسپکتیوهای از دید پرنده استفاده می‌شود. در این دستگاه‌ها اشیای نزدیک و دور برخلاف پرسپکتیوهای واقعی، نسبت اندازه‌ها تغییر نمی‌کند و ناظر همه‌جا حضور دارد.

نقاشی ژاپنی ۱۶۲۰م و پایتخت امپراطوری

پرسپکتیوهای واقعی: که مانند حاصل کار دوربین عکاسی هستند در واقع یک نظام هندسی است که اندازه‌ها و فواصل اشیاء را به یک نظم وحدت یافته فضایی تبدیل می‌کند. موقعیت اشیاء و اجسام با مقایسه و چگونگی قرار گرفتن آنها در جلو و عقب یکدیگر به دست می‌آیند.

اندازه، موضع، تقارب متوازی، سایه روشن رنگ و بافت از ویژگی‌های این پرسپکتیوها هستند.

این نوع پرسپکتیو بنابر موقعیت ناظر، اندازه و فاصله او تا موضوع، انواع مختلفی پیدا می‌کند که همه بر این پایه استوار هستند که تمام نقاط موازی هم به نقطه‌ای که روی خط دید (ارتفاع چشم از زمین) قرار می‌گیرد، می‌رسند. لذا به تعداد دسته خط‌های موازی با هم نقطه تقارب یا گریز به وجود می‌آید.

شیء جلو، بزرگ‌تر و شیء عقب، کوچک‌تر است، نقاط گریز و ناظر در محل خاصی قرار می‌گیرند که به پرسپکتیو معنی و مفهوم می‌دهند. از روی پرسپکتیو می‌توان محل ناظر را تعیین کرد.

القای فضا از طریق پرسپکتیو واقعی که براساس خطای دید ایجاد می‌شود، محدود به همان زاویه‌ای است که فضا دیده می‌شود. در حالی که چشم ما در حرکت مداوم است و با تغییر مکان، بخش‌های زیادی از یک فضا را به طور پیوسته ادراک می‌کند.

مهم‌ترین پرسپکتیوهای واقعی به ترتیب کثرت کاربرد:

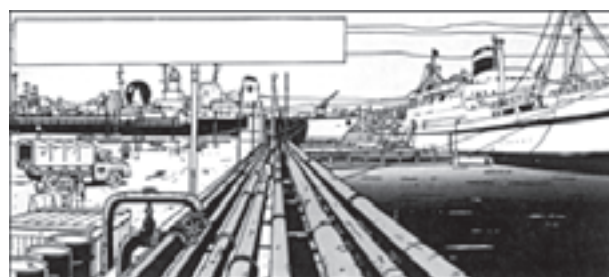
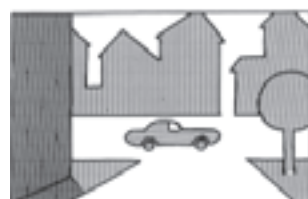
با یک نقطه گریز: معمولاً برای فضاهای داخلی و مناظر با افق باز، مسیرهای طولانی از مقابل که به افق برسند و ...

با دو نقطه گریز: معمولاً فضاهای بیرونی یا اشیاء بزرگ نزدیک ناظر، فضاهای داخلی و ...

با سه نقطه گریز: معمولاً فضاهای شهری یا ساختمان‌های مرتفع از پایین و بالا، شهر با دید پرنده روی آسمانخراش‌ها.

با چند نقطه گریز، چند یک نقطه‌ای: چند دو نقطه‌ای یا سه نقطه‌ای و ترکیبی از آنها که در مجموعه‌هایی که غیرمنظم یا در جهات مختلف قرار می‌گیرند.

این نوع پرسپکتیو (واقعی) در خلق آثار هنری بخصوص در مقطعی از تاریخ به کار آمده که ادامه دارد.

سوالات فصل اول

- ۱- در شب یا محل تاریک از لامپی که به رئوستائی وصل شده استفاده کنید و نور را کم یا زیاد کنید - زاویه و محل نور و مقدار آن را تغییر دهید. تغییرات فضا و احساسی را که از این تغییرات پیدا می کنید بیان کنید.
- ۲- روی سایه ها با نور موازی مثل خورشید و نور مخروطی مثل چراغ برق معمولی یا نور شمع آزمایشاتی روی پرده انجام دهید با گرفتن اشیاء یا تصاویر کدر، مات و شفاف رنگی در مقابل نور، سایه هایی را روی پرده بیاندازید ببینید می شود مجموعه ای با معنی از سایه ها ایجاد کرد. با تغییر فاصله های اشیاء یا تصاویر تخت تا نور بزرگی سایه ها را به حساب آورید.
- ۳- از اشیاء طوری عکاسی کنید که نتوان تشخیص داد آن شیء چه بوده است. عناصر و عوامل محیطی را می توانید به خدمت بگیرید مانند نور، تغییر وضعیت شیء.
- ۴- چند داستان کوتاه یا موضوع آن را با تغییر اندازه یا با تغییرات غیر عادی با استفاده از قوه تخیل خودتان بنویسید هر داستان حداکثر ۱۰ سطر.
- ۵- از پوست میوه ها بخصوص با بافت زیر از نزدیک عکاسی کنید نتیجه را با عکس های هوایی از سطح زمین در فواصل مختلف مقایسه کنید. شباهت ها را بیان کنید - توضیح دهید از کجا معلوم می شود کدام عکس مربوط به کدام موضوع است.
- ۶- با بزرگ و کوچک کردن بخشی از یک عکس یا با تغییر درشت نمایی عدسی میکروسکوپ، اشیاء دگرگون می شوند. چند تمرین در مدرسه انجام دهید.
- ۷- سه تصویر را که دارای پرسپکتیو هستند انتخاب کنید سعی کنید محل ناظر را (از زاویه دید کسی که تصویر را عکاسی کرده یا نقاشی کرده است) تعیین کنید.
- ۸- در فضای شهر چند نوع پرسپکتیو می بینید. سعی کنید چند مورد مشخص را انتخاب نموده با هم مقایسه کنید که هر کدام از چه پرسپکتیوی تبعیت می کند، نقاط گریز آنها را تعیین کنید.

برای اطلاعات بیشتر به کتاب های زیر مراجعه کنید.

کتاب پرسپکتیو - تألیف گوشن وایت ترجمه هرمز معزز

کتاب اصول و مبانی هنرهای تجسمی زبان، بیان، تمرین تألیف دکتر محمد حسین حلیمی

فصل دوم

فضای ارتباط‌های تصویری

- گرافیک
- نماها و کاربرد آن‌ها در بیان مفاهیم داستان
- نمای کلی وسیع
- نمای کلی
- نمای عمومی
- نمای متوسط
- نمای نزدیک
- نمای درشت
- موقعیت شخصیت‌ها به تصویر معنی می‌دهد
- دید از بالا به پایین
- دید از پایین به بالا
- داستان مصور
- فضای قدرت و نفرت
- تصویرسازی کتاب‌های کودک و نوجوان
- فضای داستانی
- تداوم فضا در تصویرسازی

رابطه و فاصله چند شکل به صورت نقطه یا سطح یا حجم را وقتی در یک مجموعه قرار می گیرند، فضا می گویند.

وقتی تصاویر در یک صفحه از نظر فضا سازی بررسی شوند می توانیم آنها را به صورت زیر دسته بندی کنیم. تصاویری که روی هم قرار گرفته همدیگر را قطع می کنند.

تصاویری که دور هم جمع شده یا یک نقطه مشترک با هم دارند.

نقاشی، بخشی از نیازهای جامعه را برطرف می کند لکن ازدیاد جمعیت، نیازهای ارتباطی، اطلاع رسانی تبلیغات در شکل های متنوع، سرعت انتشار پیام، ابعاد متفاوت نیازهای شهرهای بزرگ و جوامع در حال رشد هستند. همه اینها زمینه ای از هنر را اقتضا می کند که تکثیر و سرعت پیام رسانی وسیع از ویژگی های بارز و حتی ذاتی آن باشد. گرافیک با شاخه های متعددی که دارد، توانسته است پاسخگوی این نیاز مهم باشد.

طراحی آرم، پوستر، علائم و حروف، بسته بندی گرافیک محیطی در مقیاس خرد و کلان مثل محیط های بسته و شهرهای بزرگ طراحی نمایشگاه، کاتالوگ ها، بروشورها و از همه مهم تر طراحی کتاب و انتشارات دیگر و تصویر سازی برای کتاب های علمی آموزشی، هنری، کودکان و نوجوانان، سرگرمی ها، ... و اسباب بازی ها و نظایر آن از شاخه های گرافیک است. گستردگی این زمینه هنری به اندازه ای است که امروز کمتر موردی پیدا می شود که ردپایی از گرافیک در آن نباشد مثلاً طراحی صنعتی (یا طراحی وسایل زندگی) از تلفن، اتومبیل، هواپیما و وسایل آشپزخانه و معماری داخلی، طراحی لباس، فیلم زنده، عروسکی، انیمیشن، ارتش و کامپیوتر، یک اثر گرافیک می تواند در چاپخانه خلق شود و هیچ نمونه اصلی هم نداشته باشد.

گرافیک عمدتاً با سطح و فضاهای دوبعدی سر و کار دارد. معمولاً گرافیکست کار را برای منظور و محل خاصی سفارش می گیرد.

- معمولاً مخاطب عام یا خاص دارد.
- پیام اثر نباید مبهم باشد و سریع به مخاطب منتقل شود.
- در هر کار تعداد پیام ها ترجیحاً یک و یا حداقل باشد.
- می تواند اندازه و محل معینی نداشته باشد.

تصاویری که متحدالمرکز هستند.

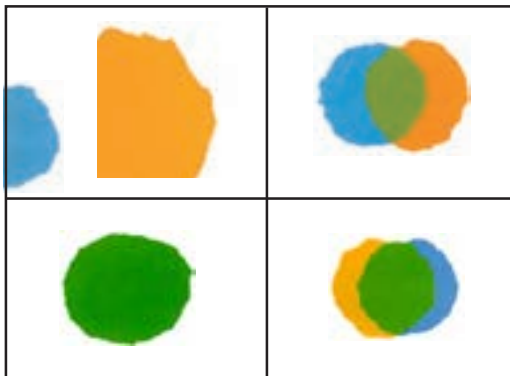
تصاویری که فاصله و اختلاف را نشان می‌دهند.

تصاویری که توپر بودن را القا می‌کنند.

تصاویری که به تدریج تغییر کرده، شکل ثانویه‌ای را به وجود می‌آورند و باعث انتقال تدریجی و تکامل می‌شوند مانند تصاویر انیمیشن.

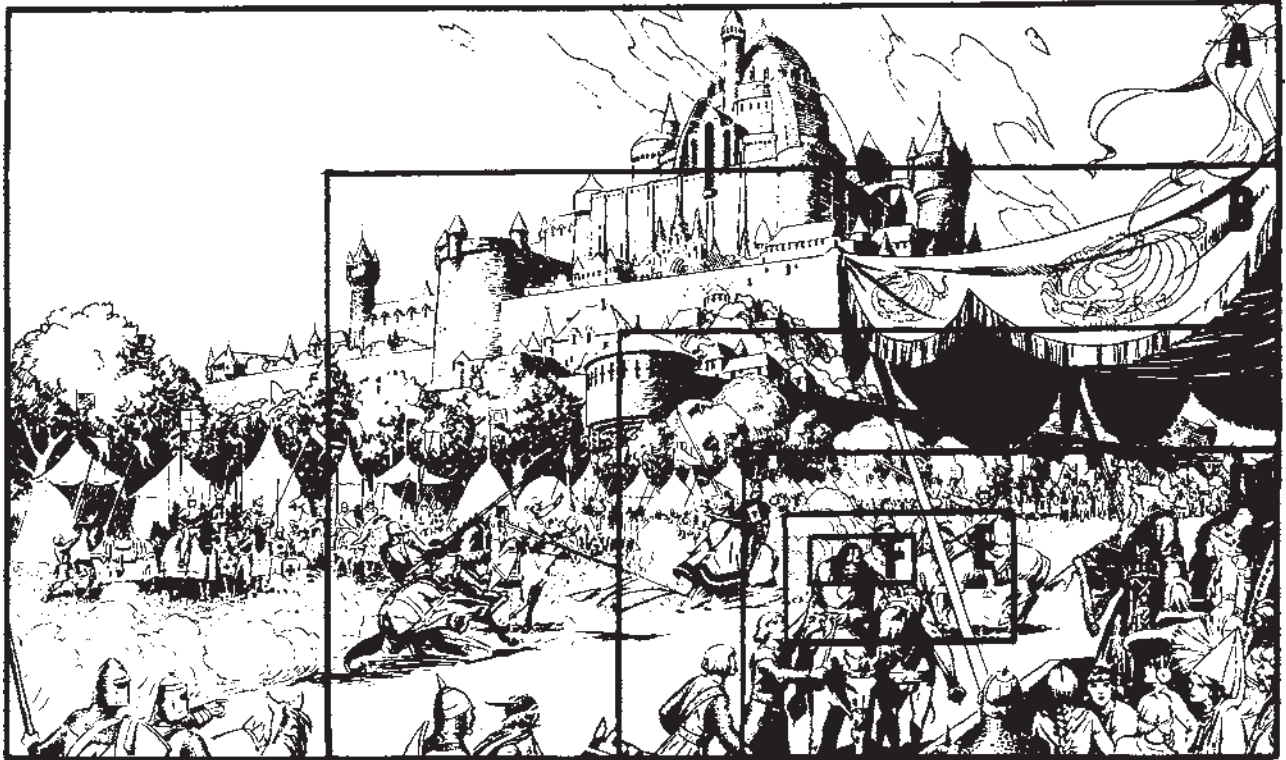
تصاویری که خالی بودن را القا می‌کنند.

تصاویری که روی هم یا در جلو و پشت سر هم قرار گرفته‌اند.

A - نمای کلی خیلی بزرگ

B - نمای کلی

C - نمای عمومی

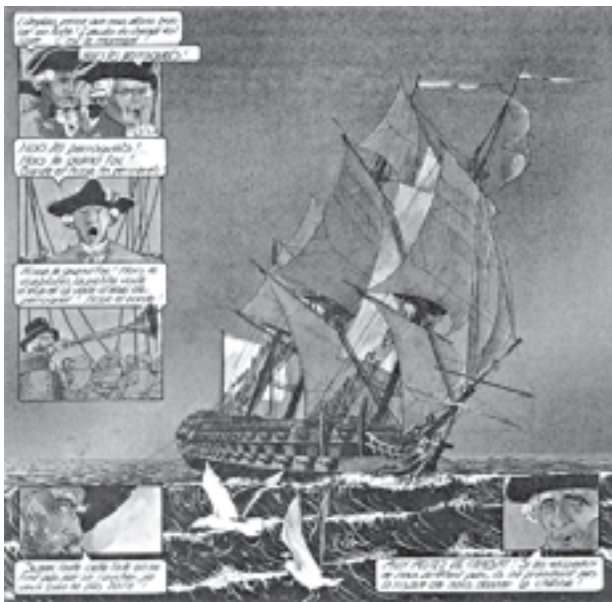
D - نمای متوسط

E - نمای نزدیک

F - نمای درشت

کند.

نمای کلی

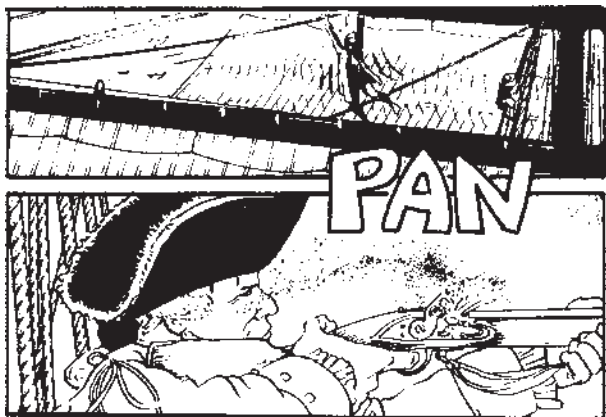

نمای کلی عمدتاً توصیفی است. دکور، منظره و گروه

در داستان‌های مصور که مانند سینما دارای کادر هستند و به صورت صحنه‌های پشت سر هم داستان را مجسم می‌کنند، نماها نقش مهمی در معرفی شخصیت‌ها از فاصله نزدیک و دور دارند.

زمانی که تصاویر از تنوع کافی برخوردار باشند نماهای مختلف می‌توانند از یکنواختی موضوع که همواره از یک فاصله دیده می‌شود جلوگیری کنند. همچنین هر نمایی ارزش روانشناسانه و بیان مناسب خودش را دارد و می‌تواند عمل یا احساس شخصیت‌ها را در صحنه از نقطه نظر نمایشی برجسته

دکور و جای شخصیت‌هایی که نقش دوم داستان را بازی می‌کنند، در نمای پشت قرار می‌گیرد.
نمای نزدیک

ما اینجا، حالا در وسط حادثه هستیم. این لحظه جایی است که پیش‌بینی نمای نزدیک می‌شود که در آن یک یا چند شخصیت را که به‌طور مستقیم مربوط به داستان هستند و در میان شخصیت‌های دیگر و یا در میان زدوخورد قرار دارند، قاب کرده و در نمای اول نزدیک به ما قرار می‌دهد.
نمای درشت

شخصیت‌ها در مرکز حادثه احساساتشان را بیان می‌کنند یا هیجان‌اتشان را با شدت زیاد ظاهر می‌سازند و همین‌طور برای جلب توجه روی یک رفتار یا عمل جزئیاتی از آن در یک قاب بسیار نزدیک به ما قرار می‌گیرد.

شخصیت‌های داستان را در کل وسعتش نشان می‌دهد همچنین مکان عمل را بدون اینکه حرکات و جابه‌جایی اشخاص داستان را مورد توجه قرار دهد، توصیف می‌کند.
نمای عمومی

در نمای عمومی، نظر ما فوراً به شخصیت‌هایی که دارای نقشی برای بازی در داستان دارند، جلب می‌شود.
در کادر نمای عمومی، افراد به صورت گروه یا شخص جدا نشان داده می‌شوند اما هنوز در فاصله‌ای نسبتاً دور قرار دارند.
نمای متوسط

در نمای متوسط گروه یا شخصیتی که از بین شخصیت‌های دیگر بیشترین و مستقیم‌ترین ارتباط را با وقایع داستان دارند، جدا می‌شوند و مرکز توجه قرار می‌گیرند. در این صورت، آنها در نمای اول تصویر قاب می‌شوند.

زاویه دید با روش های مختلفی معرفی می شود. گاهی نگاه از بالا باعث پست کردن و تحقیر شدن افراد نگاه شونده و باعث تکبر، برتری و عظمت بخشیدن به شخص یا اشخاص نگاه کننده می شود.

دید از پایین به بالا

ارزشی روانشناسانه و مخالف نگاه از بالا به پایین دارد. در این حالت اثر تفوق، قدرت، پیروزی، حاکمیت، تهدید بر سوژه مشهود است. در تصویر بالا ما به عنوان ناظر جای سوژه قرار گرفته ایم. به عناصر تفنگ، سگ، چراغ، نورافکن ها و

موقعیت شخصیت ها به تصویر معنی می دهد

در تصویرسازی، همینطور در سینما، محل قرار گرفتن شخصیت ها در صحنه و زاویه دید و نوع نگاه آنها نسبت به هم حائز اهمیت است. گاهی ما به عنوان ناظر از بیرون کادر به تصویر نگاه می کنیم و شاهدی بر واقعه هستیم. گاهی نوع پرسپکتیوها گونه ای است که ما را در محل شخصیت اصلی واقعه یا دیگر شخصیت ها قرار می دهد و به نظر می آید که ما هم در صحنه هستیم، گاهی خود ما مورد خطاب واقع می شویم در این صورت خود ما شخصیت اصلی هستیم.

دید از بالا وقتی ناظر بالاست

در شکل پایین، نتیجه منطقی حالتی که سربازها به خود گرفته اند و شکل کلی فضا، بیرون رانده شدن شخصیت اصلی داستان است.

تمام صحنه از دید ناظری بالاتر از شخصیت اصلی دیده می شود برای مثال از بالای یک کوه، بام خانه و ... که بسته به حالت ها و وسعت زاویه دید، فضا وصف می شود اغلب باعث کم ارزش کردن شخصیت ها و توانایی غلبه بر آنها می شود.

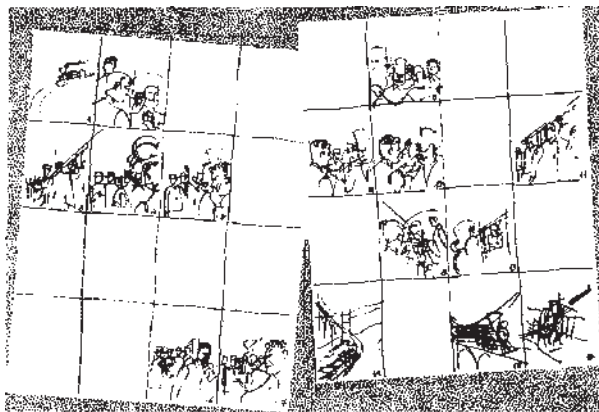
ساختمان‌های پشت سر، سایه و روشن، چهره‌ها، پرسپکتیو و کادر توجه کنید. همهٔ عناصر در تصویر در یک جهت به هم کمک می‌کنند.

در تصاویر این صفحه صحنه‌ها از زوایای مختلفی دیده شده‌اند، نگاه افقی که نگاه معمولی است و بیشتر یک صحنه را توصیف کرده است. (عبور سوارها از روی پل). نگاه از بالا (در تصویر سمت چپ بالا) اول نگاه ما به عنوان ناظر که از بالا به صحنه است و دیگر نگاه افراد در نمای اول تصویر به سوارهایی که از دور می‌آیند. به القای مفهوم انتظار برای یک حادثه به نوع قرارگیری و حرکت آنها در صحنه توجه کنید. در تصویر سمت راست بالا نگاه ما از پایین به بالا است و ما ناظر بر اتفاقی هستیم که در شرف وقوع است. در تصویر پایین، حضور ما در صحنه را می‌بینید. زاویهٔ نگاه و محل ناظر در القا مفهوم و حوادث داستان و فضای آن مؤثر است.

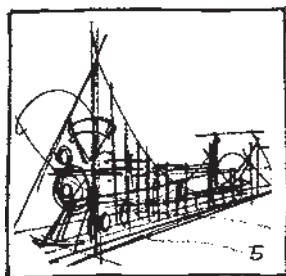
داستان مصور

داستان مصور با استفاده از ادبیات و تصویر تا حدودی شبیه به کاری که در سینما انجام می‌شود، طراحی و چاپ می‌شود. انواع مختلفی مانند تاریخی، پلیسی، ماجراجویی، جنگی، تخیلی، تبلیغاتی و ... دارد که طراحان با توجه به فضای حاکم بر داستان با استفاده از تکنیک خاص هریک در طراحی، صفحه‌آرایی، رنگ، تسلسل تصاویر و نوشته‌ها آن را تا مرحله چاپ آماده می‌کنند. طراح داستان مصور علاوه بر تسلط زیادی که به طراحی دارد، باید شناخت کاملی از تیپ‌شناسی، بیان هنری حرکت، صحنه‌بندی و زمان‌بندی، صفحه‌آرایی، شناخت روحیه فضا، تداوم و تسلسل تصاویر در بیان داستان و چاپ داشته باشد. همچنین داشتن روحیه تحقیق، صبر و حوصله و علاقه بسیار مهم است. مراحل انجام کار که بر اساس متن داستان سناریوی نهایی تهیه می‌شود، عبارتند از: طراحی صحنه‌های مختلف برای بیان داستان مطابق سناریو، تهیه گفتگوهای لازم برای صحنه‌های مختلف، شخصیت‌پردازی، صحنه‌آرایی و صفحه‌آرایی کتاب به اندازه‌های مطلوب، مراجعه به مدارک برای طراحی فضا در زمان داستان ایجاد هارمونی مطلوب بین تصاویر، نوشته‌ها، اندازه‌ها با توجه به حوصله خواننده، ایجاد تعادل‌ها و کشش‌های لازم بصری در تصاویر و تداوم آن، ایجاد جاذبه، زیبایی، دادن روحیه مناسب به فضای داستان در کل کتاب، طراحی نهایی و نظارت بر چاپ. برای مثال بخش‌هایی از یک کتاب و مراحل انجام آن را ملاحظه کنید.

— تبدیل متن به تصاویر لازم و متعدد.

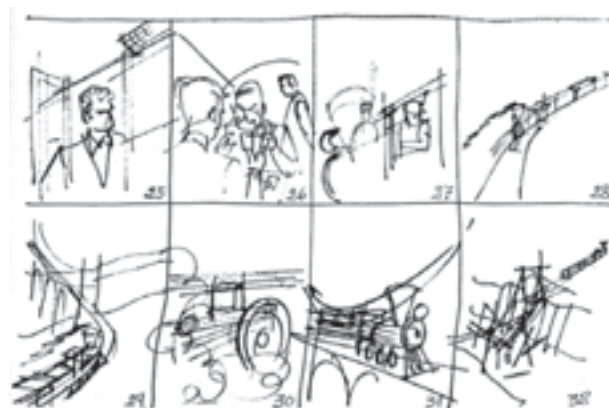
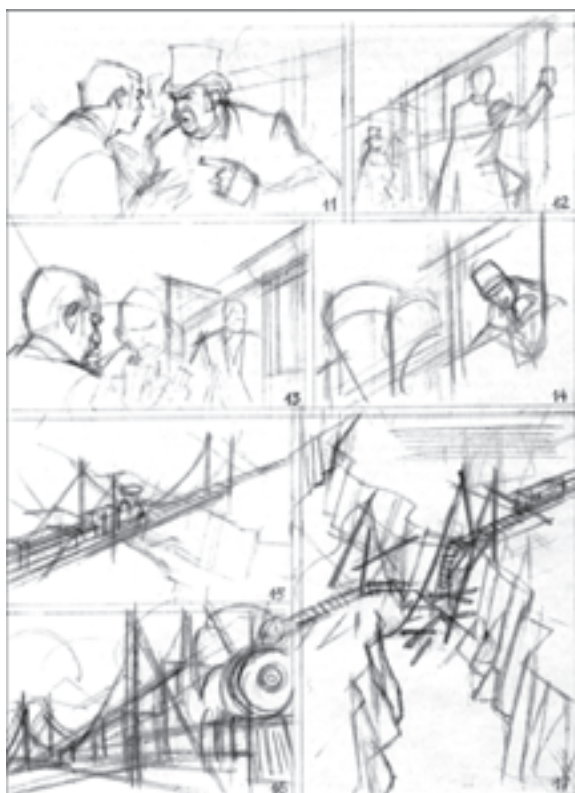
— دسته‌بندی تصاویر در هر صفحه

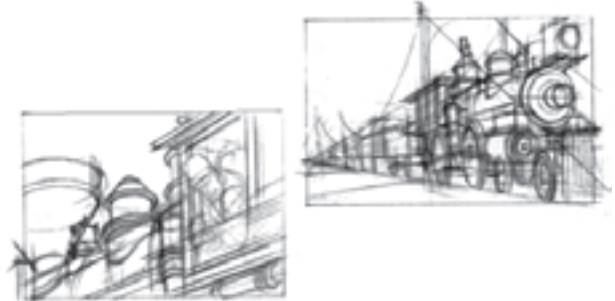
— پرداختن به هر تصویر و بارز کردن آن

— شخصیت‌پردازی

— مقدمات صحنه‌آرایی و صفحه‌آرایی برای هر صفحه

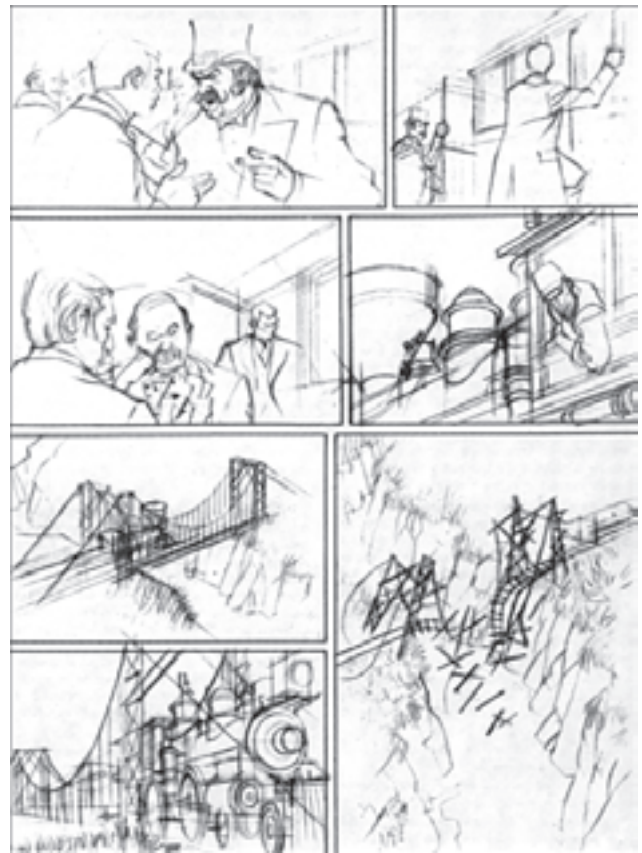

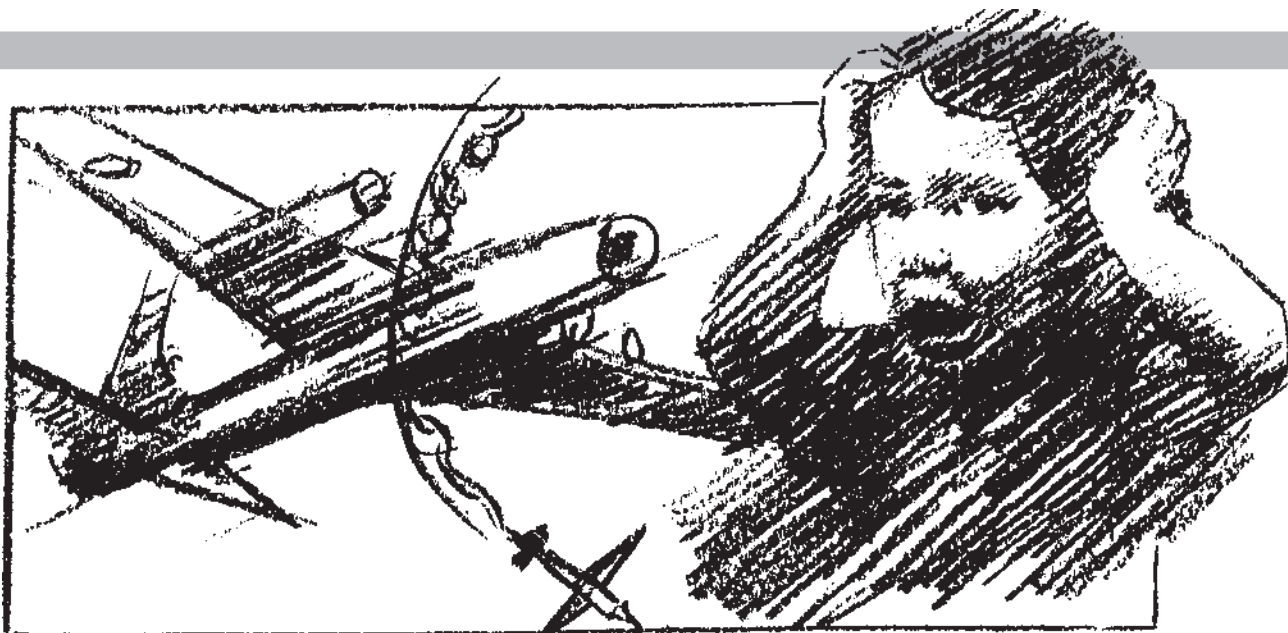

مراجعة به مدارک، منابع و مآخذ برای تصحیح عناصر هر صحنه، اعم از اشیا، لباس‌ها، رفتار و حرکات، تیپ افراد و هر چه در یک صحنه یا کل صفحات به چشم دیده می‌شود و در زمان داستان معمول بوده است. تصحیح و تکمیل صحنه‌ها مطابق مدارک و دخل و تصرف در آنها.

طراحی شدت و ضعف سایه و روشن‌های مطلوب.
طراحی نهایی همراه گفتگوها برای چاپ.

فضای قدرت و نفرت

از یک طرف فرمانده و آفیش‌ها و از طرف دیگر کودکی که با خط‌های موازی و بریده شدن کادر و نوع رفتارش، مظلومیت

ابتدا لازم است به دو نوع فضا اشاره شود. اول فضایی که در خود آلمان و در جهان به واسطه جنگ دوم جهانی ایجاد شده است. جنگی که به خاطر برتری طلبی یک کشور یا گروه بر جهان تحمیل شد. کسانی که در آن زمان حضور داشته‌اند احساس فضای واقعی را کرده‌اند. لذا هیچ فضایی نمی‌تواند زمان حیات یا زمان حوادث در حال وقوع را بازسازی کند. اما از طریق فیلم سینمایی، ادبیات، مستندسازی، عکاسی و تصویرسازی و نظایر آن می‌شود تا حدودی فضای نظیر را تجسم کرد. در اینجا برای ایجاد چنین فضایی از تصاویر استفاده شده و به عوامل خشونت، نظم، صحنه‌ها یا عکس‌های مؤثر در بیان موضوع و عامل تضاد توجه شده است. در تصویر خشونت می‌توان از آثار به جا مانده بی به وقوع حادثه برد یا صحنه‌هایی از حادثه را در حال انجام نشان داد و یا تصویر ذهنی براساس ایجاد قرائن برای بیننده ایجاد کرد، در این جا با ایجاد تصویر ذهنی، عامل قدرت طلبی را نشان داده است. — دو تصویر نقاشی شده (بالای صفحه‌ها) به سرعت فضای جنگ جهانی دوم را معرفی می‌کند.

— حضور فرمانده در حالت فرمان دادن با همه تجهیزات لازم برای انجام مأموریتش و شکل تهاجمی فرمان، فضا را شکل می‌دهد. — نظم در چنین شرایطی می‌تواند القاء کننده قدرتی آهنی باشد. — دو تصویر آفیش بسرعت به فضا جهت می‌دهد و آن را معنی می‌کند.

— دو عامل متضاد خشونت و ترحم در کنار هم قرار گرفته‌اند.

افراد بی گناه را نشان می‌دهد.

صبح زود هنگام طلوع آفتاب

صبح زود - بعد از طلوع آفتاب

اوائل صبح

هنگام ظهر

بعد از ظهر

تصویرسازی کتاب‌های کودک و نوجوان

در تصویرسازی کتاب‌های کودکان و نوجوانان نکات مهم و فراوانی در نظر گرفته می‌شود از جمله: انطباق تصاویر با موضوع داستان، که مسأله بسیار مهمی است.

نکته بعدی ایجاد فضا سازی و رابطه اشخاص و اشکال باهم است که از دو نقطه نظر قابل بررسی است. اول، فضا سازی کل داستان و گسترش آن به تمام کتاب. دوم، دقت طراحی فضاهای مفید، مثبت و منفی* در هر تصویر، و فاصله اشکال نسبت به هم. اثر مثبت این طراحی حساب شده، موجب تفکر و در واقع کلید درک مفاهیم اصلی، رابطه اندازه و احجام، رنگ، نور و سایه است و باعث رشد و باروری ذهن و تخیل و در نهایت منطق در کودکان و نوجوانان می‌شود.

* مثبت خود شکل و منفی فضای بین اشکال است.

نزدیک غروب

نزدیک غروب

غروب آفتاب

شب - مهتاب

غروب آفتاب

در خلق تصاویر کتاب «یک حرف و دو حرف» تصویرگر، کل ماجرا را در یک روز به تصویر کشیده است. یکی از نکات مهم تصویرسازی کتاب‌های کودکان و نوجوانان، تصویر کردن نکاتی است که در متن کتاب به آنها اشاره‌ای نشده است.

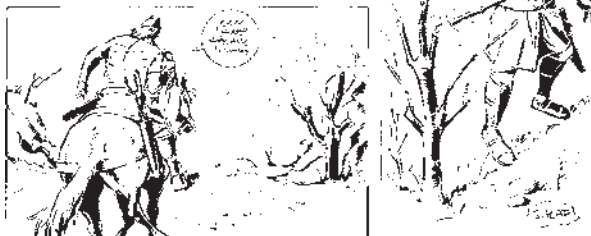
در داستان فوق‌الذکر، تمام ماجرا در یک روز اتفاق می‌افتد. تصویرگر ماجرا را در یک روز می‌بیند و وضعیت را که از نظر نور و رنگ در طول روز تغییر می‌یابد، وارد تصویر می‌کند. نکته دیگر - در متن کتاب اشاره‌ای به حالت حروف و شکل الفبا نشده است. تصویرگر با استفاده از اثرگذاری حجم و تجسم آن و رابطه فاصله و فضاها به وجود آمده بین احجام، تصویر را زیباتر و منطقی‌تر جلوه داده است.

مطلب و اثر از تصویرگر و گرافیکست محمدرضا دادگر

تصویرگر، علی اکبر صادقی

و تصویرگران با توجه به سن مخاطبین به ساده کردن داستان‌ها و به کار بردن شیوه‌های مختلف تصویرگری می‌پردازند. در ربع قرن اخیر، تجربیات زیادی در زمینه به کار گرفتن شیوه مینیاتور و ساده کردن آن بخصوص برای بیان حکایت‌های قدیمی انجام شده

تصویرگر، سیروس راد

فضای داستانی

داستان‌های پهلوانی ایران زمین موضوعی همیشگی برای نویسندگان و تصویرگران است که هریک بنا بر ذوق و دیدگاه خود آن را دوباره می‌نویسند یا دوباره تصویر می‌کنند. کودکان و نوجوانان مخاطبین اصلی این نوع داستان‌ها هستند. نویسندگان

می‌شوند. اما تفاوت آشکار در سن مخاطب است با آنکه قالب و محتوا در شیوه سنتی سازگاری بهتری دارند لکن افراد با سن کمتر مخاطب آن واقع می‌شوند.

اگر از تفاوت تکنیک در تصویر مقابل صرف‌نظر کنیم، به نظر فضای زیبا و مناسبی برای بیان داستان انتخاب شده است.

تصویرگر، پرویز کلانتری

که بسیار هم موفق بوده است.

تصاویر به علت فضای داستان و مخاطب نوجوان برای ظرف، (شیوه) مناسبی انتخاب شده است.

تصویرگر، مرتضی اسماعیلی سهی

در مقایسه تصاویر این دو صفحه با هم، تصویر صفحه مقابل سمت راست که به شیوه داستان مصور طراحی شده است و از کارهای متداول روز برای نوجوانان است، فضایی سینمایی به صحنه‌ها داده است، حوادث و ماجراهای جزئی هم طرح می‌شود که از فضای تاریخی داستان می‌کاهد. اما در تصاویر سمت چپ به نظر می‌رسد شیوه تصویرگری قالب مناسب‌تری برای بیان فضای تاریخی و پهلوانی پیدا کرده است و حوادث و ماجراها کلی‌تر بیان

تصاویر صفحات ۶۴ و ۶۵ مربوط به کتاب‌های مصور کودکان و ناشر کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان است.

ب
میناتور در دو صفحه مقابل هم

الف

تداوم فضا در تصویرسازی

امکانات ما در تصویرسازی گذشته برخلاف ظاهرش بسیار وسیع است. و قابلیت پذیرفتن محتواهای مختلف را دارد. متأسفانه مانند هنرهای دیگر، شکل تجارتي آن زشت‌ترین و بدترین شکل استفاده و سودجویی از این استعداد فرهنگی غنی است. بعضی از این ویژگی‌ها و قابلیت‌ها عبارتند از:

— استفاده از قاب: قاب محدوده کار را مشخص می‌کند که معمولاً از شکل‌های هندسی کامل یا شکسته استفاده می‌شود و برای تقویت آن با قلم رسم خط‌کشی می‌شود.

— استفاده از نوشته: خوشنویسی که یکی از معتبرترین هنرهای سنتی ماست تقریباً همواره با مینیاتور همراه بوده است. شباهت خطوط قلمگیری و قلم خوشنویسی آنها را در یک خانواده قرار داده است (تندی و کندی، شدت و ضعف خطوط و ...)

نوشته‌ها در اندازه‌ها و قاب‌بندی‌های مختلف قرار می‌گیرند.

— رنگ آمیزی و قلمگیری بسیار زیبا و به جا

— نبودن پرسپکتیو و ایجاد امکانی برای حضور افراد و اشیاء در اندازه خودشان.

— ایجاد بُعد و القاء آن در صورت لزوم از طریق روی هم قرار گرفتن و محل قرار گرفتن تصاویر در یک قاب.

— شکستن بخشی از دوره ظاهری قاب، به منظورهای مختلف: ● نبودن فضای کافی برای اشیایی که فضا را نامتناسب می‌کند. ● به منظور القای بُعد. ● ارتباط و اتصال تصویر به صفحه یا جدایی از آن

— تبعیت تصویر از متن مانند موسیقی که از شعر و خواننده تبعیت می‌کند.

هـ

— تداوم تصویر: فضای مینیاتورها عمدتاً به خاطر موضوع آن باز است و وسیع مانند باغ، شکارگاه، دشت و ... چند نوع تداوم وجود دارد از جمله:

— در صورت بسته بودن قاب تداوم از چهارطرف قاب احساس می‌شود (تصویر د).

— در صورتی که قاب از یک یا دو طرف باز شود (تصویر ج) در این صورت تداوم از جهات بسته قاب احساس می‌شود.

— تداوم در دو صفحه که کار جالبی است در دو صفحه کاملاً جدا با فاصله عطف کتاب، ادامه بخشی از تصویر در دیگری است شکل (الف و ب).

تصویر هـ. بخشی از یک کار مینیاتور است که قاب آن دیده نمی‌شود. درون اتاق را می‌شود دید و نداشتن دیوار نقص به حساب نمی‌آید. حریم برای بیرون و درون وجود دارد اما ما (ناظر) می‌توانیم ببینیم. زیرا پرسپکتیو و ناظر در صحنه وجود ندارد. و ما از هر نقطه‌ای می‌توانیم به داخل و هر جای تصویر به‌طور همزمان و یکسان نگاه کنیم. همانطور که آشکار است نه تنها محدودیتی نیست بلکه همه امکان است.

ج

از شاهنامه طهماسبی

د

نقاشی قهوه‌خانه‌ای

قبل از اینکه تلویزیون ارتباطی یکطرفه را در فضا ایجاد کند و قبل از اینکه نشریات و وسایل و وسایط ارتباط جمعی، ارتباط بین آدم‌ها را ضعیف کنند، قهوه‌خانه‌ها در شهرها بخصوص در شهری مثل تهران، در هر محله‌ای وجود داشت و محل ارتباط جمعی آدم‌ها بود. بسته به شعاع عمل قهوه‌خانه که محلی برای صبحانه، و بیشتر ناهار (دیزی) و همواره آماده پذیرایی با چای بود، در همه فصل‌ها، جوابگوی نیاز مردم به ارتباط با هم می‌شد. ناگفته نماند هنوز هم در روستاها و شهرهای ما قهوه‌خانه‌ها اگر چه قدرت سابق را ندارند، اما محل ارتباط و گفتگو بین اهالی و مشتری‌ها هستند. قهوه‌خانه‌های سنتی اخیراً هم احداث می‌شوند، با آنکه نقال هم دارند و نقاشی هم وجود دارد اما با گذشته بسیار متفاوت است اما تا حدودی فضایی شبیه گذشته دارد و دیدن آنها برای درک فضای گذشته بسیار مفید است.

قهوه‌خانه‌ها زمستان‌ها با فضای گرم خود صدای جوشیدن آب در سماور، صدای استکان و نعلبکی، بوی خوش دیزی، بخار نشسته روی پنجره‌ها، میز و صندلی لهستانی یا نیمکت و گلیم و ... صدای همهمه و صحبت مشتریان با هم احساس خوبی ایجاد می‌کرد.

قهوه‌چی کارگردان این محفل و امین آنها و قهوه‌خانه‌اش پاتوق اهل محل و رفت و آمد مشتریان بود. بعضی از آنها نقال هم داشته‌اند و زمانی را به نقالی بدون نقاشی یا با نقاشی از روی تابلو یا دیوار، فضا را در دست می‌گرفتند.

نقاشی قهوه‌خانه‌ای حاصل کار هنرمندانی از کوچه و بازار، بسیار ساده و بدون ادعا بوده است که در بیان درستی‌ها و جوانمردی‌ها و زشت نشان دادن پلیدی‌ها یا نامردمی‌ها با نقاشی‌اشان پا به پای تعزیه‌داران و گویندگان ذکر مصیبت کربلا بر پرده‌هایی نسبتاً بزرگ حماسه کربلا را می‌ساخته‌اند و در تکیه‌ها و کوچه‌ها در مراسم شرکت می‌کرده‌اند. همچنین در بیان حماسه‌های ملی و سنتی و مورد علاقه مردم آنچه در باورهایشان بود، می‌کشیدند. در فضای قهوه‌خانه که نقالی، روی تابلویی به نقالی

می‌پرداخت گاه باعث حبس نفس‌ها در سینه‌ها می‌شد و فضا را کاملاً متوجه موضوع تابلو می‌کرد، قدرت بیان و تجسم او فضای دیگری را در فضای قهوه‌خانه ایجاد می‌کرد.

حرکات و بیان نقال مانند صحنه نمایش بود.

دو نفر از نقاشان به نام این مکتب، حسین قولر آقاسی و محمد مدبر بودند. موضوع برای این نقاشی مهم‌تر از پای بندی به تناسبات و تکنیک‌های رایج و آکادمیک بوده است. آقاسی می‌گوید: (نقل از کتاب نقاشی قهوه‌خانه‌ای)

«... ما کاری نداشتیم که اصل حکایت چه بوده است. آنچه نقالان گفتند و هر چه مردم خواستند برایشان به نقش کشیدیم به رستم علاقه داشتند چون پهلوان دیار خودشان بود و از آنها درس غیرت و عبرت می‌آموختند. حتی گاهی از ما می‌خواستند که دشنه رستم را بر پهلوی سهراب فرو نکنیم، چرا که از مرگ سهراب بیزار بودند. یا سیاوش با پرچم نصر و من الله و فتح القریب می‌توانست پیروز شود».

او آنچه را مردم باور داشتند اصل می‌دانست و خود یکی از آنها بود. ارزش نقاشی‌های قهوه‌خانه‌ای به مردمی بودن آنها و سادگی در بیان موضوع است.

نقاشی صفحه مقابل، بالا. این تابلو که مانند کتابی مصور، عزیمت حضرت مسلم به کوفه را به طور کامل روایت می‌کند، بسیار پرکار است. مدبر، نقاش این تابلو به این نقاشی بسیار اعتقاد داشت و در زمان حیاتش کار او مورد پسند علاقه‌مندان به نقاشی خیالی قرار گرفت. آوازه شهرتش از قهوه‌خانه مشهدی صفراسکندری بیرون رفت، تا آنجا که سرمشق و مورد تقلید نقاشان دیگر قهوه‌خانه‌ای واقع شد.

نقاشی صفحه مقابل، پایین. موضوع این تابلو که جنگ هفت لشکر است از موضوعات پرجاذبه و پرتطرفدار تابلوهای رزمی قهوه‌خانه‌ای بود. نظم و شکوه به قاعده در صف‌آرایی سپاهیان دو طرف، ترتیب و جای مناسب فیل‌ها و اسب‌ها و پرچم‌ها و نیزه‌ها حال و هوای فضای جنگ را در دشت هموار کاملاً آشکار کرده است.

روایت عزیمت حضرت مسلم به کوفه ابعاد ۲۰۴×۲۵۳ سانتی متر مربع رقم محمد مدبر

نبرد رستم و اشکبوس «جنگ هفت لشکر» ۱۱۳×۲۱۲ سانتی متر مربع ۱۳۱۹ رقم حسین قولر آقاسی

سوالات فصل دوم

- ۱- با استفاده از کادرهای باریک و بلند (عمودی) چند موضوع را طراحی کنید که متناسب با آن کادر باشند.
  - ۲- با استفاده از کادرهای باریک و کشیده (افقی) چند موضوع را طراحی کنید که متناسب با آن کادر باشند.
  - ۳- با استفاده از کادرهای مربع چند موضوع را طراحی کنید که متناسب با آن کادر باشند.
  - ۴- با ترکیب چند کادر مختلف در یک صفحه داستانی را طراحی کنید.
  - * برای انجام تمرینات بالا از عکس یا بریده جراید استفاده کنید اگر طراحی خوبی دارد آنها را طراحی کنید.
  - ۵- از طریق عکاسی و کادربندی مناسب موقع چاپ عکس در تاریکخانه یا پس از چاپ توسط دستگاه زیرآکس (برای بزرگ و کوچک کردن) تمرینات صفحات ۵۴ و ۵۵ و به خصوص ۵۶ را با موضوعات دیگری انجام دهید و نتیجه آن را با کتاب مقایسه کنید. چه تغییراتی لازم دارد؟
  - ۶- بررسی کنید کدام نوشته‌ها با کدام موضوع‌ها و با کدام اندازه نوشته برای کادرهای بالا مناسب است. آیا ارتباطی بین تصاویر و نوشته‌ها وجود دارد؟ ستونهای کوتاه روزنامه را با جملات معمولاً طولانی کتاب رمان بررسی کنید.
  - ۷- از کنار هم گذاشتن تصاویر بریده جراید - نوشته‌های چاپی و کادر مناسب چند موضوع مختلف با معنی ایجاد کنید.
  - ۸- به مینیاتورهای با ارزش ایرانی نگاه کنید (قدیم و جدید) آنها را با هم مقایسه و وجه مشترک و افتراق آنها را توضیح دهید.
  - ۹- با بزرگ و کوچک کردن بخشهایی از یک تصویر آنها را در چند تصویر طوری کنار هم قرار دهید که تصویر قبلی را به گونه دیگری و با معنی دیگری نشان دهد.
- برای اطلاعات بیشتر به کتابهای زیر مراجعه کنید.
- کتابهای داستان مصور کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان کتابخانه مرجع کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
  - کتاب نقاشی قهوه‌خانه‌ای اثر هادی سیف - موزه رضا عباسی
  - کتاب احوال و آثار نقاشان قدیم ایران، تألیف محمد علی کریمزاده تبریزی ۳ جلد
  - کتابهای مینیاتورهای ایرانی
  - کتابهای مربوط به سینما و تلویزیون در زمینه‌های کادربندی و اصول آن (کتابخانه دانشکده صدا و سیما - کتابخانه رشته سینما دانشکده هنرهای نمایشی دانشگاه هنر و کتابخانه دانشکده هنرهای زیبا).

بخش سوم – واقعیت و خیال

- نگاه نقاش
- فضای رؤیا
- حد تخیل
- تداعی
- فضای عجیب
- خطای دید
- خیال در دو بعد
- درک بعد چهارم

نگاه نقاش

هر اثری در نظر مردم زمانه خودش معنایی متفاوت با نظر مردم در زمانه دیگر دارد.

اغلب، منشأ و مورد الهام نقاشی برای دوره‌های بعد از خود حائز اهمیت بوده است. اگر به نقاشی‌های مینیاتور خودمان نگاه کنیم ملاحظه می‌کنیم لباس، وسایل و آنچه در آن بکار رفته است با واقعیت تفاوت دارد. اگر به تابلوی کمال‌الملک از کاخ گلستان نگاه کنیم بعد کاخ گلستان را بینیم و دوباره به تابلو نگاه

منظره‌ای در جنوب چین

کنیم احساس خاصی نسبت به اثر و زمان آن پیدا خواهیم کرد. کشف هر نکته‌ای که در تابلو به کار رفته و مقایسه آن با واقعیت آن، موضوع پژوهش عده زیادی از هنرمندان و محققین هنری است که از موضوعات بسیار با ارزش تلقی می‌شود.

در تابلوهایی که با شیوه‌های سنتی و خاصی نقاشی شده و بیشتر ذهنی هستند اشیاء، لباس و مناظر و نظایر آن به هر حال در ذهن هنرمند به تجسم درآمده و خود از یک واقعیتی اگرچه تصرف شده، الهام گرفته است. در تابلوی صفحه مقابل با قرار گرفتن کلاه خود کنار میدان رزم که به شیوه مینیاتور نقاشی شده است ذهن ما بین تجسم واقعی جنگ و تصور نقاشی در حرکت است.

در تابلوهایی که از روی شیئی یا طبیعتی نقاشی می‌شوند با آنکه موضوع واقعی است حاصل کار متفاوت است بعضی سعی کرده‌اند مانند دوربین عکاسی واقعی نقاشی کنند و بعضی برداشت‌های شخصی خود را به تصویر کشیده‌اند. علت تفاوت نقاشی‌ها، تفاوت در نقاش‌ها و نوع نگاه آنها به موضوع و نوع بیان است و این بستگی به شرایط محیط و حال نقاش دارد. در تصویر این صفحه، نقاش چینی منظره‌ای را نقاشی کرده که امروزه مکان آن را پیدا کرده‌اند همانطور که ملاحظه می‌شود میزان تغییر و تصرف در برداشت از واقعیت به شیوه نقاشی چینی کاملاً آشکار است.

اثر وانگ هوی نقاش چینی قرن ۱۷م

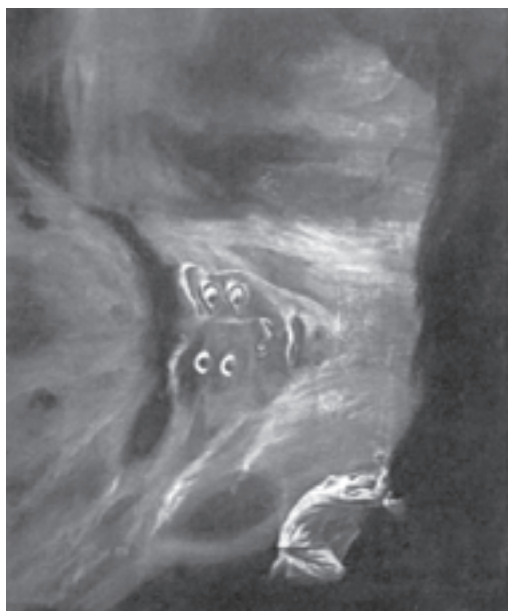
فضای رؤیا

همه ما خواب می بینیم. خواب ها انواع مختلف دارند گاهی ریشه آنها در جسم و روان ماست. خستگی، بیماری، ناگواری ها و موفقیت های روزمره، انتظارها... که نمی دانیم اما در خواب احساس می شود و براساس آن خواب خوب یا پریشانی را می بینیم. گاه خواب منشأ جسمانی ندارد و قابل اعتنا هم نیست. گاهی خواب ها با آنکه به نظر مغشوش و درهم می آید، اما حاوی اطلاعات زیادی است که موضوع کار خوابگزاران است. گاهی خواب و رؤیا حکایت از حقیقتی می کند که از ظرفیت درک و فهم ما خارج است و ما به آن کابوس می گوئیم، حال آنکه خواب های بزرگی هستند که کمتر به سراغ کسی می روند و حقیقت آن به قدری عظیم است که از ترس بیدار می شویم. رؤیا فضای مبهمی است با جابه جایی در زمان، اشخاص و تفاوت زیاد در واقعیت های بیرونی و دنیایی که برای ما ناشناخته است و توصیف آن بسیار مشکل.

پس از رؤیا اگر آن را ننویسیم و به یاد نیاوریم، سرعت تمام یا بخش هایی از آن حذف می شود. هنرمندان و روانکاوان تلاش کرده اند این فضای عجیب را که رؤیا نام دارد و پر از توهم و واقعیت است بشکافند و نشان دهند. کارل گوستاو یونگ روانپزشک و روانکاو محقق سوئیسی پسر یک کشیش بود که مباحث مهمی را در روانشناسی طرح کرد. او در ۱۹۶۱ درگذشت مهمترین کمک او به دانش روانشناسی، برداشت او از مفهوم ناخودآگاه است که آن را بخش زنده و واقعی از زندگی هر فردی می داند، و معتقد است زبان ناخودآگاه را سمبول ها تشکیل می دهند و رؤیاها وسایل ارتباطی آن هستند. این سمبول ها برای انسان اعم از آنکه در اساطیر و داستان های پریان باشند یا در هنرهای بصری، دارای جاذبه درونی بسیار مهمی هستند سمبل معرف چیزی مبهم، ناشناخته یا پنهان از ماست و به بیش از معنی آشکار خود دلالت می کند. او سال ها میان اقوام بومی زندگی کرد و راز سمبل های متعددی را پیدا و بیان کرد. او می گوید ما خود را به یاری خرد مطمئن ساخته ایم که طبیعت را مقهور خود کرده ایم.

ما آنچنان اسیر سرپنجه خودآگاهی خود هستیم که این حقیقت قدیمی را که خداوند به طور عمده از طریق رؤیا با ما سخن می گوید،

تصویر بالا: منظره زمستان است که نقاش آلمانی (فردریش) کشیده است. دورنماها و مناظر در عالم رؤیا مانند جهان هنر غالباً نمودار یک حالت روحی غیر قابل وصف هستند.

تصویر پایین صفحه (راست): نمونه‌ای از هنر «سوررئالیستی» کفش‌های قرمز کار رنه مارگریت، مقدار زیادی از اثر مشوش سازنده نقاشی سوررئالیستی ناشی از پیوند یا نزدیک سازی اشیاء غیر مرتبط است که غالباً صورت سنخیت نامعقول و رؤیا مانند دارد.

تابلوی صفحه مقابل بالا: فیلسوف در مقابل کتاب باز ۱۶۳۳ اثر رامبراند. پیرمرد نگاه می‌کند به کتاب در حالی که برگشته است به سمت داخل به نظر یونگ هر یک از ما باید ضمیر ناخودآگاه خود را استخراج کند.

تابلوی صفحه مقابل پایین: کاری از نقاش سوئیسی خاورز است. نشان دهنده یک روان زنانه که چهار چشم دارد و به شکل یک صورت رؤیایی تسخیر کننده و ترسناک ظاهر می‌شود.

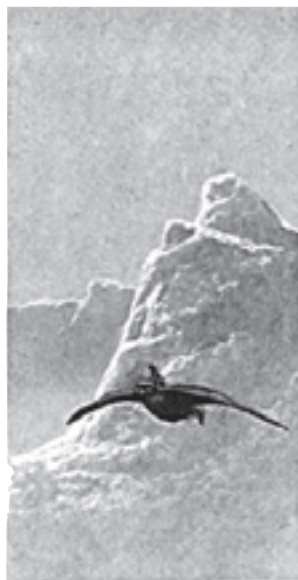
فراموش کرده‌ایم. او از این طریق اضطراب‌ها و ناکامی‌های انسان امروز را توضیح می‌دهد.

بعد از او شاگردانش که بسیارند، در عرصه روانکاوی و در عرصه هنر چه در سینما و هنرهای نمایشی و چه هنرهای بصری راه او را ادامه داده‌اند. در این دو صفحه چند تصویر از کتاب انسان و سمبولهایش انتخاب شده‌اند.

خوب است حوادث داستان
تخیلی با هم تناسب داشته و در
محدوده انتظار رخ دهد و بر حوادث
و زمان رخداد آنها و شخصیت‌های
داستان، منطقی حاکم باشد و گرنه
فضایی مغشوش و به هم ریخته
خواهیم داشت.

برای ایجاد تداوم در داستان،
هر واقعه باید خواننده را در انتظار
واقعه دیگر قرار دهد.

حدّ تخیل

در داستان‌های تخیلی، حد تخیل برای قبول آن داستان اهمیت دارد. برای مثال در داستان صفحه‌مقابل که بعضی از صحنه‌های آن نشان داده شده است و به روش داستان مصور طرح شده، هم موضوع و هم شیوه‌ارائه، هردو تخیلی است. داستان این‌گونه شروع می‌شود.

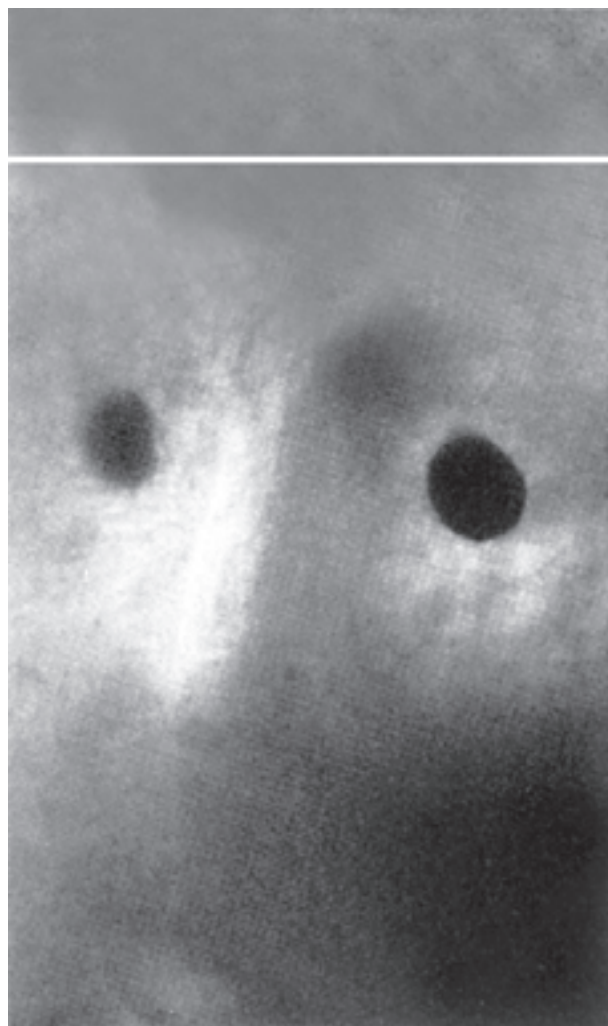
«در دره‌بزرگی به نام آشیانه، در بلندی‌های منطقه‌ای کوهستانی و وسیع روی زمین و در زمان تحولات بین سیاره‌ها. خزندگان بزرگ بالدار به وجود آمده و رشد کردند و انسان که شرایط زندگی‌اش در آن منطقه متحول شده و توانسته بود خود را با آن منطقه عجیب سازگار کند موجودات بالدار را به خدمت گرفته بود، دریایی از مه غلیظ آنجا را از زمین‌های پایین جدا می‌کرد...»
در این داستان علت به وجود آمدن شرایط خاص منطقه را فعل و انفعالات بین سیاره‌ها عنوان می‌کند که می‌تواند دلیلی باشد برای باور کردن تخیل موجود در داستان. لذا حدّ آن، منطقه‌ای است جدا با جانورانی بزرگ که پرواز می‌کنند و انسانی که خود را با شرایط آنجا تطبیق داده و از آنها استفاده می‌کند در این صورت فضای ذهن ما آماده قبول حوادث داستان در محدوده ذکر شده

است. نقاشی هم به روشن شدن محدوده تخیل کمک می‌کند زیرا شکل و فضای اتفاقات تجسم عینی پیدا می‌کند. رنگ خفیف و یکدست و مه‌آلود و با فضایی مبهم و هیبت عجیب جانور بالدار و لباس ظاهر سوار همگی در این تجسم نقش دارند.

ممکن بود در این داستان علت بودن جانوران بالدار را هر چیز دیگری عنوان کند مانند آمدن از سیاره دیگر و مانند آن در این صورت انتظار ما از نوع وقایع داستان بیشتر یا کمتر می‌شد. میزان انتظار ما از نوع حوادث یک داستان تخیلی، حدّ تخیل را در آن داستان تعیین می‌کند، که در طراحی فضای داستان اهمیت زیادی دارد. این حدابتدا از عنوان، تصاویر و متن حاصل می‌شود. شایعه نام تصویر زیر است. موجودی زشت را با چشم‌های زیادی در بدنش نشان می‌دهد که از مقابل نمایی پر از پنجره که بخشی از مردم او را نگاه می‌کنند به سرعت می‌گذرد بخش دیگر مردم ادامه این موجود در حال حرکت را می‌سازند و با او در حال حرکتند. هرکس می‌تواند یکی از آنها باشد. موضوع تابلو واقعی است اما شکل بیان آن تخیلی است. موضوع در این تابلو تمام می‌شود اما خارج از آن در ذهن ما تداوم می‌یابد. تصویرگر در بیان مفهوم شایعه موفق است.

تداعی

ذهن این آمادگی را دارد که با توجه به مجموعه شرایط گذشته هرکس برداشت‌های متفاوتی از هر تصویر داشته باشد اما از کنار هم قرار گرفتن آنها اگر تصاویر در ایجاد تصویر ذهنی، موضوع خاصی را دنبال کند، تصویری تقریباً مشابه در اذهان ایجاد می‌کند و برداشت‌های متفاوت را به هم نزدیک می‌کند. تعداد تصاویر، نحوه قرار گرفتن آنها کنار هم، اندازه آنها، رنگ و بافت آنها، خود تصاویر و سابقه ذهنی از آنها و ... همه می‌توانند در این برداشت مؤثر واقع شوند. یعنی تداعی موضوعی خاص از طریق تصاویر متفاوت.

نترسید! اتفاقی نیفتاده، این تصاویر به هم مربوط نیستند.
 - تصویر بالا سمت راست روی جلد کتابی است مربوط به اشباح که از این طریق معرفی شده است.
 - تصویر بالا سمت چپ مربوط به چند فریم از یک فیلم است که در یک آفیش روسی به کار رفته است.
 - تصویر صفحه مقابل یک تمهید سینمایی از یک فیلم است از کتاب معماری و فیلم.
 از کنار هم قرار گرفتن آنها ارتباطی ذهنی ایجاد شده است که منجر به خلق فضایی جدید می‌شود.

فضای عجیب

موریس اشتر که از معماری و گرافیک در خلق آثارش بهره برده است با الهام از نقوش اسلامی جنوب اسپانیا و با تغییر تدریجی نظمی کاملاً هندسی و تبدیل آن به اشیاء و جانداران مختلف و با استفاده از خطای دید و یا با استفاده از اشکال منظم هندسی به عنوان زیر نقش و خلق آثاری بدیع روی آنها، استفاده از فضاهای نامتعارف و تضاد میان سطح و حجم، سیاه و روشن با معنی کردن فضاهای مثبت و منفی بین اشکال و ... فضاهایی غیر قابل باور، عجیب، متفکرانه، تکان دهنده و ... ایجاد می کند.

آیا شما هم می توانید با استفاده از زیر نقشی هندسی فضاهایی تخیلی و شگرف ایجاد کنید؟

سعی کنید با استفاده از قدرت تخیل و تجسم و ترسیم، این کار را انجام دهید.

به تصاویر این صفحه خوب نگاه کنید. فکر کنید سپس نظر خود را بیان کنید.

شکل بالا سیاره

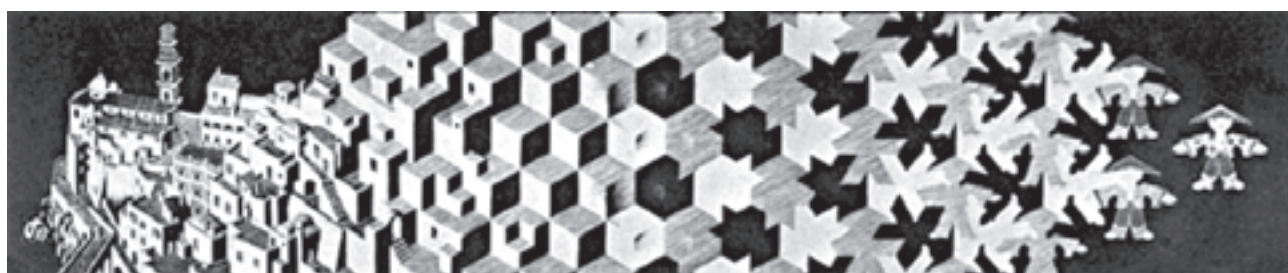
کوچکی است که از دو هرم
منظم سه گوش وارونه و
متداخل تشکیل شده است.

تابلوی خزندگان

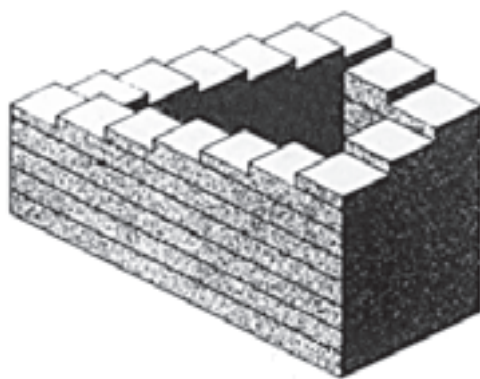
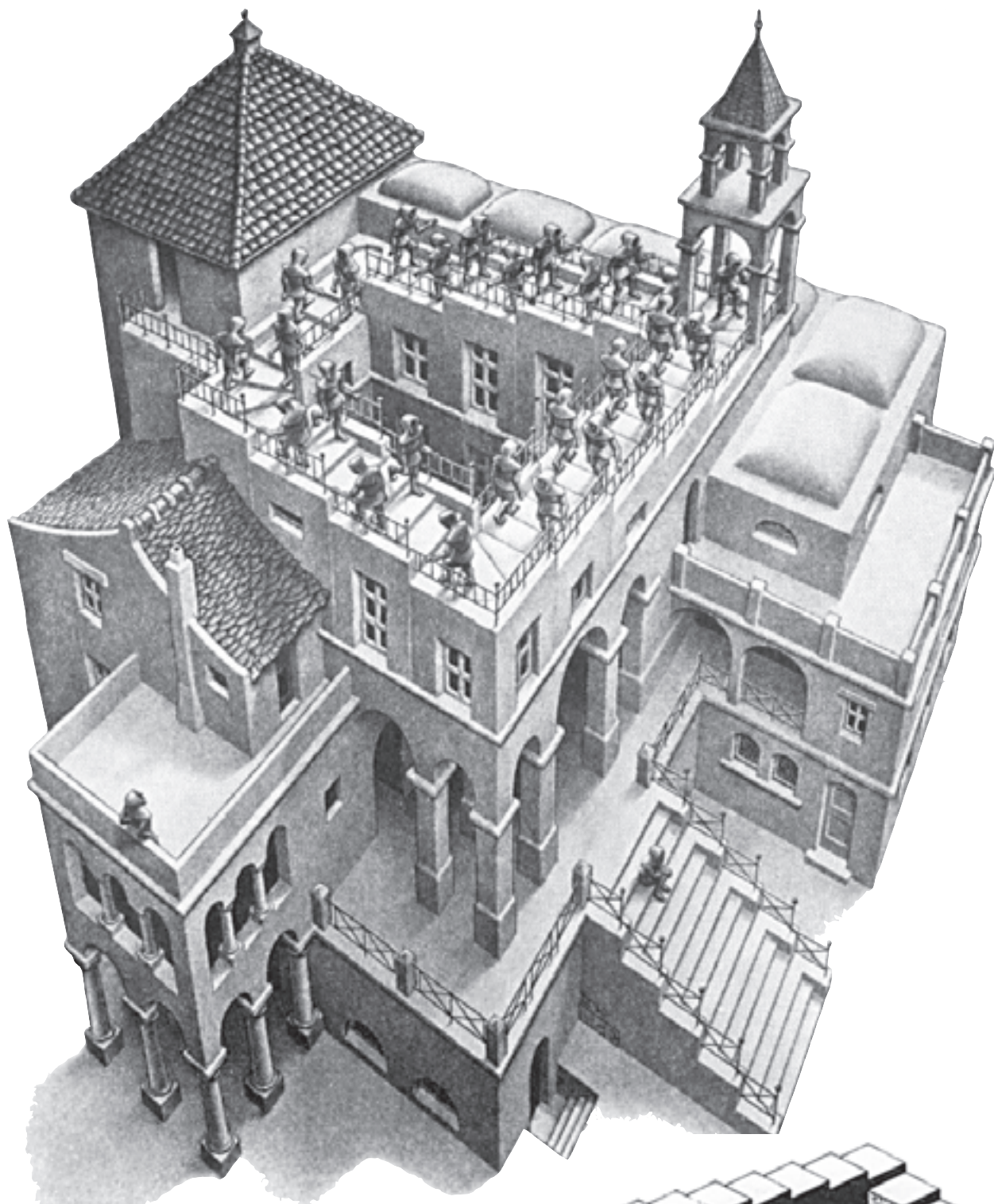

تابلوی روز و شب . (پرنندگان سفید روز و پرنندگان
سیاه نشان دهنده شب هستند)

تابلوی مسخ یک (انسان و شهر)

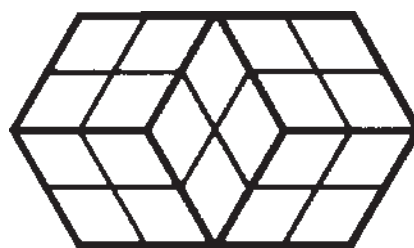

از بالا به پایین پله: ساختمانی با حیاطی مرکزی و مربع
 شکل دارای بامی عجیب است. این بام از پله‌هایی بی پایان ساخته
 شده است. پله‌ها فقط بالا می‌روند یا فقط پایین می‌آیند بدون آنکه به
 مقصدی برسند. ساکنان آن که شاید نماینده فرقه‌ای ناشناخته باشند
 این حرکت مرارت‌بار را به‌طور مداوم تکرار می‌کنند اما بی‌فایده و...

برجسته و گود

تصاویر بالا که از نمونه‌های میکروسکوپی است.
 دو تصویر مثل هم هستند که یکی از آنها نسبت به دیگری ۱۸۰
 درجه چرخیده است.
 اگر از نزدیک آنها را نگاه کنیم، در فاصله خاصی از چشم، اشکال
 به صورت برجسته (متورم) و گود به نظر می‌آیند.

اگر به مرکز تصویر بالا نگاه کنید گاهی سمت چپ و گاهی
 راست برجسته و گود می‌شوند.

خطای دید

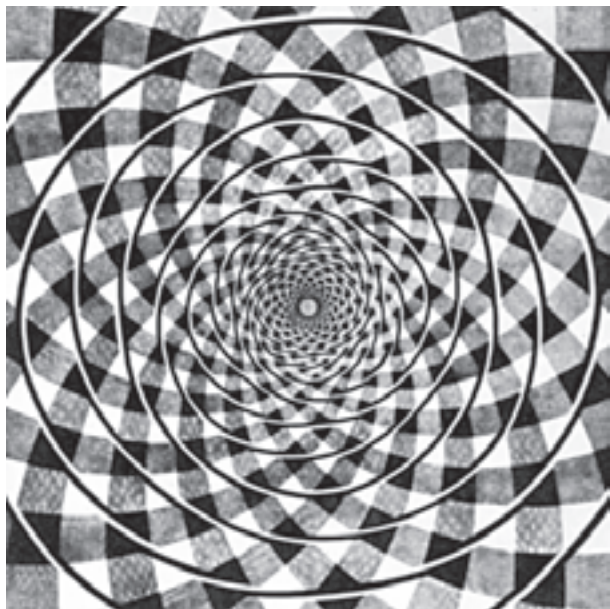
احساس حرکت واقعی می‌شود. کنار هم قرار گرفتن رنگ‌های
 متضاد ایجاد احساس حرکت می‌کند خطاهای انواع مختلف دارد
 در گرافیک، نقاشی، معماری و ... از این خاصیت دستگاه
 بینایی گاهی برای پوشیدن عیب‌ها و گاهی برای خلق فضاهای
 بدیع استفاده می‌شود.

تصاویر مقابل، اتاق تغییر شکل یافته‌ای را نشان می‌دهد.
 سه دیوار که محدوده اتاق را می‌سازد عمودی اما با زوایای
 غیر قائمه، زمین در گوشه چپ، پایین و دور و در گوشه راست
 بلندتر و نزدیک‌تر است. تصاویر بالایی دو باریک اتاق را نشان
 می‌دهد که جای پدر و پسر عوض شده است. نگاه از زاویه
 تعیین‌شده (عکاسی شده) همه موارد غیر عادی را پوشانده و اتاق

دستگاه بینایی ما طوری است که به بهترین وضعی در
 محدوده فعالیت‌های مورد نیاز ما عمل می‌کند. بیش از این محدوده
 گاهی دچار خطا می‌شود که به آن اصطلاحاً خطای دید می‌گویند.
 اختراعات و کشفیات متعددی براساس این خطاها شده و به عبارتی
 آنچه برای ما محدودیت به حساب می‌آید، تبدیل به امکانی تازه
 شده است. اختراع سینما که به واسطه یکی از محدودیت‌های
 دستگاه بینایی صورت پذیرفته حاصل یک توهم است. زیرا چیزی
 به عنوان حرکت در فیلم وجود خارجی ندارد. به خاطر آن که
 تصویر در چشم $\frac{1}{24}$ ثانیه دوام دارد تصویر بعدی می‌تواند آن را
 ادامه دهد و به این صورت ۲۴ تصویر در یک ثانیه باعث ایجاد

در شکل زیر، اثر گرافیک از مجموعه خطاهای چشمی است. خالقین این نوع آثار معمولاً روانشناسانی بودند در اوایل قرن ۲۰ که روی نقوش توهم را تحقیق کرده‌اند. در نقوش هندسی متشکل از دواير متحد‌المركز، دواير منظم ديگري است که بر اثر تداخل خطوط، مانع از تمرکز روی تصویر می‌شوند.

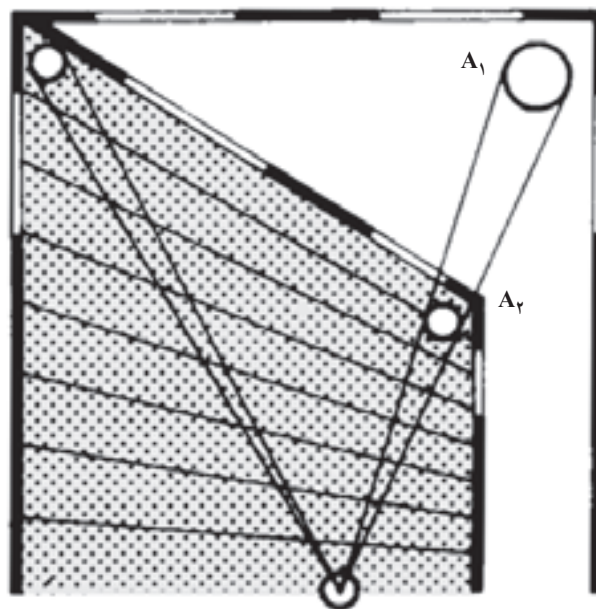
شکل زیر که از ترکیب خطوط متقارب و موازی تشکیل شده است نمونه معمولی از خطای دید است که اندازه‌های مساوی، نامساوی به نظر می‌رسند.

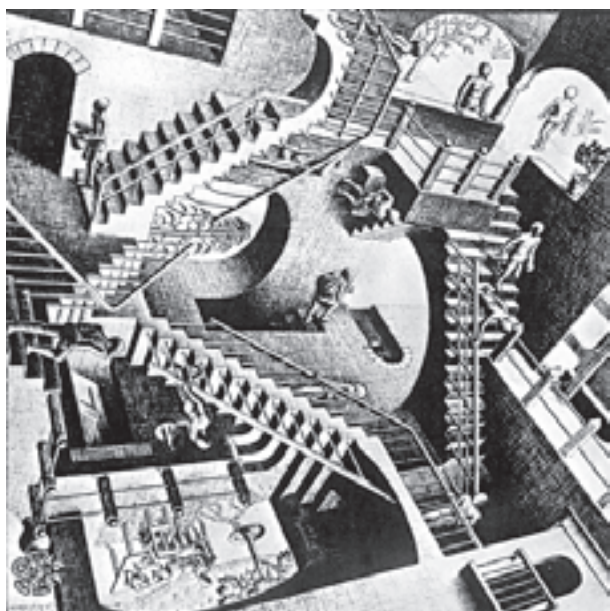
تصویر سمت راست؛ پرسپکتیو که خود حاصل خطای دید است از نقطه و زاویه تعیین شده باعث می‌شود که شخصی که در گوشه A قرار دارد به نظر غول‌آسا آید زیرا او در گوشه A_1 و در زاویه قائمه تصور می‌شود.

غیرعادی را عادی به تصور می‌آورد و اندازه و ارتفاع پدر و پسر را که کاملاً عادی است غیرعادی به نظر می‌آورد.

نسبیت: کاری از اِشر؛ بستگی دارد از کجا نگاه کنید.

در تصویر بالا، هر رویه مسطح در اثر درعین حال هم دیوار، هم سقف و هم کف به‌شمار می‌رود. اِشر تابلوهایی ساخته است که فقط در دو بعد امکان وجود پیدا می‌کند. ایجاد شگفتی و درک فضاهایی در موقعیت‌های ناممکن. خلق فضاهایی که با تجربه عادی و هر روزی ما، معقول به‌نظر نمی‌آید.

تصویر مقابل مربوط به موزه هنر مدرن در نیویورک است به نام تأسیساتی در اتاق پروژه. در این جا معماری به عنوان یک فضا که عملکرد معمول ندارد و به عنوان یک هنر مستقل بدون داشتن کاربرد دارای معنا می‌شود. در این فضا کف، آزاد است، صندلی و بقیه تأسیسات روی سقف و بدنه‌ها هستند.

تصویر بالا، فضایی است خیالی که واقعیت بیرونی ندارد اما در نظر اول منطقی و واقعی به‌نظر می‌رسد. تصویر مقابل، فضایی است واقعی و در نظر اول غیرمنطقی و خیالی به‌نظر می‌رسد.

هر دو تصویر ما را با پدیده‌های عجیب و تکان‌دهنده روبرو می‌کنند که به دنبال خود تردید در آنچه برای ما واقعی به‌نظر می‌رسد و روزمره شده است را دارد.

کاری از اِشر

خیال در دو بعد، خیال در سه بعد

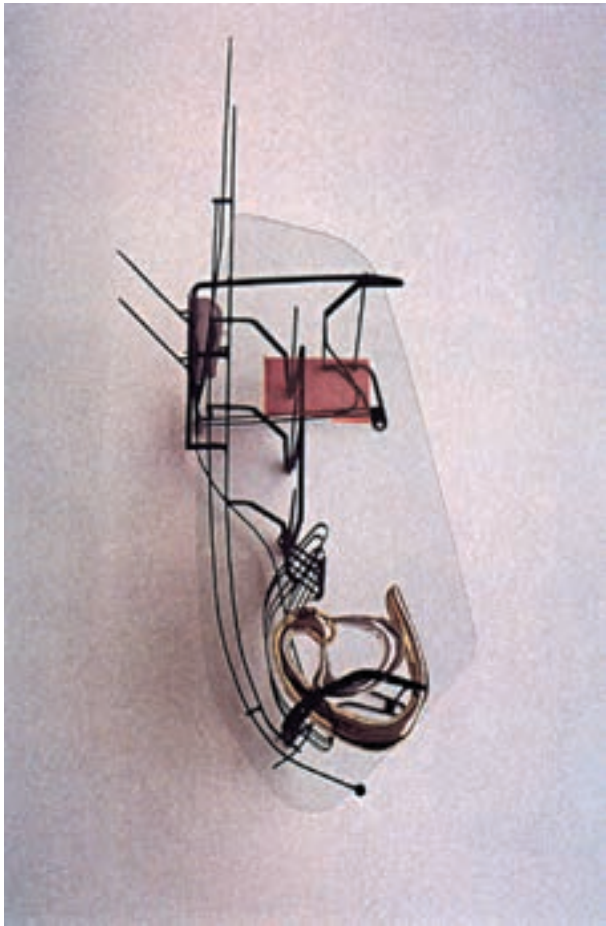
آثار هنری بسته به آن که چگونه به آنها نگاه شود، می‌تواند معنی شود. هر قدر میزان تخیل در اثر بیشتر باشد، امکان چند معنایی شدن آن هم بیشتر می‌شود. تا جایی که یک اثر ممکن است دو معنای مخالف هم پیدا کند. اما قرائن دیگر می‌توانند معنای آن را به سویی خاص متمایل کنند.

برای مثال اثر بالا که یک اثر دوبعدی است به راحتی می‌تواند تبدیل به یک اثر سه‌بعدی (مجسمه) شود. در حالت اول فضا احساس می‌شود در حالت دوم فضا ساخته می‌شود.

می‌توان گفت تصویر یا تصویری از انسان تهی امروز است می‌توان گفت انسانی است که از جسم خالی و با حرکت مارپیچ حول محوری معنوی به تعالی می‌رسد تا قرینه معنا چه باشد؟

از مجلهٔ A.D. شمارهٔ ۱۱۸

درک بُعد چهارم

تجسمی از حرکت می‌دهد. به این تصوّر فرم‌های پویا، براق و مات به این حرکت کمک می‌کند. در تعریف نقاشی کوبیسم، کوبیست‌ها می‌گویند می‌خواهند گذشته از قسمتی که به چشم می‌خورد، قسمت‌های پنهان و نامرئی

– تصاویر بالا مربوط به یک میز و صندلی است و تصاویر سمت چپ بخشی در همان میز است که بزرگ شده است. فضای ایجاد شده، فضایی است که بیرون و درون آن را، چپ و راست و پایین و بالا را در عین حال و با هم می‌توان دید، به عبارتی

از کتاب طراحی شهری تری فارل

به داخل و برعکس، مفهوم حس حرکت و زمان را آشکار می‌کند. نزدیک به آنچه در تعریف نقاشی کویسم آمد. در این صورت در این نوع فضاها و فضاسازی‌ها احساس بعد چهارم واضح‌تر و عینی‌تر به نظر می‌آید.

را نیز نشان داده و تمام جهات و عناصر اساسی هرچیز را در آن واحد مجسم سازند.

در تصاویر بالا، بخشی از یک ساختمان از بیرون و از داخل نشان داده شده، شیشه‌های بلند و طولانی فضا را کاملاً سبک کرده‌اند. سنگینی توده ساختمان دیده نمی‌شود. انعکاس و شفافیت از بیرون و داخل مفهوم آنها (بیرون و درون) را تغییر داده است.

اگر داخل ساختمان بایستیم داخل و بیرون را و اگر بیرون باشیم، بیرون و داخل و انعکاس کل فضای بیرون را در آن واحد درک و احساس می‌کنیم.

در این جا بین ساختمان و میز تحریر مشابهتی وجود دارد که هردو توده ماده را تا حد ممکن از بین برده‌اند. احساس جهات مختلف در یک لحظه و حرکت چشم از بالا به پایین و از خارج

سوالات بخش سوم

- ۱- عکس یا نقاشی‌هایی را انتخاب کنید. عکس واقعی از یکی از اشیاء به کاررفته در آن را در اندازه بزرگ‌تر کنار عکس یا نقاشی طوری قرار دهید که بخشی از کادر را اشغال کند. نسبت وصل این دو را آنقدر کم و زیاد کنید تا هم رابطه مطلوبی بین آنها ایجاد شود و هم احساس عمق کنید. مانند تصویر صفحه ۷۲.
- ۲- چند فضای رؤیایی و خوابگونه را طراحی یا توصیف کنید. برای فضا سازی بهتر ببینید از چه خطوطی یا از چه کلماتی استفاده کرده‌اید، ساختار طراحی و جمله‌هایتان را بررسی کنید.
- ۳- از کنار هم قراردادن چند عکس یا بریده جراید، یک فضای با معنی و با احساس بسازید. تأثیر آن روی دوستانتان یکی است یا متفاوت است. بررسی کنید برای یکی کردن این احساس، چه تغییراتی لازم است بدهید.
- ۴- با کنار هم قراردادن چند کلمه به ظاهر دور از هم فضائی ذهنی بسازید و مانند سؤال ۳ آن را بررسی کنید.
- ۵- بعضی از کارهای اثر را با کاشی‌کاریهای نقوش هندسی در معماری اسلامی مقایسه کنید شباهت‌های آنها را پیدا کنید.
- ۶- چند خطای دید را تمرین کنید و به دست آورید.
- ۷- با توجه به فضای رؤیاها، چند تصویر را تهیه کنید و آنها را در یک صفحه بچسبانید طوری که احساس فضائی رویائی را ایجاد کند. می‌توانید از تصاویر سوررئالیست‌ها (ایرانی و خارجی) استفاده کنید.
- ۸- آیا می‌توانید فضای چند خوابی را که دیده‌اید بنویسید؟
- ۹- آیا می‌توانید با فضا سازی و نورپردازی طوری عکاسی کنید که در نتیجه شخصیت خاصی (که معین کرده‌اید) به یک نفر بدهد؟
- ۱۰- نظرتان را در چند سطر برای تصویر شایعه صفحه ۷۹ بنویسید.

برای مطالعه بیشتر به کتابهای زیر مراجعه کنید :

- ۱- کتاب انسان و سمبل‌هایش اثر کارل گوستاو یونگ ترجمه صارمی
- ۲- کتاب سرگذشت و آثار اثر ترجمه علی اصغر بهرام بیگی انتشارات یساولی
- ۳- کتاب هندسه، نسبیت و بعد چهارم نوشته ردولف راکر ترجمه یوسف امیر ارجمند

بخش چهارم – طراحی برای ساختن

- طراحی فضای شهر
- فضای نمایشگاه
- فضاهای نمایشگاهی
- چند فضا وجود دارد
- طراحی با گیاه
- نقش گیاه در نقاشی‌های قدیم

طراحی فضای شهر

ازدیاد جمعیت، مهاجرت پذیری، رشد امکانات در یک شهر بویژه در پایتخت، فراهم شدن شرایط مناسب برای درآمد، توسعه ارتباطات، وسایل نقلیه، سرعت ارتباط و دسترسی ها، شرایط سیاسی و اقتصادی کشور و نظایر آن باعث رشد و توسعه سریع شهرها شده است.

در بسیاری از آنها مانند تهران، این رشد بی رویه بوده است. شهری بزرگ که آمادگی و ظرفیت پذیرفتن جمعیت زیاد را ندارد و بزرگ ترین معضل آن فضای آلوده و نامتناسب آن است.

برای ایجاد و توسعه شهرها باید نکات زیادی را مورد توجه قرار داد از جمله پیش بینی رشد جمعیت و مهاجرت، منابع آب، هدایت فاضلاب به محل های خاص، وضعیت زلزله (گسل ها)، شرایط اقلیمی به خصوص وزش بادهای مطلوب بدون آلاینده های هوا (مثل محل کارخانه در جهت وزش باد) و نظایر آن، داشتن برنامه برای اسکان جمعیت، نداشتن مشکل ترافیک و داشتن فضای سبز کافی و....

همانطور که روشن است نیاز به برنامه ریزی و استخراج و وضع قوانین و ضوابط و مقررات لازم، هدایت برنامه در جهت اجرای مقررات و ضوابط، زیبایی و آسایش در شهر، وجود دارد. برای تحقق این امر شهر نیاز به طراحی دارد. طراحی شهری علم و رشته ای است که به این کار مهم می پردازد.

طراحی شهری علاوه بر ضابطه مند کردن جداره های بیرونی ساختمان ها به طراحی آنها و فضای بین جداره ها می پردازند. لذا هر کدام از مواردی که در بالا اشاره شد، می تواند در طراحی و ایجاد فضای مطلوب مؤثر واقع شود.

طراحی شهری، علی رغم انتظاری که از آن می رود قدمت زیادی ندارد. این طراحی به کمک معماران، طراحان شهری، برنامه ریزان شهری و بعضی رشته های وابسته دیگر تحقق پیدا می کند.

طراحی شهرهایی که وجود ندارند و قرار است ساخته شوند، در اینصورت اطلاعات زیادی لازم است تا شهری احداث شود. ممکن است شهر جدید شهری برای کارگران و کارمندان کارخانه های نزدیک باشد. ممکن است شهری دانشگاهی یا

فرهنگی یا اداری و مسکونی و با اهداف خاصی ساخته شود. طراحی شهر کار پیچیده ای است که از محدوده موضوع این کتاب خارج است. اما به هر شکل که طراحی شود، فضا واجد روحیه ای خواهد شد که می تواند مناسب یا نامناسب باشد. باید توجه داشت که یک شهر پس از طراحی به طرف کامل شدن می رود و یکباره مانند یک ساختمان ساخته نخواهد شد. مثل موجود زنده ای عمل می کند که خیلی از عوامل و عناصر سازنده آن بعداً به وجود خواهد آمد. همچنین باید توجه داشت که زندگی روز شهر با زندگی شب آن متفاوت است و فضا به طور کلی تغییر می کند، اما اگر این تغییر در نوع استفاده از شهر لحاظ نشود، ممکن است شهر را فاقد زندگی و حیات بعد از کار روزانه کند.

طراحی در شهرهای قدیمی و تاریخی

شهرهای بسیار با ارزشی وجود دارند که به دلیل تغییر روابط و نوع زندگی گذشته و رشد جمعیت، مصالح و تکنولوژی جدید ساخت و تغییر و ازدیاد وسایل نقلیه جمعی و شخصی. ایجاد امنیت بیشتر در مقابل آتش سوزی ها و زلزله و نظایر آن نمی توانند خود را با شرایط جدید وفق دهند لذا روبه فرسودگی گذاشته اند و به علت نوع مصالح به کار رفته مانند خشت و گل توان مالی برای مرمت و نگهداری همه آنها وجود ندارد از طرفی تخریب و ایجاد ساختمان های جدید در این بافت های با ارزش تاریخی باعث صدمه زدن به ارزش ها و پیچیده تر شدن مسأله خواهد شد. لذا با ایجاد مسأله و بحران و اینکه شهر ناگزیر به توسعه است چگونگی آن و پیدا کردن راه حل های مناسب، طراحی شهری را برای آن ضروری می گرداند.

تغییر عملکردهای فضا و تطبیق آن ها با شرایط امروز حاکم بر زندگی، کاری است که در بعضی شهرهای جهان انجام می شود اما به دلیل جذب سرمایه از طریق حفاظت و مرمت ابنیه و اشیاء تاریخی آن، این مهم امکان پذیر است. مثلاً شهری مثل رم که بخش قابل توجهی از درآمدش متکی به توریست خارجی است که برای دیدن فضای تاریخی رم می آید. نوسازی و تغییر در بنا بخصوص آنچه در جداره ها و در معرض دید عموم است، با کنترل و هدایت خاص صورت می گیرد. حتی گاهی نمای ساختمان

حفظ می‌شود و پشت آن تغییر می‌کند. به همین خاطر، معماری داخلی که بیشتر با داخل فضا سر و کار دارد رشد زیادی کرده است. لذا علاوه بر آنکه فضای تاریخی این شهرها شخص را به گذشته آنها مربوط می‌کند، همه مظاهر و امکانات امروز را هم در آنها به کمک برنامه‌ریزی و طراحی شهری و با اعمال ضوابط و مقررات فراهم کرده است.

هم‌آهنگی، گاهی تضاد و همنشینی بین قدیم و جدید کاری است کاملاً تخصصی با دانش و هنر لازم و کافی.

وضع ضوابط و مقررات مناسب و صحیح و اعمال آنها و تداوم آنها به نظم و ایجاد فضای مناسب و مطلوب نه تنها کمک می‌کند بلکه آن‌را می‌سازد.

ضوابط صحیح و مناسب برای ایجاد فضای مطلوب ضوابطی هستند که با موقعیت شهر از نظر اقلیمی و از نظر فرهنگی و سنتی و تاریخی مردمی که در آن زندگی می‌کنند تطبیق کند و به این صورت هر شهری به حد مطلوب خودش می‌رسد. برای مثال در شهرهای مسلمان‌ها خانه‌ها نباید به هم مشرف باشند یعنی نباید از خانه‌ای خانه دیگری را دید، امنیت در خانه‌ها رکن اساسی است. یا شهر نباید به اندازه‌ای بزرگ شود که جزو بلاد کبیره قرار گیرد یعنی کسانی که موطن آنها آن شهر نیست در آنجا حکم مسافر را پیدا کنند. یا ضوابطی که منطبق و متناسب با احکام اصلی و فرعی باشد مانند رعایت حقوق دیگران، همسایه‌ها و نظایر آن بازتاب این احکام از طریق ضوابط و مقررات به همراه آنچه مورد نیاز و ضرورت امروز است، در کالبد شهر تظاهر خواهد کرد.

رشته‌های مهندسی دیگری مانند طراحی صنعتی در ایجاد فضای مطلوب نقش مهمی دارند، مانند طراحی تجهیزات شهری مثل روشنایی علایم، وسایل ارتباطی، بازی، نظافت و نظایر آن شهر باید برای مردمش آسایش جسم و روان را فراهم کند در این صورت است که شهر ظرف مناسبی برای پذیرفتن مظهر و مظاهر (مردم) خواهد شد و فضای مطلوبی برای مردم پیدا می‌کند.

فضای نمایشگاه

الف — پل معلق با دو قوس سازه‌ای بسیار زیبا با کابلهای کششی یک قوی آبی — یک قوی قرمز

ب — مونوریل با انواع تجهیزات روشنایی و علائم راهنما در محوطه

ج — ایجاد دریاچه و فضاهای بصری زیبا. نورپردازی مناسب بعضی از ساختمان‌ها جنبه نمایشی قوی‌تری دارند مثل پل ورودی نمایشگاه که از دو قوس بلند بسیار زیبا و خود پل تشکیل شده است (تصویر الف).

نمایشگاه‌ها انواع مختلف دارند و بسیار متنوع هستند. بعضی از آنها در سطح مدرسه، محله، شهر، کشور و بعضی در سطح بین‌المللی تشکیل می‌شوند. موضوع‌های مختلف هم دارند. برای مثال نمایشگاه کارهای دستی، نقاشی، محصولات کشاورزی، صنعتی، خوراکی‌ها، داخلی و صادراتی، فرهنگ و تکنولوژی و نظایر اینها که هر کدام ویژگی‌های طراحی و فضایی خود را دارند. در اینجا یکی از نمایشگاه‌های بین‌المللی را که هر ۴ سال یکبار در یک کشور برپا می‌شود و در زمینه فرهنگ و تکنولوژی است معرفی می‌شود. این نمایشگاه در کشور کره جنوبی سال ۱۹۹۲، برگزار شد. بیشتر کشورهای برگزارکننده علاوه بر آنکه محوطه وسیعی را به این کار اختصاص می‌دهند، منافع زیادی را متوجه کشورشان می‌کنند، بعد از برگزاری، ساختمان‌ها به دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی و نظایر آن تبدیل می‌شود زیرا در جنب آن، ساختمان‌های مسکونی و تجاری و اداری زیادی هم ساخته می‌شود که در طول برگزاری به کشورهای مختلف اجاره داده می‌شود.

از ویژگی‌های این نوع نمایشگاه‌ها نوآوری در زمینه طراحی فضا، سهولت دسترسی‌ها و معرفی تکنولوژی جدید در هر زمینه است. معمولاً تعدادی ساختمان به منظور فعالیت‌های خاص مانند سالن سینما، سالن تجهیزات الکترونیک و نظایر آن و تعدادی بصورت مشابه در چند گروه برای کشورهای دیگر و شرکت‌های مختلف ساخته می‌شود. آنچه مهم است تنوع فضایی است که هر کشوری علاقه‌مند به رقابت در این زمینه است. در مدت برگزاری نمایشگاه، داد و ستدهای فراوانی بین کشورها و شرکت‌ها انجام می‌شود. در نمایشگاه مورد بحث یکی از موارد چشم‌گیر ارائه تکنولوژی پیشرفته در زمینه‌های الکترونیک و سینما بود. سینما با پرده‌های بزرگ. سالن‌هایی خاص (استوانه با تصویر کامل، نیمکره با تصویر کامل، سینمای سه بعدی با عینک مخصوص — نمایشهای لیزری و نظائر آن) همچنین سالنهایی که صندلی‌های آن با حرکت فیلم تنظیم شده و در جا به جهات مختلف حرکت می‌کرد و صحنه‌ها را واقعی‌تر نشان می‌داد که معمولاً بیشتر جنبه نمایشی، هیجانی و تبلیغاتی دارد و برای ورود به عرصه هنر سینما هنوز وقت زیادی لازم است.

که آب را پودر می‌کرد و بصورت مه بدون آنکه خیس کند ظاهر می‌شد و تعدادی را زیر شن گذاشته فضای پرابهام و زیبایی می‌ساخت (شکل هـ و ح).

ز — نیمکره شیشه‌ای سینما و سالن‌های دیگر با علائم راهنما و روشنایی

ح — ایجاد مه و ریزش آب از بالا به پایین در شن‌ها و دروازه و علامت نمایشگاه صحنه‌های مه‌آلود با حرکت نورهای لیزری تصاویری را در فضا ایجاد می‌کنند که با موسیقی مناسب در محوطه و علائم راهنما و تجهیزات رفاهی، فضای موفق ایجاد کرده‌اند.

د — مجموعه‌ای از سینما و فضای نمایشگاهی

هـ — ایجاد مه و در کنار آن آتش همیشه روشن و آب

و — نقاشی‌های دانش آموزان در مورد موضوع نمایشگاه تبدیل به کاشی شده‌اند.

مونوریلی که مسافران را جابجا می‌کرد و در فضا حرکت زیبایی داشت (شکل ب). ساختن وسیله‌ای به اندازه یک فندک

الف - سالن نمایشگاه ایران در نمایشگاه بین‌المللی کره جنوبی

ب - داخل سالن نمایشگاه ایران در نمایشگاه بین‌المللی کره جنوبی

ج - بخشی از فضای نمایشگاه ایران که صور فلکی را نمایش می‌دهد.

فضاهای نمایشگاهی

در نمایشگاه بین‌المللی، هر کشوری فضایی در اختیار دارد تا بنابر موضوع نمایشگاه، خود را معرفی کرده و از مزایای حضور در آنجا بهره‌مند شود.

اینجا تصاویری از نمایشگاه فرهنگ و تکنولوژی در ژاپن و کره جنوبی است. در این نوع نمایشگاه‌ها کشورها سعی می‌کنند تا با استفاده از ویژگی‌های بصری و سمعی ملی‌شان هویت خود را هرچه صریح‌تر بیان کنند.

کار انجام شده نشان می‌دهد، هر کشوری چگونه خواسته است خود را نشان دهد. برای مثال کشوری مانند ژاپن تمایل دارد حضور خود را در عصر جدید بخصوص با نگاهی به آینده و تکنولوژی برتر اعلام کرده، در عین حال حضور قوی خود را به‌عنوان کشوری با سنت‌های دیرینه و پایدار و پایبند به آن معرفی نماید.

کشورهای اروپایی به‌ویژه ایتالیا تمایل دارند علاوه بر اینکه کشور خود را دارای تکنولوژی پیشرفته‌ای در زمینه‌های مختلف صنعت، الکترونیک، سمعی و بصری و فضا نشان دهد مبتکر طراحی وسایل زندگی و آنچه امروز تحت عنوان مد در جهان وجود دارد نیز باشند.

کشورهایی مانند ایران که از فرهنگی غنی برخوردار بوده و در گذشته صادرکننده تکنولوژی و علم بوده است، تمایل دارند حضور فرهنگی خود را در عصر حاضر و در گذشته غنی خود اعلام نمایند.

برای این منظور از معروف‌ترین و مشهورترین عناصر بصری و سمعی که برای دنیا آشناست و معرف هویت او است استفاده کند و فضایی را هرچه پربارتر و زیباتر عرضه نماید.

تصاویر الف، ب، ج مربوط به نمایشگاه فرهنگ و تکنولوژی در کره جنوبی، تصویر الف سالن ایران و ب وج فضا سازی داخلی.

تصویر د فضای داخلی نمایشگاه ایران در ژاپن
ه فضای واتیکان، فضای تونس (بخشی از فضا)، ز کره جنوبی، ح ژاپن (کامپیوترهای نقاش)، ط ایتالیا

ز - فضای بیرونی نمایشگاه و بخشی از سالن‌ها

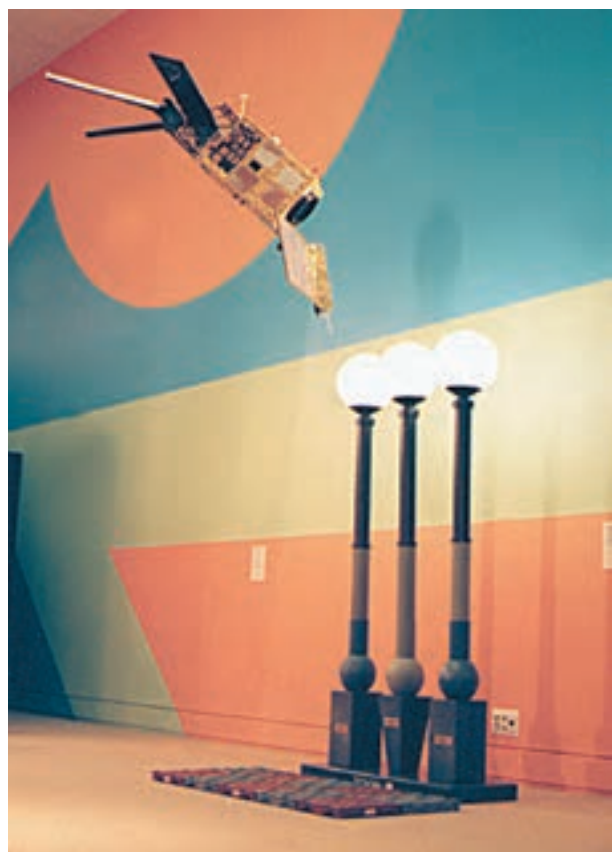
د - داخل سالن نمایشگاه ایران در نمایشگاه بین‌المللی ژاپن ۱۹۸۵

ح - داخل سالن نمایشگاه کره جنوبی که ربات‌های نقاشی را به نمایش گذاشته‌اند

ه - داخل سالن نمایشگاه واتیکان در نمایشگاه بین‌المللی کره جنوبی

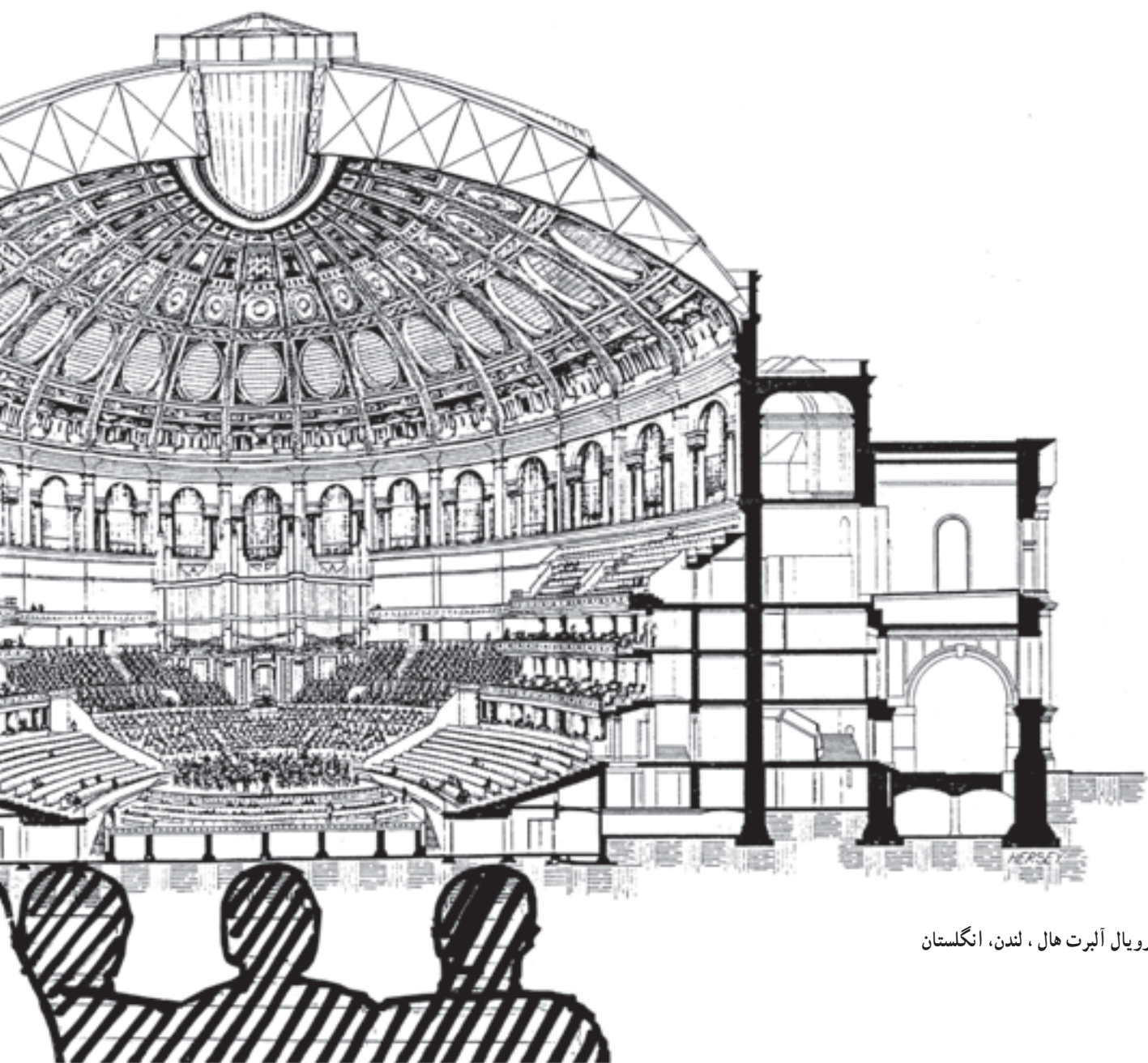

ط - داخل سالن نمایشگاه ایتالیا

و - نمایشگاه تونس در کره جنوبی

رویال آلبرت هال، لندن، انگلستان

چند فضا وجود دارد

در سالن بالا، فضا کجاست؟ و آیا این تصویر بیان کننده همه ویژگی‌های موجود در مجموعه سالن هست؟ بعضی از عناصر و عوامل تشکیل دهنده مجموعه عبارتند از: حجم داخل سالن — تمام عناصر بصری که در حجم دیده می‌شود مانند تزیینات، رواق‌ها، ستون‌ها، صندلی‌ها، سن، احجام کوچک دیگر مانند پلکان‌های محل نشستن و نظایر آن مجموعه همه عناصر بصری بالا با هم

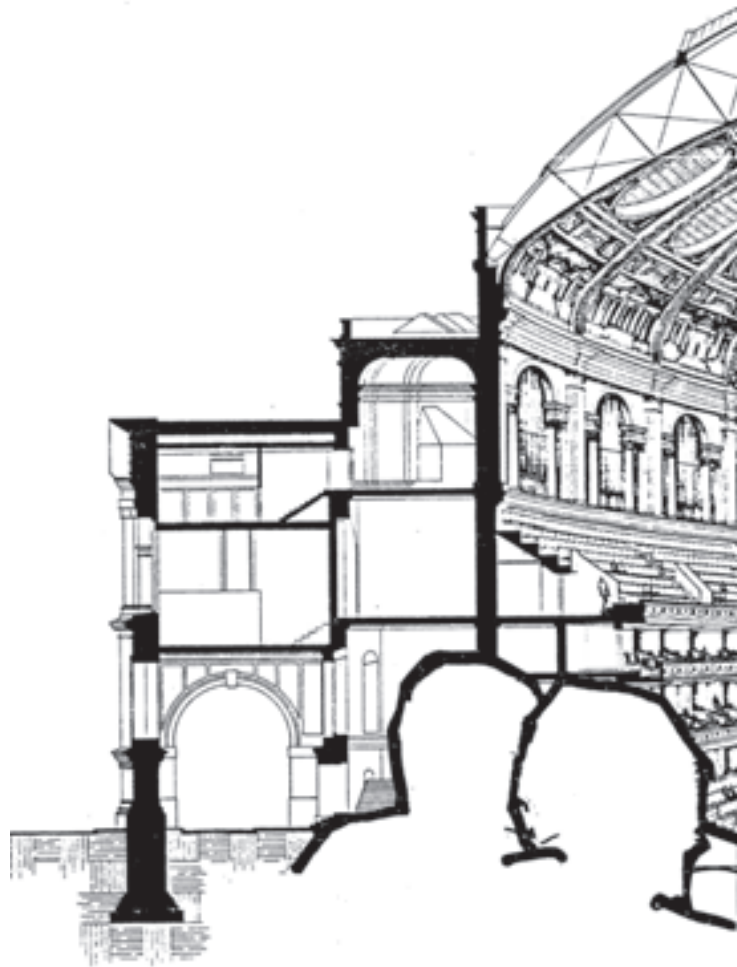
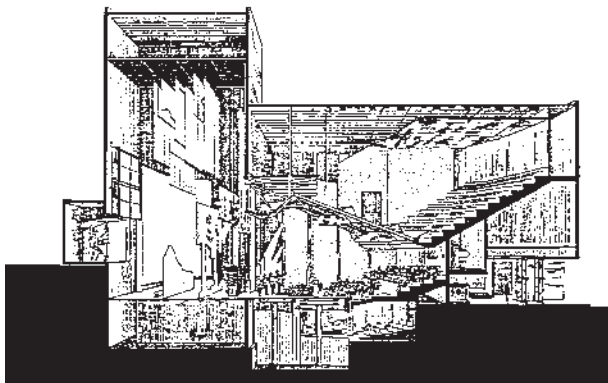
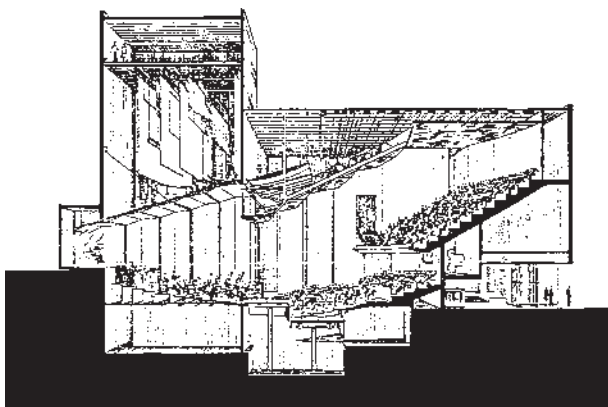
تشکیل واحد حجم داخلی بزرگی را می‌دهد که به آن سالن کنسرت یا نمایش می‌گوییم.

حجم بیرونی، محل قرارگرفتن این مجموعه در شهر و در جوار ساختمان‌های دیگر، خیابان‌ها، شکل ساختمان، ابعاد و اندازه آن، هویت معماری مجموعه از بیرون همه اینها با هم تشکیل واحد حجمی بیرونی را می‌دهند که به آن سالن کنسرت یا نمایش

فرهنگ و هویت یکی از عوامل هم بستگی و اشتراک بین فضاهای عینی و ذهنی متعدد است. در سالن کنسرت مقابل، هم مقصد بودن تماشاگرها – هم آهنگ بودن نوازندگان و احساس تقریباً مشترک بین این دو دسته در وقت اجرا، سکوت سالن و یکی بودن سالن اجرا، برای هر دو دسته باعث ایجاد یکپارچگی و ایجاد وجه اشتراک زیاد بین آنها خواهد شد. به نظر می‌رسد بعضی از بخش‌های این فضای بزرگ را می‌شود طراحی کرد.

سالن به عنوان «ظرف ثابت» برای حضور تماشاچیان و شنوندگان، سن که می‌تواند متغیر باشد و ترکیب ارکستر که متناسب با آهنگ است، ظرف اجرای موسیقی یا تئاتر خواهد بود. رابطه بین این دو ظرف (فضای سالن، سن و ترکیب ارکستر) قابل طراحی است.

در زیر مقطعی از یک سالن دیده می‌شود که به واسطه تغییر سن و حرکت آن و استفاده از سقف متحرک، می‌توان استفاده‌های متعددی از یک فضا کرد به عبارتی فضاهای متفاوتی برای عملکردهای متفاوت ایجاد می‌شود.

می‌گوییم. اینجا از دو فضا صحبت خواهیم کرد اگر ما به عنوان عابر یا به عنوان تماشاگر با این ساختمان روبرو شویم، ارتباط و اتصال بین فضای بیرون و فضای داخل را ما برقرار می‌کنیم. ذهنیت و تصور ما از موضوع مورد بحث در تلقی ما از فضا نقش بسیار دارد. اگر جمعیت در سالن زیاد باشد، اگر ارکستر موسیقی سنفونیک اجرا کند، اگر موسیقی از بتهوون یا موتسارت باشد، فضا متفاوت جلوه خواهد کرد.

اما متعدد بودن فضاها و متفاوت بودن آنها به معنی نداشتن وجه اشتراک بین آنها نیست.

طراحی با گیاه

فضای سبز که باعث طراوت و شادابی و ایجاد تعادل در هوا می‌شود نقش زیادی در طراحی فضا دارد. گاهی از یک گل یا یک برگ صحبت می‌شود و گاهی از باغ گل و جنگل، در این طیف وسیع اطلاعات زیادی لازم است مانند شرایط رشد و پرورش گیاهان، شکل، اندازه هر بخش از گیاه، اندازه رشد، رنگ، بو و رفتار گیاه در شرایط مختلف (در جابجایی‌ها) و نظائر آن از گیاه به صورت‌های مختلف استفاده می‌شود. تنوع بی‌اندازه آنها اجازه استفاده‌های مناسبی را به ما می‌دهد. برای مثال، برای تثبیت شنهای روان در کویر که نیاز به ریشه بلند و آب کم دارد. در شهرها و آبادیهای منطقه گرم و خشک به گیاهانی (درخت) که سایه‌انداز خوب دارند نیاز است. گاهی لازم است برگها فشرده و پهن و گاهی نازک و از هم باز باشند تا کمی آفتاب به زمین که گیاهی دیگری کاشته شده برسد (نیم‌سایه) گاهی لازم است درخت برگ‌ریزان فصلی نداشته باشد و همواره سبز باشد مثل درخت کاج و سرو. هر کدام خصوصیتی دارد که در جای خود باید استفاده شود. بوته‌ها و درخت‌ها در کنار هم می‌توانند مشروط بر تأمین شرایط رشد مناسب آنها فضایی را شکل دهند.

برای طراحی فضای سبز معمولاً گیاهان را از نقطه‌نظرهای مختلف دسته‌بندی می‌کنند و در جدولهای مختلف می‌آورند. برای مثال :

از لحاظ نوع بوته و درخت مثل بادام گل طل‌وسی

از لحاظ شکل : مدور - پهن - تخم‌مرغی ...

از لحاظ رشد : متوسط - سریع و بسیار سریع و کند

از لحاظ تکثیر : متوسط - سریع - و بسیار سریع و کند

از لحاظ برگ - میوه و گل : برگ شکسته دندانه‌دار - میوه

با رنگ قرمز - گل خوشه‌ای صورتی

از لحاظ نوع خاک مانند آهکی - سیلیسی

از لحاظ تراکم شاخ و برگ درختان : پرتراکم و کم تراکم ...

از لحاظ رشد مانند ۵ تا ۱۰ متر یا پنج متر به بالا و ...

از لحاظ کاربرد اصلی : جنگلی و تزیینی ...

از لحاظ رنگ برگ

از لحاظ طول عمر

از لحاظ فاصله کاشت میان دو درخت

از لحاظ گل مانند : گل‌های مناسب برای محیط شهر - برای

آپارتمان - برای شرایط خاص - تابستانی و بهاری و ...

.....

همینطور می‌توان وارد جزئیات شد مثلاً انواع گل سرخ

مثل بوته کوتاه، رونده و ... یا گیاهان مورد استفاده در پرچین‌ها و آلاچیق‌ها و گیاهان پوششی مانند چمن و شبدر و نظائر آن.

نگهداری گیاهان از همه کار مهمتر است زیرا بعضی از

آنها بسیار لطیف‌اند و با کوچکترین ناملایمتی از بین می‌روند. اگر

اطلاعاتی مانند آنچه در بالا آمد و بسیاری دیگر که امکان آوردن

آنها در این صفحات نبود با طراحی داخلی و معماری و شهرسازی

همراه شود فضاهای بسیار زیبا و دلنشین فراهم می‌آید.

گاهی بوی یک گیاه مثل نوای یک موسیقی ما را به

خاطره‌های دور می‌برد و گاهی خواصی شفا بخش دارند. طراحی

فضای سبز خود رشته‌ای مستقل است.

انواع باغسازی چه ایرانی مانند باغ گلشن طبرس، باغ فین

کاشان، باغ شاهزاده کرمان و نظائر آن و چه فرنگی مانند باغ

ورسای، باغ لوگزامبورگ فرانسه و مانند آن در تاریخ هنرهای

تزیینی و طراحی فضای سبز جایگاه خاصی دارند. بعضی گیاهان

در تاریخ یک ملت سهم دارند و شکل سمبولیک پیدا کرده‌اند

مثل سرو - خرما و زیتون که گاهی طراحی با اطلاعات خاص

نظیر آنچه آمد معنا و مفهوم فضا را نیز عمیق‌تر می‌کند.

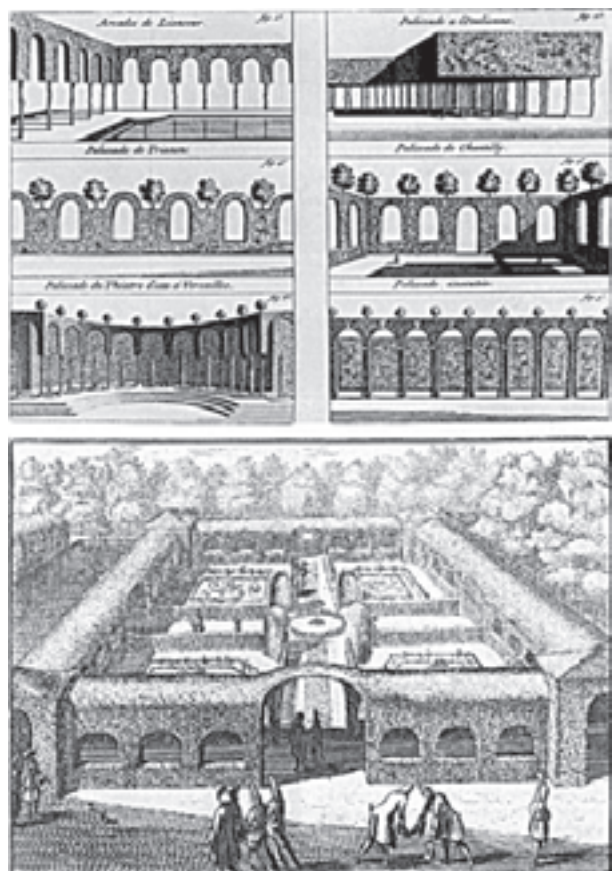

باغ شاهزاده کرمان

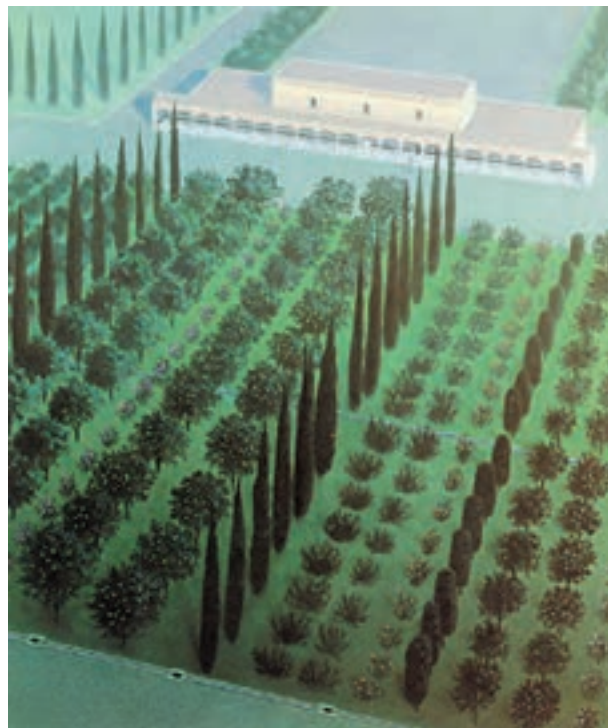
باغ گلشن طیس

باغ فین کاشان (عکس بالا) نمونه باغسازی ایرانی بعد از اسلام. تصویر پایین نمونه‌ای از هرس گیاهان و باغسازی فرنگی

باغسازی، جان پناه و آلاچیق به شیوه اروپایی

عکس بالا باغ شاهزاده کرمان نمونه باغسازی ایرانی بعد از اسلام. فضایی که باغ‌ها ایجاد می‌کنند در دوره‌های مختلف تاریخی و در کشورهای مختلف بسیار متفاوت هستند. عکس پایین نمونه‌ای از باغسازی ایرانی قبل از اسلام.

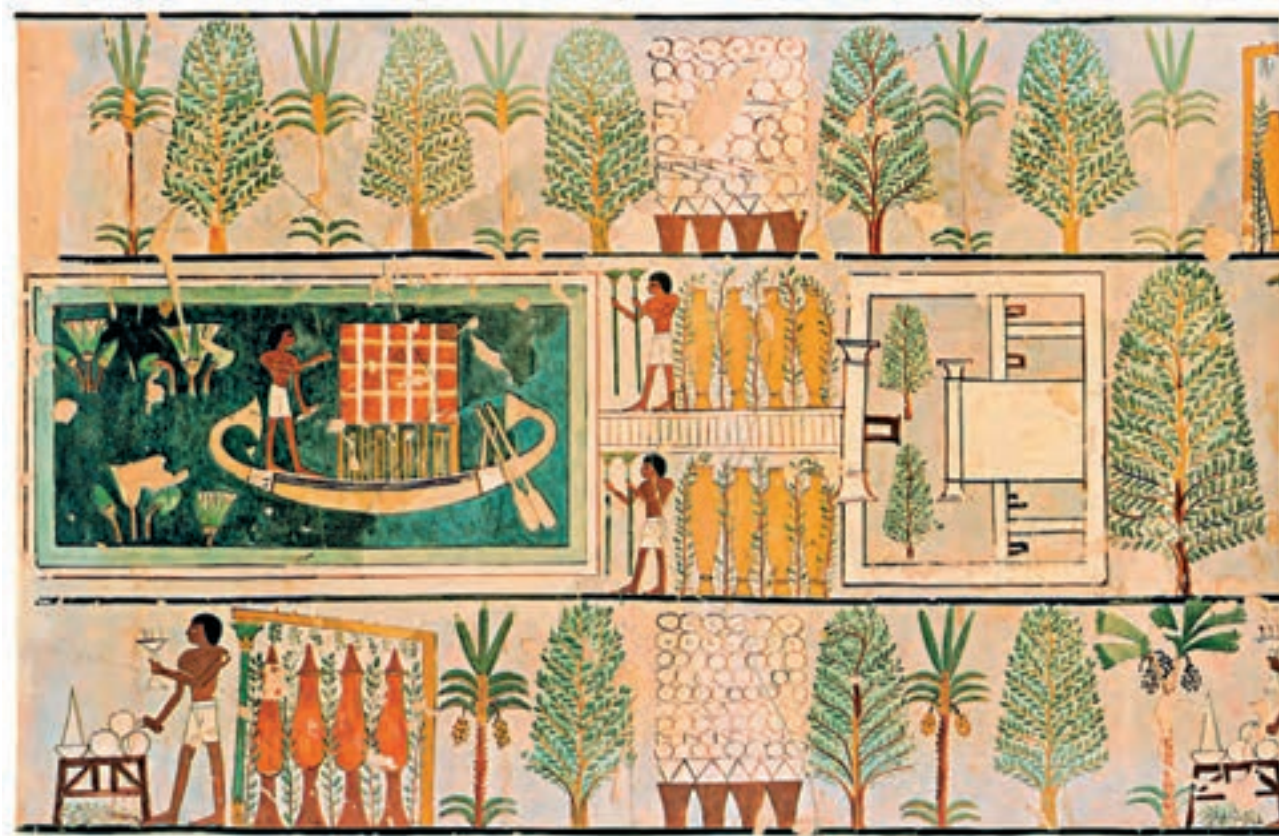
باغ کورش بزرگ در پاسارگاد

بخشی از فرش ایرانی

● نقاشی بالا مربوط به مراسم تدفین مصری حدود ۱۵۰۰ ق. م است.

قایقی سایبان دار، بدن متوفی را از میان نیلوفرهای آبی به محل مقبره می برد. درخت های پاپیروس، خرما و انجیر در اطراف باغ مقبره کاشته شده اند و دسته گلی از برگ های زیتون و پاپیروس مربوط به مراسم و انواع میوه، عسل و گیاهان دارویی و ادویه همه برای حفظ بدن متوفی در انای سفرش به عالم دیگر فراهم شده اند.

بدن با روغن ها، الیاف و عطرها گوناگون و رنگ هایی که همه از مواد گیاهی هستند، مومیایی شده است.

● تصاویر صفحه قبل (بالا) مربوط به باغ وفا، باغ محبوب بابر است. در قرن ۱۶ از باغ نوشته اند که: زمین های شیدرکاری شده با درخت های انار که در شکوه پاییز زرد شده و میوه هایی کاملاً قرمز دارند، درخت های تبریزی و سیبش که هیچ نقاشی قادر به نقاشی آنها نیست، در نهایت زیبایی قرار دارد. کاردارها بیرون باغ بابر منتظر ورودش هستند. نقاشی ها در دو قطعه کاملاً جدا در کنار هم هستند که تداوم تصویر در آنها کاملاً دیده می شود.

● تصویر صفحه قبل (پایین) بخشی از قالی باغی مشهور جهان اسلام است. متعلق به قرن ۱۷ با نقشی از باغ زمینی که سراغش را در باغ بهشت باید گرفت. از رنگ آمیزی زیبایی برخوردار است. شادمانی درون باغ تابستان را به زمستان می آورد. طرح آب نمای مرکزی باد و جوی موازی بر آب با ماهیان شناگر بین گیاهان شرقی واقع شده اند. این قالی تضاد آشکاری با شرایط کویری دارد.

فضاسازی با گیاه در آثار هنری: از دیرباز از گیاه برای

فضاسازی استفاده می شده است. آثار به جا مانده حتی از گذشته های دور دلیل بر این مدعاست. گیاه، نشاط و خرمی را می آورد. تنوعی که گیاهان دارند اعم از درخت و گل با توجه به نوع، فصل رویش و گلداربودن آنها، رنگ به رنگ شدن و میوه دهی شان به باغبان ها و باغ آرایان کمک فراوان می کند. بعضی از گیاهان خاصیت دارویی دارند و بعضی در فرهنگ های مختلف مقدس هستند، گاهی علامت رسمی کشور را می سازند و روی پرچم شان رسم می شوند. درخت سرو، خرما، انجیر، زیتون، نیلوفر، گل سرخ و بسیاری دیگر با احترام یاد شده اند. این ها الهام دهنده هنرمندان به ویژه شاعران و نقاشان بوده اند.

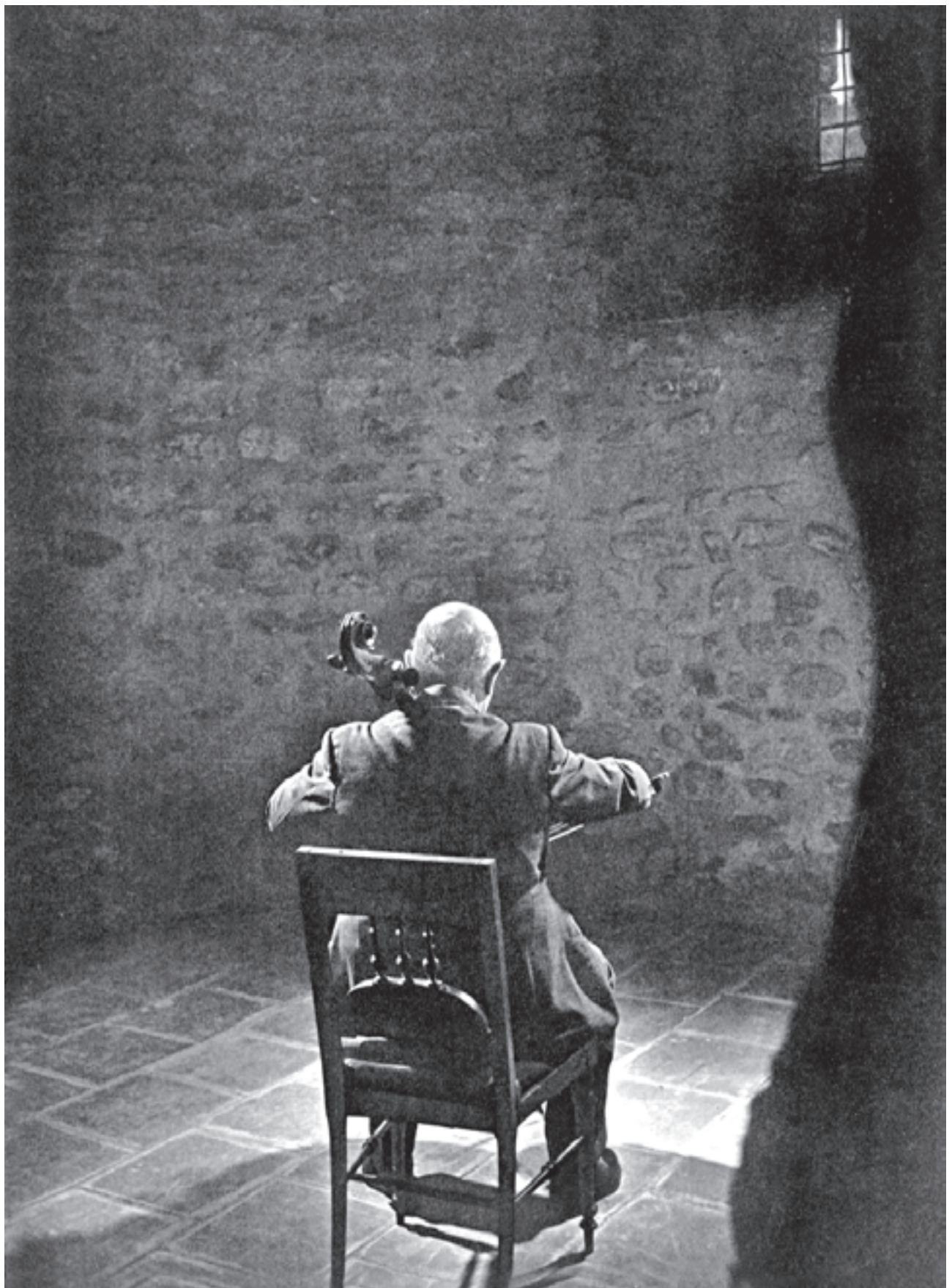
نقوش هندسی و نقوش گیاهی بخصوص در دوره هایی که تصویر انسان در اسلام منع شده، در وسایل زندگی و در آثار فراوانی به کار گرفته شده اند. نقوش قالی - کاشیکاری ها - ظروف فلزی - اشیای چوبی و نظایر آن همگی فضایی از طبیعت را به نظر می آورند.

سوالات بخش چهارم

- ۱- چند ساختمان را انتخاب کنید، بررسی کنید چقدر داخل آنها با بیرونشان تناسب دارد (سعی کنید ساختمان‌ها با هم تفاوت داشته باشند).
- ۲- توضیح دهید اگر قرار باشد ایران در یک کشور اروپایی غرفه‌ای دایر کند برای ارائه فرهنگ و هویت مذهبی - ملی خود بهتر است از کدام عناصر بصری و چگونه استفاده کند.
- ۳- در مورد سؤال قبل اگر بخواهد در یک نمایشگاه بازرگانی شرکت کند از کدام عناصر استفاده خواهد نمود.
- ۴- چند درخت (حداقل ۵ مورد) یا گل را در فرهنگهای مختلف جستجو کنید که به آنها احترام می‌گذارند یا معنی خاصی می‌دهند یا مقدس می‌شمارند. چرا؟ (در صورت امکان توضیح دهید). مانند درخت سرو در ایران باستان
- ۵- ده شیء را نام ببرید که از گل برای تزئین کردنشان استفاده می‌کنند (اعم از تصویر گل‌های مصنوعی یا طبیعی).
- ۶- جدولی از نام گیاهان داروئی و محل آنها تهیه کنید.
- ۷- چند گیاه را که به واسطه بوی خوش آن مشهوراند نام ببرید (حداقل ۵ مورد).
- ۸- شکل چند برگ و چند گل را با هم مقایسه کنید و خصوصیات ظاهری هر کدام را زیرش بنویسید.
- ۹- به مینیاتورهای با ارزش ایرانی نگاه کنید (قدیم و جدید) آنها را با هم مقایسه و وجه مشترک و افتراق آنها را توضیح دهید.
- ۱۰- در یک نمایشگاه بزرگ عوامل اثرگذار در نمایشگاه کدامند؟ چند مورد را نام ببرید.
- ۱۱- با توجه به عکس‌های صفحات ۹۲ و ۹۳ و ۹۴ و ۹۵ چند مورد از سؤال شماره ۱۰ (سؤال قبلی) را پیدا می‌کنید.

بخش پنجم – فضای کلمه و نوا

گوش بدهید حتماً خواهید شنید

یوسف کارش عکاسی است که پرتره‌هایش از مشاهیر مشهور است. او می‌تواند از طریق عکس، فضایی با معنی خلق کند. او خصوصیات درونی و حرفه‌ای آنها را نشان می‌دهد. عکس صفحه قبل، پابلو کازالس یکی از مشهورترین ویلن سلیست‌های جهان است، آهنگ‌ساز و رهبر ارکستر متولد ۱۸۷۶ و اسپانیایی است. او اسپانیا را به نشانه اعتراض به رژیم فرانکو ترک می‌کند...

فضای انتخاب شده، دیر قدیمی سنت میشل فرانسه است که بازسازی شده بود کارش می‌گوید:

وقتی او شروع به نواختن کرد دیر قدیمی به تپش درآمد با آنچه فقط او می‌توانست بنوازد. موسیقی‌اش زمینی نبود و در آن فضای غمگین، من به سستی جرأت حرف زدن یا حرکت کردن داشتم. از ترس اینکه مبادا افسون و طلسم فضای ایجاد شده را بشکنم. در این حال به شکل بدن قوز کرده و نحیف او چشم دوختم که پشت به دوربین نشسته بود و در مقابل سنگهای ناهموار زیر و خشن دیوار و کف، پنجره کوچک در بلندای دیوار و فضای خالی و نیمه تاریک آنجا که زندانی را می‌مانست، صحنه‌ای شگفت خلق شده بود و موسیقی او نه از زندان که از جهان فرار می‌کرد. قدرت عظیم وهوش و معنویتی که از حضور این پیرمرد عجیب ایجاد شده بود، شگفتی می‌آفرید.

آیا می‌توانید لحظه‌ای خودتان را در آن دیر قرار دهید؟ آیا می‌توانید بشنوید آنچه را که او می‌نوازد؟...

در این اثر فضا کجاست؟ طراحی چیست؟

آیا تصور نمی‌شود که فضا خارج از صفحه دو بعدی عکس، خودش را نشان می‌دهد، نحوه حضور انسان در محیط انتخاب مکان، طرز نشستن قهرآمیز موسیقی‌دان همه انتخاب‌هایی است که عکاس انجام داده است آیا این انتخاب‌ها طراحی نیست؟

ترجمه هنری به هنری دیگر بسیار اتفاق می‌افتد.

گاه هنری شنیداری، دیده می‌شود و هنری بصری شنیده. در شکل صفحه قبل، فضای معماری و فضای موسیقی درهم تداخل کرده‌اند. به عبارتی هر دو احساس می‌شوند، یک فضا از طریق دیگری معنی پیدا می‌کند.

میزان رابطه‌ای که با فضا و عناصر آن برقرار می‌شود، آنرا محسوس و آشنا می‌کند.

در تصویر صفحه قبل عناصری بصری تصویر را بررسی کنیم:

— انتخاب کادر، از لحاظ اندازه و محل قرار گرفتن موضوع — نحوه نور پردازی، نقش پنجره هم از لحاظ کیفیت روشن کردن فضا و هم از لحاظ معنایی که به فضای تصویر داده است، اهمیت دارد. پنجره در محلی دست نیافتنی است و امکان بیرون رفتن از آن نیست. در نتیجه فشار زیادی را روی موضوع آورده است. طوری که زندان را تداعی می‌کند.

— محل قرار گرفتن تصویر در کادر که تقریباً حالت متقارن نسبت به محور صفحه دارد. همچنین محل قرار گرفتن تصویر که نواحی سرنوازنده و سرویلن سل کنار هم و در مرکز کادر تصویر هستند بیشتر تفکر و راه ابراز آن را در مهم‌ترین مکان کادر قرار داده است که در مجموع تقارن نسبت به محور عمودی کادر که سکون و وقار نوازنده را می‌رساند و محور افقی کادر که سرو دست‌های نوازنده را معرفی کند، بیشترین تأثیر را دارند.

— میزان روشنایی و تاریکی دوره ظاهری تصویر را روشن نشان می‌دهد و مابقی فضا در اهمیت کمتری قرار گرفته است.

— نحوه قرار گرفتن دست‌ها و خمیدگی نوازنده کمی بطرف جلو به تصویر تحرک داده و آن را از حالت سکون خارج کرده است.

— نور کف که جنس خشن سنگ‌ها را نشان می‌دهد موافق فضای خشن اسپانیا و فضایی قهرآمیز آن زمان است و نرمی اندام پیرمرد و نحوه نشستن او نشان آزرده‌گی و رنجش اوست.

→

عکس صفحه قبل برنده جایزه مدال طلای هنر عکاسی در سال ۱۹۶۶ شده است.

فضای شعر*

شعر فارسی یکی از عالی‌ترین قالب‌ها است. بزرگ‌ترین شاهکارهای ادب حماسی و عرفانی ما در این قالب سروده شده است مانند شاهنامه فردوسی، خمسه نظامی، مثنوی مولوی و بوستان سعدی.

مثنوی نوعی اشعار هم وزن است که هر دو مصراع بیت‌ها دارای قافیه است. علاوه قافیه‌هر بیتی نیز مستقل است. قافیه‌ها دو تا دو تا عوض می‌شوند. برای ایرانی‌ها قافیه‌های مثنوی موسیقی کامل ایجاد می‌کند. صورت‌ظاهر آن به‌شکل زیر بیان می‌شود :

مثال از فردوسی :

بناهای آباد گرد خراب

زبانان و از تابش آفتاب

بی افکندم از نظم، کاخی بلند

که از باد و باران نیاید گزند

*****

*****

قافیه‌ها هنگام قرائت شعر به نحو صحیح، موسیقی خاصی ایجاد می‌کنند. هنوز آهنگ یکی قطع نشده دومی طنین می‌اندازد و به همین نحو تا پایان شعر. اما این ظاهر، بخشی از موسیقی شعر است و بخشی از فضا را می‌سازد. موارد بسیاری هستند که در فضا سازی مؤثرند. مهم‌ترین آنها کلام و مفاهیمی است که متناسب با قالب برگزیده و از این طریق به خواننده یا شنونده منتقل می‌شود. البته که شرایط محیط و زمان و حال و روحیه جمع یا فرد هم در ایجاد فضا بسیار مؤثر است.

مورد دیگر ایجاد هم حالی بین خواننده شعر و خود شاعر است که به وجود می آید و در این صورت زمان حذف می شود که سفری است به عالم شاعر و دنیایی که او ایجاد کرده است. باید توجه داشت که در ایجاد فضا، کل شعر با همه خصوصیاتش شرکت می کند.

کلمه، معنی را با خود حمل می‌کند، یعنی یک کلمه ممکن است چند معنی بدهد برای آنکه خاص شود و معنای روشنی پیدا کند باید در جمله، عبارت یا در پاسخ به سؤالی در اتصال و ارتباطی با کلمات دیگر بیان شود. در این صورت هم ممکن است یک معنای ظاهر پیدا کند و یک معنای باطن که برای کشف معنای پنهان آن باید از روی قرائن دیگر یا تفسیر به آن دست پیدا کرد.

با آنکه خود کلمه ظرفی برای معناست اما وقتی به کار می‌آید خود به عنوان معنا قالبی را برای مفهوم شدن برمی‌گزیند. این گزینش توسط نویسنده و گوینده و شاعر صورت می‌گیرد. شعر در ایران دارای قالب‌های زیادی است که بعضاً بین ایران و اعراب مشترک است.

شعر قدیم ایران کلامی است موزون که واحد آن بیت است
و هر بیت از دو مصراع تشکیل می‌شود.

در لغت عرب بیت به معنی خانه است و مصراع یعنی یک لنگه از در دو لنگه‌ای، لذا مصراع یعنی دو لنگه در که کنار هم قرار گیرند و در یک خانه را بسازند. کلمه آخر مصراع‌ها، قافیه است. قافیه نقش اصلی را در ساختمان شعر دارد و نحوه استفاده از آن می‌تواند قالب‌های شعر را نیز تعیین کند.

چند نمونه از قالب‌های شعر فارسی عبارتند از :

قصیده: مجموعه‌ای از ابیات هم وزن است که هر دو مصراع بیت اول دارای قافیه است و از بیت دوم تا پایان، قافیه‌ها فقط در مصراع‌های دوم می‌آیند.

قصیده دارای یکنواختی در قافیه است. صورت ظاهر آن به صورت زیر بیان می‌شود.

مثنوی: از قالب‌های مخصوص شعر ایران است. و در

* توجه. در این متن روی ظاهر شعر و قالب‌ها صحبت شده است و فضایی که به واسطه آن ایجاد می‌شود.

فضای موسیقی

یکی از تعاریف موسیقی عبارتست از هنر بیان احساسات از طریق اصوات موزون.

اما صوت مانند شعر وقتی معنای خاص پیدا می کند که در یک مجموعه اصوات موزون قرار گیرد.

به عبارتی زمان با اصوات به طور متناسب تقطیع می شود لذا نقش زمان در موسیقی از سایر هنرها بیشتر احساس می شود موسیقی را نمی توان گفت، باید شنید.

هر احساسی با سازی یا مجموعه سازی و هر سازی با دستگاه و نغمه ای بیان می شود.

هم آهنگی در اینجا مصداق خوبی دارد زیرا در یک مجموعه سازها نمی توان تصور ناهم آهنگی داشت. سرعت معلوم می شود برخلاف هنرهای دیگر که این معنا به سادگی موسیقی قابل تشخیص نیست.

هر سازی فضای مخصوص به خودش دارد. سازها چه کوبی، زهی و بادی همه می توانند یک آهنگ را بنوازند در حالی که هر کدام فضای خودش را ایجاد می کند. مثل تفاوت تار با نی و یا ترومپت با پیانو که به این تفاوت، تفاوت رنگ در موسیقی می گویند لذا در یک مجموعه، رنگ آمیزی فضا از طریق اصوات بسیار قابل اهمیت است.

می گویند بعضی از سازها شخصی و بعضی مجلسی هستند و یا اینکه هر سازی که در نواختن بیشتر به بدن می چسبد شور و حال بیشتری دارد و ....

موسیقی ایران همواره همراه شعر بوده و خواننده در این موسیقی جزو ارکان است. لذا وزن ها و قافیه های شعر در وزن ها و نغمه های موسیقی می تند و گاهی تفکیک نشدنی هستند. بدهستان بین سازها و خواننده کاری بالبداهه است و این از ویژگی های موسیقی سنتی ماست که حال فضا و روحیه آن و مجلس یا خلوت کاملاً بر موسیقی اثر می گذارد به همین خاطر هیچ گاه یک موسیقی دوبار نواخته نمی شود.

البته بداهه نوازی در موسیقی ملل دیگر هم هست و حتی در یک ارکستر ممکن است فضایی برای بداهه نوازی یک ساز باز شود.

به اندازه ای اشعار و موسیقی با هم همراهند و فضای واحدی را در موسیقی سنتی ما ایجاد می کنند که در کتاب بحورالاحان که در علم موسیقی و نسبت آن با عروض نوشته شده، آمده است که، قدما چگونه برای هر نغمه وقت و جایی خاص قائل بوده اند. کدام دستگاه با کدام غزل بیشتر سازگار است و کدام نغمه در کدام وقت نواخته شود. در جدول زیر شماری از نغمات با اوقات آنها از این جهت که در آن وقت مناسبت بیشتری دارد، آمده است. این دسته بندی را به ابی نصر فارابی نسبت داده اند.

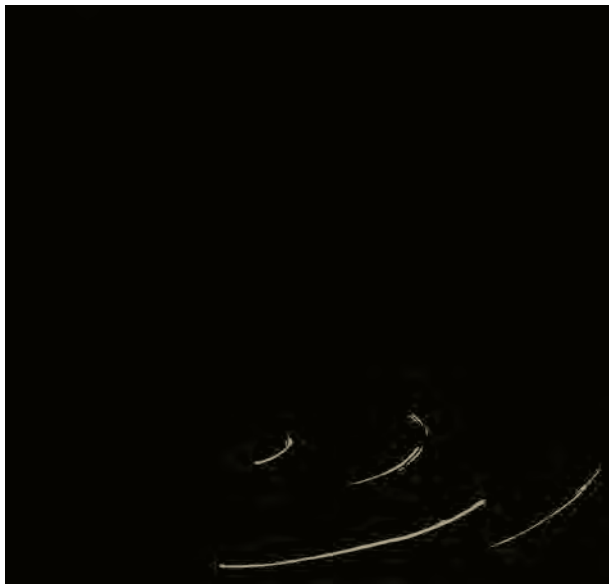
از طلوع آفتاب از صبح صادق تا طلوع آفتاب رهاوی	از طلوع تا یک پاس از روز رفته حسینی	در نیمروز عراق	در وقت ظهر راست
بعد از ظهر کوچک	عصر بوسلیک	چون آفتاب روی به زردی آورد عشاق	از شام تا یک پاس از شب رفته زنگوله
بعد از آن حجاز	پس از آن بزرگ	نیمه شب نوا	آخر شب صفاهان

به سبب تغییر روحیه زمان و نیازهای روز استفاده از ساز به تنهایی نیز مرسوم است و به عنوان ساز تنها و حتی به شیوه های چند نوائی و ارکستری به کار می رود.

از آنجا که موسیقی در خاطره ها می ماند، گاهی نوائی خاص شخص را به زمان های دور می کشاند. قدرت زیادی در این کار نهفته است. اجرای موسیقی امر بسیار با اهمیتی است، و می توان آثار گذشتگان را برای امروز مجدداً اجرا کرد و به فضای تازه ای رسید.

نیازهای دیگری هم وجود دارد تا تغییراتی در مسیر موسیقی ما فراهم کند که مانع از ادامه شکل سنتی آن نیست. و آن تطبیق موسیقی برای ایجاد فضایی خاص است مانند موسیقی فیلم که خود مقوله مفصلی است اما حرکت های ارزشمندی در این زمینه صورت گرفته است که بسیار قابل اعتنا است.

انتخاب فضای مرگ

دو شعر که فضای تصویری خوبی دارند، انتخاب شده است. براساس آن، تصاویری نقاشی شده است. مقایسه فضای اشعار، بدون در نظر گرفتن تصاویر و با در نظر گرفتن آنها شما را به داوری در مورد آنها وامی دارد.

شعر اول از دکتر خانلری و مربوط به تمایل عقاب به زندگی کردن مانند کلاغ است، تا بیشتر عمر کند، اما پس از آشنایی، از این تصمیم پیزار می شود و زندگی در اوج را هر قدر کم به زندگی در ذلت، هر قدر زیاد ترجیح می دهد.

شعر دوم از دکتر حمیدی است که به گونه ای بسیار زیبا از مرگ قو که گویند بسیار با شکوه است و تنها و در خلوت در آغوش آب جان می سپارد، الهام گرفته است.

انتخاب فضا و مقطعی از شعر که تمام فضای شعر را که پر از تصویر است بیان کند، برای به تصویر در آوردن آن بسیار حائز اهمیت است.

در این دو تابلو شاهد انتخاب دو مرگ زیبا هستیم. یکی عقاب که در اوج می میرد و بسیار با شکوه، حماسی و غرور آفرین و دیگری قو که در تنهایی، خلوت، غمگین و بسیار عاشقانه و شاعرانه می میرد.

کادر عمودی برای مرگ در آسمان و افقی برای مرگ در دریا انتخاب شده اند.

اثر: عبد... حاجیوند (نقاشی برای همین کتاب)

اثر : عبدا... حاجیوند (نقاشی برای همین کتاب)

عقاب

گویند زاغ سیصد سال بزید و گاه سال عمرش از این نیز درگذرد ... عقاب
را سی سال عمر پیش نباشد، (خواص الحیوان)

(به علت طولانی بودن شعر بعضی از قسمت های آن آورده شده).

گشت غمناک دل و جان عقاب   چو از او شد ایام شباب
دیدکش دور به انجام رسید   آفتابش به لب بام رسید
.....
آشیان داشت در آن دامن دشت   زاغکی زشت و بد اندام و پلشت
.....
سالها زیسته افزون ز شمار   شکم آکنده ز گند و مردار
.....
بر سر شاخ ورا دید عقاب   ز آسمان شد بشتاب
زار و افسرده چنین گفت عقاب   که مرا عمر حباییست بر آب
چیست سرمایه این عمر دراز   رازی اینجاست تو بگشای این راز
زاغ گفت ارتو درین تدبیری   عهدکن تا سخنم بپذیری
طعمه خویش بر افلاک مجوی   ناودان جایگهی سخت نکوست
.....
آنچه زان زاغ چنین داد سراغ   گند زاری بود اندر پس باغ
.....
گفت کای یار ببخشای مرا   سالها باش و بدین عیش بناز
گر بر اوج فلکم باید مرد   عمر در گند به سر نتوان برد
شهیپر شاه هوا اوج گرفت   زاغ را دیده بر او مانده شگفت
سوی بالا شد و بالاتر شد   راست با بهر فلک همسر شد
لحظه ای چند بر این لوح کبود   نقطه ای بود و سپس هیچ نبود

مرگ قو

شنیدم که چون قوی زیبا بمیرد
فریبنده زاد و فریبا بمیرد
شب مرگ تنها نشیند به موجی
رود گوشه ای دور و تنها بمیرد
در آن گوشه چندان غزل خواند آن شب
که خود در میان غزلها بمیرد
گروهی برآنند کاین مرغ شیدا
کجا عاشقی کرد آنجا بمیرد
شب مرگ، از بیم آنجا شتابد
که از مرگ غافل شود تا بمیرد
من این نکته گیرم که باور نکردم
ندیدم که قویی به صحرا بمیرد
چو روزی ز آغوش دریا برآمد
شبی هم در آغوش دریا بمیرد
تو دریای من بودی، آغوش واکن
که می خواهد این قوی زیبا بمیرد

سؤال‌ها و تمرین‌ها

- (را) توصیف کنید.
- آیا می‌توانید تفاوت‌های فضای یک فیلم زنده را با فضای یک فیلم عروسکی بیان کنید؟
- آیا می‌توانید تفاوت‌های فضای یک فیلم زنده را با فضای یک فیلم تصویر متحرک بیان کنید؟
- آیا می‌توانید تفاوت‌ها و شباهت‌های فضای یک فیلم عروسکی را با فضای یک فیلم تصویر متحرک بیان کنید؟
- آیا می‌توانید تفاوت فضای یک فیلم زنده را با فضای یک فیلم تئاتر بیان کنید؟
- آیا می‌توانید تفاوت فضای یک تئاتر عروسکی را با تئاتر زنده بیان کنید؟
- آیا می‌توانید فضای یک تئاتر عروسکی را با فضای یک تئاتر سایه بیان کنید؟
- برای جواب دادن به ۶ سؤال بالا لازم است درباره آنها تفحص کنید برای اینکه می‌توانید به کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان مراجعه کنید.
- فکر کنید چگونه از طریق طراحی صحنه در تئاتر، فضای مناسب ایجاد می‌شود؟ در این مورد مقایسه طراحی صحنه در فیلم و در تئاتر مؤثر است.
- فکر می‌کنید موسیقی کدام فیلم‌ها به فضای فیلم کمک زیاد کرده است؟ (فیلم‌های ایرانی و فیلم‌های خارجی).
- از طریق کلاژ (بریدن عکس یا تصاویر مختلف و کنار هم قرار دادن آنها) فضای خاصی درست کنید که واقعی به نظر نرسد. بعد از آن فتوکپی تهیه کنید و برای آن یک عنوان و چند جمله بنویسید.
- سعی کنید با چند خط یک تصویر را دوباره معرفی کنید، خط‌ها باید حداقل باشند و تصویر شناخته شود.
- با تغییر نور در فضا و از یک زاویه معین صحنه‌هایی را ایجاد کنید و عکاسی نمائید سپس آنها را با هم مقایسه کنید و احساس خود را از تغییرات بیان نمائید.
- چند صدا (افکت) را با فاصله ضبط کنید (مانند صدای باد، ترمز، بوق و نظائر آن) سپس آنها را جوری کنار هم قرار دهید که احساس ارتباط و تداوم بین آنها ایجاد شود و از دوستان

- فضاهای نظیر را در چند کتاب ادبی که خوانده‌اید با هم مقایسه کنید. (هرکدام شخصیت‌ها را چگونه معرفی می‌کنند؟ و هر شخصیتی چه فضائی اطراف خود ایجاد می‌کند.
- سه شعر را پیدا کنید که بیان تصویری آن قوی و روشن باشد. یک یا چند مقطع از آنرا انتخاب کنید که مفهوم شعر را تا حدودی بیان کند.
- چند شعر نو انتخاب کنید و مانند سؤال بالا عمل نمائید.
- کل شعر عقاب را که بخشی از آن در صفحه ۱۰۹ آمده است بخوانید و در مورد فضای دو صفحه ۱۰۸ و ۱۰۹ اظهار نظر کنید و بگوئید چه احساسی از فضای این دو شعر دارید.
- پنج نمونه از قالب‌های شعری را مطابق صفحه ۱۰۸ معرفی نموده، چند نمونه از اشعار موردپسند خودتان را در همان قالب‌ها بنویسید توجه کنید که اشعار انتخابی، یک فضا را بیان کنند. (برای مثال فضای پهلوانی، فضای عرفانی و...)
- دو شعر از فردوسی را که دارای فضاهای متفاوتی هستند انتخاب کنید و دو بیت از هرکدام را با هم مقایسه و توضیح دهید تفاوت‌ها چگونه معلوم می‌شوند.
- سؤال بالا را نه در مورد تفاوت‌ها بلکه در مورد شباهت‌ها بیان کنید. (در صورتی که دو شعر از فردوسی یک فضا را بیان کرده باشند).
- از سه مجسمه فردوسی که یکی در میدان فردوسی تهران است و یکی در دانشگاه تهران مقابل دانشکده ادبیات و یکی در میدان فردوسی مشهداند و قبلاً هرکدام در محل فعلی میدان فردوسی تهران بوده‌اند دو مجسمه را انتخاب کنید و آنها را با هم مقایسه کنید و نظر خود را درباره آنها که کدام یک با فضای افکار فردوسی و شخصیت او سازگاری بیشتری دارند بیان کنید. دلایل خود را نیز ارائه دهید.
- فضائی را با استفاده از تصویر یا کلام ایجاد کنید که در عین حال که به نظر واقعی می‌رسد اما با دقت کردن در آن معلوم شود که واقعی نیست.
- فضای دو فیلم سینمایی را که با یک موضوع بوده‌اند و دیده‌اید به ساده‌ترین شکل ممکن و حداکثر در ۴ سطر (هرکدام

بخواهید در مورد آن واقعه، داستان کوتاهی بگوید.

● کتاب هندسهٔ بعد چهارم را بخوانید و بگوئید چگونه می‌توانید خود را دو بعدی فرض کنید.

● چند نمونه خطای دید را معرفی کنید.

● چند تصویر جدا را انتخاب کنید آنها را با توجه به صفحهٔ ۸۰ (نترسید اتفاقی نیفتاده) در یک صحنه، جوری کنار هم قرار دهید که احساس واحد و مشخصی را بدهد.

● ۶ بافت دو بعدی و ۳ بعدی را انتخاب کنید و هر کدام را (دو بعدی‌ها) و (سه بعدی‌ها) جوری با هم ترکیب کنید (کنار هم بگذارید) که خوشایند باشند.

● چند فضا را که معنا و احساس قدرت را بیان می‌کنند نشان دهید.

● فضای نقاشی را توضیح دهید.

● فضای عکاسی و عکس را توضیح دهید.

● فضای یک موزه یا بخشی از آن را توصیف کنید.

● چهار شهر متفاوت را که در ایران می‌شناسید با هم از

نظر ظاهر مقایسه کنید و نتیجه را بیان کنید.

● به نظر شما میدان نقش جهان برای چه کارهائی مناسب است. چند مورد را نام ببرید که در شأن میدان باشد.

● چه ضوابطی را باید بر میدان حاکم کرد تا از نقطه نظر سمعی و بصری به آن فضا آسیبی نرسد.

چگونه می‌شود مردم را چه داخل ایران و چه از خارج ایران به این مجموعه جلب کرد طوری که حرمت‌های آن حفظ شود.

● اگر در صفحهٔ کاغذ سطح بین دو خط را که گاهی آنرا تذهیب می‌کنند فضای ظاهری بین دو خط تعریف کنیم فضای ظاهری بین خطوط نستعلیق، ثلث و نسخ را با هم مقایسه کرده تفاوتها را توضیح دهید.

● فضائی را که از خط‌های فوق احساس می‌شود بیان کنید و کاربرد هر کدام را در هرجا بهتر است از نظر خودتان توضیح دهید.

یادآوری پایان کتاب

همان‌طور که ملاحظه می‌کنید سؤالات این کتاب تستی نیست و بیشتر سعی در بارورکردن ذهن این کتاب می‌تواند ادامه پیدا کند. شما آن را ادامه دهید.

هرچه بیشتر سؤال خوب در ذهنتان ایجاد شود و آن را طرح کند و در جواب به آن فکر کنید این کتاب به مقصد شما نزدیک‌تر شده است.

منابع و مأخذ ترجمه یا زبان فارسی

حج دکتر علی شریعتی
طرح و اجرای نقش و کاشیکاریهای ایران (۱) محمود ماهرالنقش
سرگذشت اشتر یساولی
نقاشی قهوه‌خانه‌ای میراث فرهنگی
اسرار ساختمانی هرم بزرگ گیزا :
دکتر حسین کشی افشار دانشگاه تهران
ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک
محمد توسلی
بحورالالحان فرصت‌الدوله شیرازی
به اهتمام محمدقاسم صالح
قافیه و قالب‌های شعری عبدالمحمد دانشور
مکتبهای ادبی رضا سید حسینی
ادبیات معاصر ایران دکتر حاکمی.
نقاشی کودکان و مفاهیم آن ترجمه عبدالرضا صرافان
کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

منابع و مأخذ لاتین

The Architectural Review

Arabic - Islamic Cities

Oriental Rugs.

Plants in Garden History.

Architecture & Film A. D.

Architects in Cyber Space A. D.

Les Gonflits Du xxe siècle

Rome of The Caesars

Central Asia

L'Homme et ses Symboles

Elements aim

Time - Life History of The World:

The Natural world

Light in The East.

Power of The Crown

Le maroc et L'Artisanant

Do you know what I know?

Bochumschlage

Savoir Dessiner

L'Art de la Bande Dessinée

Cenat

Illusions E. Lanners

همکاران محترم و دانش آموزان عزیز :

پیشنهادهای و نظرات خود را درباره محتوای این کتاب به نشانی

تهران - صندوق پستی شماره ۴۸۷۴/۱۵ دفتر تألیف کتابهای درسی فنی و

حرفه‌ای و کاردانش، ارسال فرمایند.

info@tvoccd.sch.ir

پیام‌نگار (ایمیل)

www.tvoccd.sch.ir

وب‌گاه (وبسایت)

این کتاب در کارگاه ارزشیابی محتوای کتابهای درسی، در شهریور ماه ۸۰ توسط مدرسان منتخب سراسر کشور و اعضای کمیسیون تخصصی برنامه‌ریزی و تألیف کتابهای درسی رشته هنر پیش‌دانشگاهی بر اساس نتایج ارزشیابی تکوینی مورد بررسی و تجدیدنظر قرار گرفته است.